

NE VORBEȘTE
PĂRINTELE
DUMITRU STĂNILOAE

NOUĂ CONVORBIRI

REALIZATE DE

ARHIMANDRITUL IOANICHIE BĂLAN

EFTIMIE

Episcopul Romanului și Hușilor

1993

într-o discuție de viață creștină din zilele noastre, în
 duhul părintesc al Ortodoxiei, prin jertfa liturgică,
 prin rugăciune și dragă credință.

Fie ca această carte să călătorească ușor
 tuturor pe calea cea bună și mântuitoare a Evan-

CUVÂNT ÎNAINTE

Cu binecuvântarea Prea Sfințitului Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor și cu încuviințarea Prea Cucernicului Părinte Profesor Dumitru Stăniloae, reedităm o parte din convorbirile realizate cu P. C. Sa în ultimii ani, la solicitarea tinerilor studenți și a tuturor iubitorilor de Hristos.

Aceste dialoguri au fost deja tipărite în volumul II de *Convorbiri Duhovnicești*, apărute în 1988.

Dar, întrucât sfaturile atât de profunde ale Părintelui Dumitru Stăniloae sunt întotdeauna vii, actuale și pline de har, ele oricând luminează, întăresc și mângâie pe tinerii noștri doritori de mântuire, care caută cuvinte de folos și părinți sufletești.

În acest scop reedităm sfaturile și învățăturile marilor noștri părinți și teologi într-o serie nouă accesibilă tuturor. Cartea de față apare sub titlul generic: *Ne vorbește Părintele Dumitru Stăniloae*.

Pe drept cuvânt putem numi această carte un adevărat catehism liturgic și teologic, întrucât ne explică la un înalt nivel duhovnicesc cele mai adânci momente ale Sfintei Liturghii.

Pentru aceea recomandăm această carte tuturor celor ce doresc un răspuns competent la marile

întrebări ale vieții creștine din zilele noastre, în duhul patristic al Ortodoxiei, prin jertfa liturgică, prin rugăciune și dreaptă credință.

Fie ca această carte să călăuzească sufletele tuturor pe calea cea bună și mântuitoare a Evangheliei lui Hristos.

Arhim. Ioanichie Bălan

CONVORBIREA ÎNTÂIA

1. Care sunt cauzele ce v-au îndemnat să scrieți cartea *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*?

Am voit să scriu cartea despre *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă* cu scopul de a atrage atenția credincioșilor noștri asupra importanței pe care o are Sfânta Liturghie pentru menținerea vie a credinței și a comuniunii cu Hristos și între ei, întrucât mulți dintre ei au început să nu mai înțeleagă rostul sacru, divin al Sfintei Liturghii și participă foarte rar la săvârșirea ei. Am voit să-i ajut să înțeleagă că Sfânta Liturghie este mediul în care Hristos este prezent între noi, în modul cel mai accentuat, cu învățătura, cu jertfa și cu învierea Lui; ba este chiar locul spiritual în care Hristos ni se împărtășește cu Trupul și Sângele Lui, plin de dumnezeire și de putere, prin care ni se întărește credința și dragostea între noi după pilda și voia Lui. Prin Sfânta Liturghie Domnul nostru Iisus Hristos Își continuă viața și faptele Lui mântuitoare pe pământ, în toate timpurile, deci și în timpul nostru, de câte ori venim la Sfânta Liturghie unde ne dă întâlnire.

Sfânta Liturghie nu este numai întâlnirea dintre credincioși la niște rugăciuni comune, ci întâlnirea

lor comună cu Hristos. Ei își întăresc prin Sfânta Liturghie, atât unirea cu Hristos, cât și unirea între ei cu Hristos. Nu mă pot uni sufletește cu semenul meu, trecând peste motivele care ne despart, decât în Hristos; și nu mă pot întâlni cu Hristos ca un ins singuratic, închis în egoismul meu, căci inima care nu se deschide altora, nu se poate deschide nici lui Hristos. De aceea, am intitulat cartea aceasta „Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă”, pentru că ea ne dă prilejul să arătăm că ne socotim uniți în Hristos, cerând împreună mila Lui, cerând fiecare mila Lui pentru ceilalți, când spunem: „Doamne miluiește!”, la îndemnul preotului adresat tuturor de a se alătura lui în rugăciune când zice: „Domnului să ne rugăm!”

Cei ce se adună într-un sat împreună la Liturghie și se roagă unii pentru alții, își iartă unii altora supărările ce și le-au făcut în cursul săptămânii și ies din biserică împăcați și înfrățiți. De aceea nu sunt în sate certuri și dezbinări durabile între locuitorii lor. La oraș cei ce se adună împreună în biserică din cartierul lor, se împrietenesc și nu se mai simt singuri. Când membrii unei familii lipsesc, cei ce sunt prezenți întreabă pe membrii respectivei familii care sunt de față: „Ce face cutare care lipsește? Este cumva bolnav?”

Liturghia a avut, de aceea, un mare rol în menținerea unității de credință și spiritualitate a neamului nostru, căci ea n-a menținut numai unitatea dintre locuitorii fiecărui sat, sau a fiecărui cartier dintr-un oraș, ci și unitatea sufletească dintre cei ce participau în diferite orașe și sate la Sfânta Liturghie, care este o mărturisire uniformă de rugăciune a

adeleiași credințe, a unirii cu același Hristos. Liturghia a menținut nu numai unitatea etnică și religioasă a poporului român într-un anumit timp, ci și unitatea celor de azi cu moșii și strămoșii lor, unitatea neamului de-a lungul istoriei.

În Liturghie nu ține fiecare să-și spună o părere personală deosebită de a celorlalți, ca în alt fel de adunări, ci toți cântă în comun aceleași rugăciuni, aduc laudă aceluiași Hristos pe Care îl laudă Biserica, începând din primele veacuri creștine, și se împărtășesc din Trupul lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, întrupat ca om din Fecioara Maria, răstignit și înviat pentru toți cei ce au fost, sunt și vor fi. Întâlnindu-ne cu același Hristos, ne întâlnim în El, cu moșii și strămoșii noștri. Pe toți îi are și ne are adunați în Sine, în grija și iubirea Lui. Cei ce nu participă la Sfânta Liturghie, cei ce nu se mai unesc prin împărtășire cu același Hristos, slăbesc în credință și în iubirea divină, slăbește și unitatea lor spirituală cu neamul nostru care a fost, este și va fi.

O mare slăbire a credinței adevărate și a unității neamului, și o fărâmițare a lui, produc și membrii formațiunilor sectante, care nu-L numesc pe „Iisus” - de Care vorbesc în adunările lor - Dumnezeu, sau Fiul lui Dumnezeu. Nu-L numesc nici Hristos (traducerea greacă a lui Mesia), sau Mântuitor; și nu-I mulțumesc pentru crucea ce a primit-o din iubire pentru noi ca *Păstorul cel bun*, Care-și pune viața pentru oile Sale (Ioan 10, 11), și nu vorbesc nici de învierea Lui. Ce au atunci de la acest „Iisus”, care nu e Dumnezeu și pe care nici nu-L laudă în adunările lor, ci își cântă în ele doar simțămintele lor subiective? Cum se pot uni în El dacă nu e Dum-

nezeu, ci poate doar un simplu prooroc? Iar neunindu-se prin Sfânta Liturghie și Împărtășanie cu Hristos, nu se pot mântui, nici uni cu neamul nostru străbun din trecut, de azi și de mâine, unit în Hristos, Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat.

Liturghia e cea mai mare forță de menținere a unității de credință și etnice a neamului nostru. Cei ce nu participă la ea, lucrează împotriva Sfintei Evanghelii, care ne poruncește: *Să faceți aceasta întru pomenirea Mea*, și se opun unității noastre de credință și de viață, ca să nu mai spun că lucrează împotriva unității Bisericii și se țin departe de Hristos.

2. Ce trebuie să înțeleagă credincioșii noștri prin biserică, ca locaș de cult, de aducere a jertfei euharistice?

Biserica, în înțelesul de clădire, este locul unde ne întâlnim cu Hristos. În Sfânta Masă din altarul ei sunt așezate moaște ale sfinților, căci prin jertfa mucenicilor s-au unit oamenii cel mai mult cu Hristos, formând trupul Lui, și-au însușit duhul lor de jertfă din puterea jertfei lui Hristos ce susține Biserica. Pe Sfânta Masă din altar se află antimisul cu alte jertfe ale mucenicilor, dar și cu chipul admirii Domnului zugrăvit pe el, care ne face într-un fel tainic prezentă jertfa Lui ca temelie a Bisericii. Iar în chivotul de pe Sfânta Masă se află permanent Trupul și Sângele lui Hristos, rămase din sărbătorile Paștilor, care dau cea mai înaltă sfințenie locașului bisericesc.

Prin aceasta Sfânta Masă este într-un fel tainic mormântul permanent al Domnului, în care El este continuu într-o stare de jertfă pentru noi în fața Tatălui ceresc, dar și scaunul de slavă al Tatălui, Căruia Fiul Său Cel Întrupat I Se aduce jertfă pentru noi. Cei ce nu cred că sub chipul pâinii și al vinului este prezent în chivotul de pe Sfânta Masă Însuși Trupul și Sângele Lui Hristos, și deci El însuși, nu cred nici în starea de jertfă neîncetată pentru noi - din iubirea Lui neîntreruptă -, nu cred că El rămâne puntea sau Mijlocul real dintre cer și pământ, pentru noi și Dumnezeu; și nici că El, prin jertfa Lui, intervine neîncetat pentru mântuirea noastră. Prin aceasta, nu mai cred în Hristos ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, Care rămâne mereu între noi prin trupul Lui jertfit și înviat. Ei socotesc ruptă orice legătură între Dumnezeu și oameni.

De fapt, ei nu mai cred nici în puterea rugăciunilor ce ne aduc de la Dumnezeu ajutorul și sfințirea. De aceea, nu cred nici în sfinții plini de puterea Lui. Pentru noi, însă, locașul bisericesc este locul special de întâlnire cu Hristos și cu toți sfinții în frunte cu Maica Domnului. Lumea lor nevăzută e într-un anumit fel prezentă în locașul bisericesc, în jurul lui Hristos. Aceasta nu e deci numai un loc de adunare între oamenii care vin în ea și-și exprimă sentimentele lor.

3. Poate omul să se îndumnezeiască, să devină locaș al Preasfintei Treimi, fără Biserică și fără Liturghie?

Omul nu se poate uni deplin cu Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat, jertfit și înviat, decât prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Lui, care ni se dau sub chipul pâinii și vinului prefăcute în cadrul Sfintei Liturghii săvârșite de preotul bisericii. Deci, omul nu se poate umple de Hristos în afara Bisericii și fără Hristos nu se poate face fiu al Tatălui și purtător al Duhului lui Hristos.

4. Cum îl ajută Biserica întemeiată de Hristos pe om, pe creștin, să devină el însuși biserică vie a lui Dumnezeu?

Omul devine el însuși locaș al lui Hristos și al Duhului Lui cel Sfânt, care se aduce jertfă Tatălui pentru el prin rugăciune și împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului. Prin aceasta creștinul este ridicat și el într-o relație filială față de Tatăl. Dar întrucât pâinea și vinul au devenit chipuri ale Trupului și Sângelui lui Hristos în cadrul Sfintei Liturghii săvârșite în locașul bisericesc, omul devine și el locaș al lui Hristos și al Preasfintei Treimi, numai dacă rămâne în Biserică și crede că în Sfânta Liturghie are loc prefacerea de care am amintit.

Astfel, credincioșii devin locașuri sau încăperi ale lui Hristos în locașurile comune ale Lui și în locașul cel mare al Lui care este Biserica. Pe aceste locașuri și pe noi ca locașuri în ele ne-a pregătit Hristos prin moartea Lui, prin care S-a predat Tatălui ca jertfă, venind apoi la pogorârea Sfântului Duh în această stare, după învierea și înălțarea la cer, ca să ne ia și pe noi în acele locașuri și să ne prefacă în cadrul lor în locașuri ale Lui. Ne-a spus-o aceasta însuși Hristos

prin Sfinții Săi Apostoli: *În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt..., și dacă Mă voi duce și vă voi găti loc, iarăși voi veni și vă voi lua la Mine, ca să fiți și voi unde sunt Eu* (Ioan 14, 2-3). Că venirea aceasta va avea loc curând, o spune, zicând: *Puțin și nu Mă veți mai vedea, și iarăși puțin și Mă veți vedea* (Ioan 16, 16).

5. Creștinii care nu participă la Sfânta Liturghie, la viața duhovnicească a Bisericii, se pot mântui?

Creștinii care nu se întâlnesc cât mai des cu Hristos în Sfânta Liturghie, rugându-se împreună Lui, laudându-L împreună, împărtășindu-se de El din când în când, nu pot spori în viața duhovnicească, ba nu se pot nici chiar mântui, dacă ocolesc Liturghia permanent și din dispreț, și nu numai câteodată, din niscăi piedici pe care nu le pot învinge.

6. Ce trebuie să știe credincioșii despre biserică, ca locaș al Preasfintei Treimi?

Dacă Altarul este înălțimea nevăzută pe care Hristos Se aduce jertfă Tatălui pentru noi și de pe care coboară pentru a Se dăruie nouă în această simțire de dăruire jertfelnică Tatălui, ca să ne-o însușim și noi, iar naosul este totodată o parte a bisericii în care se adună credincioșii, se poate spune că locașul bisericesc se umple de lumina a ceea ce se săvârșește în altar, adică a iubirii jertfelnice a lui Hristos față de Tatăl, în numele nostru, și a dragostei cu care Tatăl privește la Fiul care I se aduce ca om jertfă pentru noi. De aceea, chiar credincioșii care nu se împărtășesc în timpul Sfintei Liturghii de

Trupul și Sângele lui Hristos, se aduc duhovnicește, într-un anumit grad Tatălui, împreună cu Hristos, și se bucură de dragostea cu care Tatăl privește la Fiul Său Cel ce Se aduce jertfă în numele nostru.

7. În ce fel ni se descoperă Dumnezeu prin Biserică și taina Preasfintei Treimi prin Sfânta Liturghie?

Prezența lui Dumnezeu ni se descoperă în locașul bisericesc, întrucât prin cântările de laudă ce I le aducem, ne înălțăm la El, sau Îl înduplecăm să se coboare la noi și să ni se facă simțit în căldura cântărilor noastre și în stăruința rugăciunilor noastre după ajutorul Lui. Hristos, Care e Fiul lui Dumnezeu și care s-a făcut și rămâne om, deci aproape de noi, ne face simțită, în mod deosebit, apropierea Lui în Sfânta Liturghie, bucurându-Se să ne vadă pe toți deveniți una în credința în El, în dragostea față de El și în dragostea Lui față de Tatăl.

Și aceasta este adevărata stare de mântuire a noastră, care e și cea mai mare bucurie a noastră. De aceea, se roagă Tatălui: *Păzește-i în numele Tău pe cei pe care Mi i-ai dat Mie, ca să fie una, precum suntem și Noi* (Ioan 17, 11). Iar, făcându-se simțită prezența Lui, ne-o face simțită și pe a Tatălui și pe a Duhului Său cel Sfânt, prin care lucrează în noi, căci a spus că dacă Îl iubim, va veni la noi cu Tatăl Său. Dar iubirea ne-o arătăm laudându-L cu însuflețire și făgăduindu-I în Sfânta Liturghie să-I împlinim poruncile: *Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu, și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și Ne vom face locaș la el* (Ioan 14, 23).

8. Cum ar putea înțelege mai bine credincioșii sensul, orientarea Bisericii spre transcendent și spre eshatologic?

Biserica suntem noi, întrucât suntem în Hristos, sau mădulare ale lui Hristos, sau este Hristos în noi. Ea este punte între imanent și transcendent; ea înalță imanentul în transcendent. E atârnarea noastră de Hristos, care ne atrage spre transcendența Lui, spre starea îndumnezeită a umanității Lui, unită cu dumnezeirea Lui. Biserica lucrează astfel la transfigurarea umanității și a lumii. Și chiar prin aceasta ne duce spre desăvârșirea noastră veșnică eshatologică.

În aceasta constă mântuirea noastră, adică în conducerea noastră spre desăvârșirea și fericirea veșnică, ca membri ai Împărăției desăvârșitei comuniuni și iubiri a noastre în Hristos, arătându-ne între noi iubirea dintre Persoanele Sfintei Treimi, simțind iubirea Fiului față de Tatăl și iubirea Tatălui față de Fiul și prezența ei în iubirea noastră de fii față de Tatăl și în cea a Tatălui față de noi, uniți cu Duhul Sfânt în bucurie de Fiul și de Tatăl.

9. Cum am putea înțelege mai bine cuvintele Domnului, Care zice: Casa Mea, casă de rugăciune se va chema pentru toate neamurile (Marcu 11, 17)?

Cuvintele acestea trebuie înțelese în sensul că în casa lui Dumnezeu nu se vor mai aduna numai evreii, ci toate neamurile. Dumnezeu cel adevărat, Cel în Treime, nu va mai fi cunoscut numai de evrei, ci prin

Hristos se va face cunoscut tuturor neamurilor. Toți se vor simți în rugăciune către același Dumnezeu, întrucât a venit prin Fiul Său în maxima apropiere de oameni, în calitatea lor de oameni, făcuți, prin întruparea Fiului Său, toți frați cu El și fii ai Tatălui, având împreună cu Fiul pe Duhul Sfânt, ca purces din Tatăl și odihnindu-Se peste ei, cei uniți cu Fiul.

10. Care sunt adevărații membri ai Bisericii lui Hristos? Numai cei drepti și ortodocși sau toți credincioșii care cred în Dumnezeu?

Membrii plini ai Bisericii lui Hristos sunt cei ce cred în Hristos ca Fiul lui Dumnezeu făcut om, peste care Se odihnește Duhul Sfânt; deci cei ce cred prin aceasta și în Sfânta Treime și se unesc prin Hristos cu Sfânta Treime prin harul primit de la El în Tainele Bisericii. Cei ce nu cred și nu primesc pe Hristos astfel înțeles, nu primesc nici pe Sfânta Treime prin Tainele de totdeauna ale Bisericii.

Ei pot avea doar o oarecare legătură împuținată cu Hristos, potrivit cu puținul pe care îl primesc din El. Ei nu sunt încorporați deplin în Trupul lui Hristos, nu sunt în interiorul „casei” Lui, ci se află în jurul casei în care este El, mai aproape sau mai departe, primind din casa în care este El o lumină împuținată, nedeplin clară și care nu le dă puterea de a înainta spre unirea cu umanitatea Lui desăvârșită, deci cu El Însuși. Fericirea de care se vor bucura ei va fi pe măsura luminii ce au primit-o de la El prin Taine și a înțelegerii ce au avut-o față de El.

11. Ce trebuie să știe credincioșii noștri despre sfintele icoane? Care este rolul lor în biserică și acasă?

Sfintele icoane ale Bisericii Ortodoxe sunt mărturii zugrăvite ale credinței ei în Domnul nostru Iisus Hristos, în Maica Domnului – ca cea care L-a născut ca fecioară – și în efectul cel mai deplin al lucrării Lui, în sfinți. Și dacă primim și ne însușim mărturia Bisericii transmisă de la Apostoli prin cuvinte despre Hristos, nu vedem pentru ce n-am primi și nu ne-am însuși și mărturia dată de ea din cele mai vechi timpuri despre același Hristos zugrăvit în icoane? Și dacă, auzind cuvintele despre El, ne ducem cu gândul la Persoana Lui, de ce nu ne-am putea duce cu gândul la Persoana Lui și la Maica Lui și când Îl vedem zugrăvit în icoane? În timpurile când mulți credincioși nu știau a citi, se spunea că icoanele sunt Scriptura celor ce nu știu a citi. Dar chiar pentru cei ce știu a citi, icoanele prezintă mai concret, mai concentrat și mai impresionant Persoana și faptele lui Hristos. Altfel mă impresionează chipul lui Hristos văzut răstignit pe cruce, decât descrierea acestui fapt prin cuvinte.

În afară de aceasta, icoana ne prezintă concentrat fapta lui Hristos, pe când descrierea ei în Scriptură sau în predică are nevoie de multe cuvinte și fiecare din cititori sau ascultători își concretizează în alt chip în minte pe Hristos cel răstignit descris prin cuvinte. Subiectivismul cu varietatea lui individuală joacă un rol mai mare în chipul dat de fiecare lui Hristos cu ajutorul cuvintelor scrise sau

vorbite. Poate de aceea la alte culte s-au ivit mai ușor tot felul de diferențe în cugetarea referitoare la Hristos, cei ce se gândesc la El nefiind ținuți în unitatea gândirii cu El prin infățișarea identică ce I se dă în toate icoanele.

Vrând-nevrând noi nu putem scăpa de necesitatea de a cugeta la un chip al lui Hristos când auzim despre El. Aceasta ar însemna să nu mai gândim peste tot la El. Nu putem scăpa de noi înșine în relația în care vrem să fim cu El prin credință, sau în care suntem de fapt datorită harului Lui.

Dar nu putem să nu gândim la un chip al Fiului lui Dumnezeu cel întrupat, pentru că nu putem trece peste faptul că El S-a întrupat cu adevărat. Aceasta ar însemna să disprețuim arătarea Lui în trup sau Trupul lui, pe care El n-a disprețuit să-l îmbrace sau în care n-a disprețuit să Se arate. Ar însemna să refuzăm a cugeta la fapta Fiului lui Dumnezeu de a fi binevoit să între la un moment dat în istorie și de a fi produs prin faptele Lui săvârșite în trup într-un anumit moment al istoriei o înrâurire hotărâtoare asupra întregii istorii de după aceea. Cum am disprețui voința de a cugeta la arătarea Lui în trup, când El însuși n-a disprețuit aceasta?

Până ce Fiul lui Dumnezeu nu Se întrupase, Vechiul Testament interzicea închinarea în fața chipului omului pentru că fața oricărui om era numai fața lui. După întruparea Fiului lui Dumnezeu, există o față omenească, care nu este numai a omului, ci este a Fiului lui Dumnezeu. Când vedem că e zugrăvită obiectiv fața omenească, o putem vedea ca chip al Lui, dar nici atunci nu ne închinăm

chipului, ci prin el ne înălțăm la Cel ce a rămas purtătorul ei cel viu, pentru veci.

Fața omului avea în conștiința și în indefinitul spiritului manifestat prin ea și în deschiderea ei spre infinit capacitatea să fie făcută față a lui Dumnezeu cel infinit. Mai mult, fața omului reflecta ca chip calitatea Fiului iubitor al Tatălui, conștient de a-și avea obârșia din El. Iar această calitate implica în ea și conștiința de a fi iubit de Tatăl asemenea Fiului. Omul era căutătorul nesfârșit al Tatălui prin rațiunea care niciodată nu-și termină urcușul ei. Dar el nu poate avea ținta lui niciodată deplin satisfăcătoare decât în Tatăl. Toate aceste se văd prin fața omului.

Dar capacitatea aceasta nu s-a actualizat deplin decât în Iisus Hristos. În Hristos omul vede nu numai pe Dumnezeu coborând la sine, ci și pe omul desăvârșit cu care tinde să devină și el tot mai asemenea. Și le vede acestea în trupul Lui. Iar în trupul pe care l-a asumat și l-a purtat și prin care s-a arătat Fiul lui Dumnezeu, este dată virtual și icoana Lui, odată ce în trupul Lui era dată puțința și trebuința de a fi reținut în memoria celor ce-I priveau chipul Lui, și de aceea și puțința de fi redat prin linii și culori pentru a răspunde dorinței celor ce au auzit despre Hristos, dar n-au avut fericirea să-L vadă.

Sfântul Teodor Studitul spune: „Dacă oricărui trup îi urmează inseparabil umbra proprie și nu ar putea spune cineva, având minte, că e fără umbră, ci în trup e văzută umbra, iar în umbră trupul ca origine, așa nu ar spune cineva de Hristos că nu poate fi redat în icoane dacă este în El un trup

definit. Ci trebuie văzută de aceea în Hristos existând icoana Lui, iar în icoană e văzut Hristos ca prototip. Iar pentru că sunt date împreună, se poate spune că și atunci când s-a văzut Hristos, S-a arătat virtual și icoana Lui, pentru că ea s-a luat din El, întipăriindu-se în oarecare materie" (Antir. III Adv. Iconomachos, P. G. 90, 429 A).

Orice om se face cunoscut în mod voit prin cuvinte. Deci și Fiul lui Dumnezeu, întrucât S-a făcut și om, S-a făcut cunoscut prin cuvinte. Dar orice om se face cunoscut, chiar fără să vrea, și prin chipul lui, care redă persoana lui, dar în mod concret în momentul săvârșirii anumitor fapte, sau al suportării anumitor stări și acte prin care are de trecut. La fel S-a făcut cunoscut și Fiul lui Dumnezeu făcut om în momentul săvârșirii actelor Sale mântuitoare, sau al suportării unor astfel de stări și acte în vederea mântuirii noastre. În aceasta se arată că orice om e pentru oameni. Cu atât mai mult Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om pentru oameni. Apostolii I-au reținut chipul, în timpul când nu L-au mai avut lângă ei în mod văzut, în săvârșirea sau suportarea anumitor acte mântuitoare chiar dacă n-ar fi voit El, presupunere care este însă absurdă.

Dar dacă cuvintele și chipul oamenilor de rând sunt reținute numai de cei ce au fost în relație directă cu ei, pentru că urmașii acestora n-au avut interes pentru ele, cuvintele și chipul unor personalități care pot avea o importanță pentru viața tuturor oamenilor se cer reținute prin scris și prin pictură și pentru cei următori. Iar neasemănat mai mult se cer reținute prin scris și prin pictură cuvintele și chipul lui Hristos, nu numai pentru importanța mântuitoare a

cuvintelor și faptelor Lui pentru toți oamenii următori ci și pentru că Hristos e viu și lucrător în continuare asupra noastră prin prezența Sa.

Și dacă fiul, la ale cărui cuvinte nu gândește mama și a cărei fotografie el o privește, e provocat în mod misterios să vină cu gândul la ea, printr-o undă spirituală a ființei lui, prin cuvintele ce i se repetă, sau prin imaginea ce o privește, neasemuit mai mult vine Hristos cel veșnic și în grad maxim viu în mod mistic la cei ce-I repetă cuvintele și-I privesc chipul.

În felul acesta, generațiile de credincioși primesc, prin repetarea cuvintelor Lui și prin privirea cu adâncă afecțiune a icoanei Lui, ajutor, har și eficiență mântuitoare. Când Hristos a spus: *Cerul și pământul vor trece dar cuvintele Mele nu vor trece* (Matei 24, 35), a înțeles că El însuși nu va înceta să fie viu ca să dea putere cuvintelor Sale. De aceea se poate spune că nici icoana Lui nu va trece, pentru că El Însuși nu va înceta să fie viu ca să lucreze prin ea.

Principal e ca icoana să ne dea prilejul să cugetăm pe Hristos cât mai obiectiv sau cât mai conform cu modul în care a binevoit El să se arate în istorie, luând firea omenească. Să se arate ca Persoană unică prin faptele Sale unice, care-L disting de orice alt om; să ne dăm prin aceasta seama îndată că icoana reprezintă pe Iisus Hristos Cel din Evanghelie și nu pe altcineva. Aceasta face icoana nașterii Lui, arătându-L ca prunc în ieslea unui staul, înconjurat de vite, de păstori și luminat de raza luminii de sus, în care se văd îngerii aplecați peste El; o face icoana care-L prezintă în brațele Maicii Sale care L-a născut ca fecioară; o face icoana care-L repre-

zintă răstignit între doi tâlhari, cu coasta străpunsă de sulița ostașului; o face icoana care-L reprezintă înviind din morți.

Astfel, dacă cuvintele care nu ne spun prin înțelesul lor definit, decât pe rând ceea ce arăta fața lui Iisus și faptele săvârșite de El ca întreguri concrete, icoana prezintă prin fața și faptele zugrăvite pe ea într-un spațiu văzut, deodată concret și întreg, toate trăsăturile feței Sale, și o faptă sau alta a Sa ca un întreg concret.

Desigur că și cuvintele, care exprimă pe rând înțelesurile feței Sale și ale faptelor Sale, au o importanță prin explicitarea acestora, dar și icoana are o altă importanță prin prezentarea feței Lui ca o unitate virtuală a tuturor cuvintelor și faptelor Lui. Cuvintele și icoanele se întregesc astfel în mod reciproc.

Dar nu numai prin ceea ce reprezintă icoana, ne ajută să ne întâlnim spiritual cu Hristos, ci și prin depășiri pe care le operăm privind-o. Întâi e depășirea lemnului sau a materiei și apoi a chipului zugrăvit în ea. Oricine realizează această depășire, privind o persoană fotografiată sau pictată, deci și pe Hristos cel din icoană. Dar depășirea nu e de ordin spațial, ci spiritual, cu mintea. Mama râde fiului ei pe care îl privește în fotografie, dar nu râde imaginii ca atare, ci fiului, care e în realitate departe, dar spiritual aici, în fața ei, căci ea uită că e departe. Cu atât mai mult nu se poate spune că Hristos e departe spațial de cel ce-I privește chipul în icoană, odată ce El este spiritual oriunde. Dacă Hristos ne este aproape când I ne rugăm, cum nu ne-ar fi aproape și când I ne rugăm privindu-I chipul în

icoană și când El vede că ne îndreptăm prin icoană atenția spre El?

Dar prin depășirea aceasta cugetăm la Persoana lui Hristos așa cum a fost în istorie. Însă El există și acum după înviere cu un trup inundat de lumina dumnezeiască. Și, privind la icoana Lui, ne gândim și la El cel de acum, care e altfel decât a fost în istorie. E a doua depășire. Însă nici în starea Lui de acum n-a părăsit trupul și fața Lui omenească, ci numai le-a transfigurat. De aceea ne gândim la Hristos cel de acum, care deși e altfel, în acest altfel păstrează fața Lui din istorie. Nu ne putem ridica la cugetarea lui Hristos cel de acum, umplut de lumină, fără convingerea că în lumina aceasta este tot El, Cel al cărui chip ne-a rămas din istorie. Se manifestă în aceasta credința în persistența identității Lui de Dumnezeu făcut om și deci în apropierea Lui mântuitoare de noi. De altfel, chiar în privirea lui Hristos cel din istorie, în timpul săvârșirii și suportării anumitor fapte, e o anumită depășire a umanului Lui spre divin, prin faptele Lui unice.

Aceasta i-L face credinciosului pe Hristos în alt mod apropiat de icoana Lui, decât i-l face mamei fotografia fiului pe fiul ei. Îl face apropiat prin lumina și puterea dumnezeirii care se întinde pretutindeni prin trupul Său și care copleșește circumscrierea lui și a chipului lui, lucrând asupra noastră mai ales când I ne rugăm. Aceasta o exprimă în mod deosebit icoana ortodoxă prin nimbul de lumină ce înconjoară capul lui Hristos și prin spiritualitatea feței Lui. Aceasta dă temei închinării noastre înaintea Lui în fața icoanei. Astfel, ne întâlnim cu Hristos Cel de acum prin depășirea

materiei pe care e zugrăvit chipul și a chipului însuși, dar această depășire ne-o prilejuiește icoana însăși. Prin ea străbatem dincolo de ea.

Dar icoana ne ajută la întâlnirea cu Hristos, nu numai printr-o depășire pe care o provoacă chipul Lui în cugetarea noastră, ci și datorită venirii lui Hristos oriunde este chemat de credincioși prin rugăciune. Dar Hristos vine la chemarea credincioșilor datorită legăturii deosebite în care intră El cu icoana Lui prin rugăciunea ce o face Biserica, în numele tuturor credincioșilor, la sfințirea ei. El știe că aici I se vor adresa în mod deosebit chemările credincioșilor și stă gata să le răspundă acestora. El se atinge la sfințirea icoanei prin Duhul Său cel Sfânt de ea, iar prin aceasta rămâne într-o legătură activă permanentă. O spune aceasta rugăciunea prin care e sfințită icoana.

În această rugăciune se cere Tatălui puterea pe care a dat-o Hristos chipului pe care L-a imprimat pe mahrama lui Avgar de Edesa, transmițându-i prin acest chip vindecarea: „O, Bunule Stăpâne, caută cu îndurare spre noi și spre icoana aceasta... și trimite asupra ei binecuvântarea Ta cea cerească și darul Prea Sfântului Duh și o binecuvintează și o sfințește pe ea și-i dă ei putere de tămăduire, și de toate uneltirile diavolești izgonitoare; umple-o pe ea de binecuvântarea și de tăria Sfântului celui nefăcut de mână chip, care dintru atingerea prea sfintei și prea curatei fețe a iubitului Tău Fiu din destul o a câștigat, ca printr-însa să lucreze puterile și minunile pentru întărirea dreptei credințe și mântuirea credinciosului Tău popor”.

Rugăciunea este adresată Tatălui, dar se cere Lui să facă să i se dea icoanei puterea Fiului și a Sfântului Duh, deci puterea Sfintei Treimi. Sfintei Treimi I se închină preotul în numele credincioșilor, în fața icoanei, și Sfintei Treimi îi cere să primească închinarea lor și să le îplinească cererile făcute „înaintea icoanei”: „Că Ție, Celui Atotputernic și Unuia Născut Fiului Tău și Prea Sfântului Duh, înaintea ei închinându-ne și cu credință chemându-Te, și cu dinadinsul rugându-ne, auziți să fim și mila iubirii Tale de oameni să aflăm și har să câștigăm”.

Toate cele spuse sunt temeuri pentru ca Liturghia să nu se săvârșească în Biserica Ortodoxă fără cel puțin două icoane: una a lui Hristos ca Arhiereu, așezată de-a stânga ușilor împărătești „credincioșii o văd de-a dreapta”, și alta a Maicii Domnului cu Pruncul Iisus în brațe. Se arată prin aceasta că Hristos Cel adevărat, adică Cel născut din fecioară, și Cel ce rămâne în veci Arhiereu, care Se aduce jertfă Tatălui pentru noi, e prezent în locașul bisericesc nu numai prin Trupul și Sângele Său din chivotul de pe altar, ci și prin icoanele Sale, în care se rezumă și se actualizează mereu toate faptele Sale mântuitoare, ca teme nevăzut al Liturghiei văzute și rostite din locașul bisericesc.

Dar credincioșii ortodocși obișnuiesc să aibă și în casa lor o icoană sfințită a lui Hristos și a Maicii Domnului cu Pruncul Iisus în brațe, precum și a vreunui sfânt, pentru a-și face rugăciunile în fața lor.

Prin aceasta au oarecare prezență și putere sfințitoare și în casa lor, făcându-i să se silească să ducă o viață înfrânată de la păcate, ferindu-i de rele și ajutându-i în rezolvarea greutăților vieții lor.

Biserica în calitate de trup al Domnului, se întinde din locașul bisericesc și în casele credincioșilor și în toată viața lor.

12. Cum putem cinsti mai cu evlavie icoanele și Sfânta Cruce?

Din cele spuse s-a văzut cum cinstim sfintele icoane. O deosebită cinstire se dă de către Biserica Ortodoxă și de către credincioșii ortodocși Sfintei Cruci. Formațiunile sectante resping cinstirea Sfintei Cruci, nu numai cu afirmația luată din protestantism, cum că această cinstire e o închinare la un idol, ci și cu afirmația că lui Hristos nu-I place să I se amintească de crucea pe care a suferit. Biserica Ortodoxă, urmând tradiției neîntrerupte de la Apostoli, știe că Domnul Hristos nu S-a ferit de cruce, căci în primirea ei S-a arătat, mergând până la capăt, dragostea Lui și a Tatălui Său pentru oameni.

Fiul lui Dumnezeu nu S-a mulțumit numai să Se facă om pentru noi, ca să rămână Frate cu noi în veci, ci a mers în dragostea Lui pentru noi până la a-Și da viața pentru noi, pentru ca, primind în Sine - ca om - moartea, să o și învingă prin înviere, ca să ne dea și nouă puterea să înviem. De aceea, învierea Sa a fost legată de El strâns cu moartea. Primind moartea, a învins moartea. Biserica Ortodoxă pomenește totdeauna învierea lui Hristos împreună cu crucea. Înălțând crucea, cântăm: „Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și sfântă învierea Ta o lăudăm și o cinstim”. Hristos este pentru ea „Cel ce a înviat din morți”. Dacă n-ar fi murit, n-ar fi înviat.

Hristos, fiind nu numai om, ci și Dumnezeu, rostul morții cu trupul a fost să facă din moarte nu o scufundare în extrema împruinare a vieții, ci un act de predare lui Dumnezeu și deci o trecere spre viață. Astfel, El a spus: *Părinte, în mâinile Tale Îmi dau sufletul Meu* (Luca 23, 46). Iar Sfântul Pavel zice: *Și dacă trăim, și dacă murim, ai Domnului suntem* (Romani 14, 8), sau: *Căci mie a vieții este Hristos, și a muri, dobândă* (Filipeni 1, 21).

Moartea Lui a fost astfel „de viață făcătoare” (Rugăciune la sfințirea Crucii). Prin moartea primită de bunăvoie și din iubire pentru noi, a omorât Fiul lui Dumnezeu moartea, deci prin ea s-a arătat puterea lui Dumnezeu, nu prin omorârea altora, cum socotesc slujitorii răului. O spune aceasta Sfântul Apostol Pavel: *Cuvântul crucii pentru cei pieritori este nebunie, iar pentru noi, cei ce ne mântuim, este puterea lui Dumnezeu* (I Corinteni 1, 18). *Prin Crucea lui Hristos ne-am mântuit, nu prin înțelepciunea cuvintelor omenești* (I Corinteni 1, 19).

Crucea lui Hristos a arătat lumii marea alternativă: crucea morții pentru alții, căreia îi urmează viața, sau egoismul care omoară pe alții, sau stă indiferent în fața ei, căreia îi urmează moartea sufletească. Biserica vede în Cruce puterea dragostei lui Dumnezeu față de noi și o laudă ca atare. Ea vede în moartea pe cruce a lui Hristos pentru oameni, cea mai mare iubire a lui Dumnezeu față de ei, întemeindu-se pe însuși cuvântul Mântuitorului: *Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun își pune viața pentru oile Sale* (Ioan 10, 11). *Pentru aceasta Mă iubește Tatăl, pentru că Îmi pun viața Mea, ca iarăși să o iau* (Ioan 10, 17).

Nu face aceasta furul, adică diavolul și cei ce slujesc lui. Aceștia în loc să moară pentru oameni, îi omoară. Putem socoti pe Hristos privind cu indiferență la cei omorâți de diavolul și de slujitorii lui? Mai este Hristos cel adevărat cel ce se ferește de cruce, tolerând omorârea oamenilor de către diavolul și de slujitorii lui? De fapt, sectele cugetă așa pentru că ele nu cunosc pe Hristos ca Dumnezeu; de aceea, nici nu-i spun Hristos, adică Mesia, sau Mântuitorul, ci simplu "Ișus", sau un oarecare prooroc, așa cum nici fariseii și cărturarii nu L-au socotit Mesia, sau Hristos și L-au dus la moarte, pentru că se socotea Hristos. Și cine disprețuiește Crucea lui Hristos, dacă nu cel ce fuge de El și de Cruce?

Dar acesta nu urmează lui Hristos, ci e alipit de cele ale lumii. Mântuitorul Însuși o spune aceasta, declarând că cel ce nu-L iubește pe El și nu-L urmează Lui - Care a primit Crucea pentru noi, din iubire - este un egoist care se lasă amăgit de plăcerile trecătoare ale lumii: *Dacă vrea cineva să vină după Mine să se lepede de sine, să-și ia crucea sa și să-Mi urmeze Mie; că cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine își va pierde sufletul pentru Mine îl va afla. Pentru că ce-i va folosi omului dacă va câștiga lumea întreagă iar sufletul și-l va pierde? Sau ce ar putea să dea omul în schimb pentru sufletul său?* (Matei 16, 24-26; Marcu 8, 34-37).

Cei ce disprețuiesc moartea lui Hristos, ca să-și poată întemeia prin aceasta fuga de cruce, socotind Crucea lui Hristos și a celor ce-i urmează un lucru al neputinței de a scăpa de sub puterea vrăjmașilor, deci un lucru de rușine pentru Hristos, Care a supor-

tat-o, și pentru oricine altul care o suportă și el, și nu o văd ca o faptă a puterii Lui primită de bunăvoie, deși ar fi putut zdrobi pe vrăjmași (Matei 26, 53), vor plăti pentru aceasta la Judecata din urmă. Căci a spus Hristos, după ce a făgăduit viața celor ce-L urmează în purtarea Crucii: *Căci de cel ce se va rușina de Mine în neamul acesta desfrânat și păcătos, și Fiul Omului se va rușina de el, când va veni întru slava Tatălui Său cu îngerii Săi* (Marcu 8, 38).

Așa cum pentru primirea morții pe Cruce a fost preamărit Hristos (Filipeni 2, 8-9), și de aceea va fi lăudat de toată creația, așa vom fi slăviți și noi datorită ei, cum spune Sfântul Apostol Pavel, nu prin ceva al nostru, ca de pildă prin tăierea împrejur. De aceea, nu trebuie să ne rușinăm de Crucea lui Hristos, ci să ne lăudăm, cinstind-o (Galateni 6, 14). Datorită Crucii lui Hristos și crucii purtată de noi prin imitarea Lui, ne vom împărtăși de slavă la Judecata din urmă, dacă Hristos va vedea că nu ne-am rușinat pe pământ de Crucea Lui, ci am simțit că cinstirea ei ne este spre laudă.

Dar dacă unii disprețuiesc însăși jertfa lui Hristos pe Cruce pentru noi, alții refuză închinarea în fața Crucii, ca pe o închinare la idol. Ei refuză să se gândească la Cruce, sau nu asociază gândirea la ea de gândirea la Hristos cel răstignit pe ea. Dar poți să nu te gândești la Crucea lui Hristos, când te gândești la El? Și poți să desparți gândirea la Cruce de gândirea la Hristos cel răstignit pe ea? Așa ceva e nenatural. Dar ei, forțând lucrurile, despart pe Hristos de Cruce. E un lucru firesc pe care îl fac creștinii, negândind la o cruce despărțită de Hristos, sau la un Hristos despărțit de cruce.

Când văd Crucea, ei se gândesc în mod firesc la Hristos cel răstignit pe ea. Și astfel, tot ce-am spus despre prezența lui Hristos nedespărțit de icoana Lui, cu atât mai valabil este pentru Crucea Lui. Închinarea ce o fac credincioșii este o închinare adresată lui Hristos, pe care-L văd cu cugetul lor răstignit pe cruce. E drept că spun uneori și: „Sfântă Cruce, ajută-mi!”, dar totdeauna subînțeleg prin aceasta: „Sfântă Cruce a lui Hristos, nedespărțită de El, ajută-mi!” Biserica spune de aceea: „Crucii Tale ne închinăm, Hristoase”, adică faptei Tale prin care ai fost răstignit pe cruce și întipăririi Tale de crucea pe care ai suferit-o pentru noi. Nu se poate despărți fapta săvârșită de cineva de persoana lui. Ea a rămas întipărită în persoana respectivă.

Deci, spunând: „Crucii Tale ne închinăm, Hristoase”, spunem de fapt: „Crucii care și-a lăsat urma în Tine, Crucii care este în Tine și-n care ești Tu mântuindu-ne prin ea!” Căci așa cum, continuând să zicem: „Și sfântă Învierea Ta o lăudăm și o cinstim”, nu ne gândim la o înviere oarecare, ci la învierea întipărită în El sau la trupul Lui înviat, așa vedem și Crucea nedespărțită de Hristos.

Iar închinându-ne astfel în fața Crucii lui Hristos, Cel ce poartă în Sine urmele răstignirii în ea, primește El însuși închinarea noastră și răspunde chemării ce I-o facem prin această rugăciune, mântuindu-ne prin jertfa sau prin Crucea Lui mereu actualizată.

Astfel, când credincioșii ortodocși își fac semnul crucii, odată cu chemarea în amintire a faptei răstignirii lui Hristos, își exprimă recunoștința față de Hristos Cel răstignit pentru ei pe Cruce și-L roagă

să vină la ei în această calitate al Lui și să Se întipărească în ei cu puterea Crucii Lui cu care a învins moartea afirmându-și nădejdea că prin credința în puterea cu care a învins moartea primind Crucea, va învinge și în ei moartea, ducându-i spre înviere, dându-le și lor puterea să învingă toate faptele egoiste ce-i țin și-i afundă în moarte. Odată cu recunoștința față de Hristos cel ce s-a lăsat răstignit ca să-i asigure omului învierea și odată cu nădejdea că va învia și el, unindu-se prin credință cu Hristos Cel ce are în Sine urmele crucii prin care a învins moartea, promite să-i urmeze și el lui Hristos care și-a întipărit în Sine Crucea pentru veci, să-și poarte crucea prin care omoară în sine plăcerile și interesele egoiste ce-l țin în moarte.

Făcându-și semnul Crucii, creștinul își întărește nu numai nădejdea învierii, ci își însușește și un program de viață curată și de sine dăruitoare, asemănătoare celei a lui Hristos, din puterea arătată de El în primirea morții. Hristos vine cu puterea Lui la cei ce nu se rușinează de Crucea Lui. Însă credinciosul, făcându-și semnul Crucii, se gândește, nu numai la Fiul lui Dumnezeu, Care din iubire pentru om a primit Crucea ca să-i asigure învierea, ci și la Tatăl Lui, care s-a bucurat de primirea morții de către Fiul Său pentru oameni (Ioan 10, 17), și la Duhul Sfânt, care s-a odihnit tot timpul asupra lui Hristos, nu numai ca Dumnezeu, ci și ca om, fiind cu El în purtarea crucii și vine în oameni ca Duh al Lui în care este întipărită Crucea, pentru a-i face și pe oameni să-și însușească jertfa Lui spre jertfă.

De aceea, făcându-și semnul crucii, credinciosul ortodox dă slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh.

Căci din iubirea lor de oameni s-a făcut Fiul om și a primit moartea pentru ei. În Crucea lui Hristos s-a arătat și se arată iubirea de oameni a Sfintei Treimi, care este o revărsare a iubirii existente între Persoanele Ei. Deci Sfintei Treimi se închină credinciosul când își face semnul Crucii. Crucea este numai mijlocul și prilejul în care s-a arătat iubirea lui Dumnezeu față de oameni și credinciosul o face pe față sa și se închină, făcând semnul Crucii în numele Preasfintei Treimi, chemând asupra sa și a semenilor săi dragostea Preasfintei Treimi.

Sfânta Treime nu e străină de Crucea lui Hristos, căci în Crucea lui Hristos s-a arătat iubirea Sfintei Treimi față de oameni. Treimea s-a milostivit de noi, văzându-ne stăpâniți de moarte. E o mare taină mila simțită de Sfânta Treime față de noi, milă din care s-a produs întruparea Fiului Său și moartea Lui ca om pentru noi. Dumnezeu credinței creștine nu este un Dumnezeu lipsit de simțire, de milă față de oameni, odată ce este un Dumnezeu al iubirii. El există totodată în fericirea iubirii desăvârșite dintre Persoanele treimice, dar și în simțirea milei față de oameni, arătând în aceasta negrăita prețuire cu care ne-a îmbrăcat. Într-un fel, crucea simțită de ipostasul Fiului lui Dumnezeu în umanitatea Sa nu rămâne cu totul nesimțită de Tatăl și de Duhul Sfânt. E mai multă putere în simțirea persoanei care participă la durerea altor persoane, decât în simțirea pietrei sau a oricărei esențe inconștiente. Unde și-ar avea originea simțirea omenească dacă nu în Dumnezeu?

Puterea lui Dumnezeu este atât de legată de Cruce, că prin ea se sfințește orice în Biserică. Dar

puterea oricărei cruci vine de la Crucea pe care s-a răstignit Domnul nostru Iisus Hristos, vărsându-Și Sângele Lui cel Sfânt, iubitor și biruitor al morții pe ea. De aceea orice cruce se sfințește stropindu-se cu apa care a fost sfințită cu o cruce sfințită anterior și așa până la Crucea Domnului de pe Golgota. Dar prin aceasta însăși puterea Sângelui lui Hristos și a Trupului Său răstignit se transmite în mod nevăzut de la Crucea de pe Golgota la orice cruce ce se sfințește ulterior și prin care se sfințesc toate.

De aceea orice sfințire se face, nu numai prin cruce, ci și prin Duhul Sfânt, Duhul comuniunii, iar Duhul coboară de la Tatăl prin Fiul Său Cel întrupat. Deci în El e Treimea întreagă. Astfel, în rugăciunea de sfințire a crucii se cere Tatălui: „Caută spre Crucea aceasta... și cu Duhul Tău cel Sfânt, și prin stropirea apei acesteia sfințite, binecuvintează-o și o sfințește, și varsă spre dânsa binecuvântarea Ta cea sfântă, și puterea aceea pe care prin stropirea Sângelui și răstignirea Trupului preaiubitului Tău Fiu, acel preabinecuvântat lemn a dobândit-o, și o dăruiește acesteia, ca să fie credinciosului Tău popor zid și acoperământ și turn de tărie împotriva feței vrăjmașului, spre izgonirea a toată răutatea celui potrivnic, spre tămăduirea bolilor celor sufletești și trupești”. Dar puterea Crucii sfințite care este una cu puterea Sângelui lui Hristos, plin de iubirea Lui, vărsat pe Crucea de la Golgota, și a Trupului răstignit pe ea, se dăruiește numai celor ce se închină înaintea ei lui Dumnezeu Însuși, „ca să fie auzite rugăciunile tuturor celor ce cu credință se vor ruga Ție, înaintea crucii acesteia”.

Crucea ce se sfințește este adusă la rândul ei ca dar lui Dumnezeu de către unii credincioși, din credința în Crucea mântuitoare a Domnului de la Golgota. Deci din Crucea aceea s-a născut credința lor și, ca urmare, ei alcătuiesc o nouă cruce pe care o dăruiesc lui Dumnezeu și o aduc spre sfințire: „Cu umilință ne rugăm... să cauți spre crucea aceasta pe care credincioșii robii Tăi, din osârdie și credința cea tare și dragostea ce o au către Tine, au făcut-o... și o sfințește pe ea și o umple de puterea și de binecuvântarea lemnului aceluia pe care a fost pironit preacinstitul Trup al Domnului nostru Iisus Hristos..., prin care puterea diavolului s-a surpat”.

Umplută de puterea Trupului răstignit al lui Hristos pe Crucea de pe Golgota, Crucea e mijlocul prin care preotul sfințește toate obiectele și actele Sfintei Liturghii, binecuvintează pe credincioși și toate ale lor. Nimic nu face preotul fără Cruce. Nici el, nici credincioșii nu încep și nu încheie vreo rugăciune, fără Cruce. Crucea e arma de care nu se desparte preotul niciodată și nici credinciosul în relația lui cu Dumnezeu. Prin Cruce se revarsă și se slăvește iubirea lui Dumnezeu față de oameni, prin ea se revarsă toate bunătățile Lui asupra lumii. Dumnezeu nostru este Dumnezeul Crucii, pentru că este Dumnezeul iubirii, al milei și al dărnicii Lui față de noi.

La aceasta ne gândim când vedem Crucea, când ne însemnăm cu ea, când suntem binecuvântați prin ea, când ne închinăm ei. Nu vedem și nu cugetăm o cruce fără să cugetăm la Dumnezeul Treimii iubitoare, atotmilostive, arătată în gradul culminant pe Cruce de către Fiul și rămasă ca semn și mijloc al

milei Lui permanente față de noi. În Cruce vedem fața simțitoare a lui Hristos către noi, prezentarea continuă a jertfei Sale către Tatăl, în numele nostru, în care ne vrea asociați cu Sine în aceeași predare Tatălui, ca să simțim și noi împreună cu El privirea iubitoare a Tatălui, față de noi împreună cu El, ca să ne umplem și noi de Duhul cel Sfânt care răspunde precum Fiul iubirii Tatălui, ca răspuns al iubirii arătate Fiului de către Tatăl prin același Duh. Prin Cruce ne simțim îndemnați și întăriți de Fiul la iubirea semenilor.

Crucea nu poate fi despărțită de Treimea iubitoare și de Fiul cel în continuă stare de jertfă pentru noi, însuflețit de această iubire față de starea nefericită a noastră, ajunși în stare de moarte, prin slăbirea legăturii cu Dumnezeu, izvorul vieții. Iar având în orice cruce puterea Crucii de pe Golgota și sfințind prin ea toate, creștinii au pe același Hristos neschimbat, revărsându-și-o prin harul Duhului Sfânt, peste toate, cu bunăvoința Tatălui. Aceasta dă o unitate timpului. Timpul este o succesiune de alte și alte momente care aduce la existență alte și alte persoane, cu alte și alte probleme, dar el e o unitate, căci, același Hristos, Care prin Duhul Sfânt îi umple cu puterea Lui pe toți și toate ale lor, îi ajută să-și rezolve problemele lor diferite.

Succesiunea aduce o varietate în unitate, persoane diferite de valoare egală, în cadrul aceleiași naturi umane, cu probleme diferite, dar înrudite. Rămânând în identitatea speciei și primind pe Același Hristos, oamenii, deși diferiți, sunt uniți printr-o tradiție, experiență și nădejde comună a vieții de veci. Biserica răspunde necesităților oame-

nilor diferiți din fiecare timp, dar îi și ține uniți printr-o tradiție și nădejde comună. Timpul nu e nici o lipsă de progres, nici un progres care să nu curgă în unitatea lui. În Hristos poate fi un progres, dar un progres care nu duce pe oameni dincolo de Hristos. Căci în Hristos e posibilă o înaintare spirituală fără sfârșit, dar care rămâne totuși în El. Știința și filosofia contemporană au ajuns și ele la înțelegerea unui finalism sau a unei ținte spre care înaintează mișcarea timpului, ca spre o desăvârșire a persoanelor conștiente, părăsind atât ideea unei evoluții fără țintă care schimbă totul, cât și ideea unui conservatorism fără nici o mișcare. Viața omenirii este o noutate veșnică în identitate, noutatea unei omeniri identice, care înaintează spre o țintă a desăvârșirii, dar nu a asimilării ei și a persoanelor ei.

13. Ce trebuie să știe credincioșii despre preot ca iconom al Tainelor lui Dumnezeu, ca urmaș al Apostolilor și persoană harismatică, purtătoare de Dumnezeu?

Dacă prin credința în același Hristos și prin însăși lucrarea lui Hristos în Liturghie, prin Sfintele Taine, prin Cruce, prin icoane, Biserica rămâne identică și ține pe credincioșii de azi și de totdeauna în Hristos Cel veșnic, această unitate nu s-ar putea menține fără preoți și episcopi, prin care se propovăduiește credința de totdeauna și se săvârșesc actele văzute prin care lucrează același Hristos în mod nevăzut.

Unitatea Bisericii în Hristos, în fiecare timp, și identitatea ei nu se susțin numai prin predicatori ai cuvântului care împreună cu ascultătorii tind să le

înțeleagă în mod diferit. Ea se menține mai sigur prin Hristos Cel prezent cu puterea Lui prin actele sfințitoare identice și văzute și primite de toți credincioșii de totdeauna, acte săvârșite la fel de aceleași subiecte umane pentru o comunitate de credincioși și de aceleași subiecte aflate în unitate pentru diferitele comunități de credincioși, unitate susținută între subiectele unui grup de comunități de un episcop și între subiectele diferitelor grupuri de comunități prin unitatea mai multor episcopi.

Sfintele Taine și celelalte acte sfințitoare văzute, prin care lucrează efectiv în mod nevăzut același Hristos în credincioși, nu se săvârșesc prin ele însele, ci au nevoie de subiecte omenești văzute. Prin actele săvârșite de preoți și episcopi lucrează același Hristos.

Dar cum ar putea sfinți Hristos, prin actele săvârșite de aceste subiecte, alte subiecte umane, dacă n-ar fi sfințite de Hristos și subiectele săvârșitoare ale acestor acte sfințitoare, prin alte subiecte sfințite înaintea lor, și aceasta într-o succesiune neîntreruptă pornită de la Apostoli? Aceștia au fost sfințiți primii prin Duhul Sfânt coborât asupra lor la Cincizecime, dar și prin suflarea precedentă dată de Hristos cel înviat, dar văzut, asupra Apostolilor, suflare care a fost și o instituire declarată a lor în calitate de sfințitori ai creștinilor următori și ai subiectelor prin care se va face sfințirea lor (Ioan 20, 22-23).

Aceasta este așa-zisa "succesiune apostolică" a episcopatului și a preoțimii prin care se confirmă identitatea menținerii Bisericii și a omenirii creștine în harul aceluiași Hristos dăruit lumii prima dată

prin Apostoli; dar și mișcarea ei în același Hristos, care unește în El pe toți credincioșii mereu alții, în succesiunea timpului și cu alte probleme corespunzătoare fiecărei etape a timpului.

S-ar putea obiecta din partea unora, că se poate rămâne în același Hristos, dar în mod mai viu, numai prin cuvintele Lui sau despre El, fără episcopi și preoți, printr-un fel de consens democratic între credincioși. Dar în această afirmație se manifestă încrederea oamenilor că ei decid care este adevărul. Însă aceasta slăbește convingerea că adevărul vine de la Dumnezeu, că el a fost adus de Hristos de la Tatăl și-L susține în credincioși prin Duhul dat de El. De aceea sectele au înlăturat actele de sfințire a lor, în care se trăiește în mod mai accentuat faptul că ea vine de la Hristos, cu voința Tatălui, prin Duhul.

Unde s-a păstrat practicarea actelor de sfințire, ca putere venită de la Hristos, prin persoane sfințite și ele pentru săvârșirea acestor acte, s-a păstrat și simțirea accentuată că și cuvântul despre Hristos se propovăduiește din împuternicirea Lui și aceasta dă o răspundere la fel de accentuată pentru păstrarea lui neschimbată de la Apostoli, exprimând continuu pe Același Hristos integral ca Dumnezeu și om cu adevărat Mântuitor.

Hristos însuși a spus Apostolilor că le va trimite pe Duhul Său cel Sfânt, pentru ca prin Acesta să dea mărturie neschimbată despre El sau despre plinitudinea Lui. Deși Hristos însuși i-a însărcinat pe Apostoli și pe urmașii lor chiar pentru predicarea cuvântului Evangheliei, El le-a făgăduit și puterea ce le-o va da pentru aceasta prin Sfântul Duh, de Care va fi El însuși nedespărțit. Căci le-a spus: *Ci veți lua*

putere, venind Duhul Sfânt peste voi, și-Mi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea, în Samaria și până la marginea pământului (Fapte 1, 8).

Deci Hristos și-a ales pentru mărturia adevărată ce voiește să se dea despre El o seamă de persoane deosebite, Apostolii, întărindu-i cu puterea Sa: *Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi (Ioan 20, 21).* Dacă Hristos trimite pe alții, numai pentru că El Însuși a fost trimis și numai cei trimiși pot să dea mărturie adevărată despre El, așa și Apostolii și urmașii lor, episcopii, trimit pe alți episcopi și preoți numai pentru că ei au fost trimiși, iar cei trimiși trebuie să primească și ei o pregătire prealabilă pentru ca să poată da mărturia adevărată despre Hristos, să ierte păcatele în numele Lui (Ioan 20, 23) și să săvârșească toate actele de sfințire a credincioșilor.

Nu comunitatea de la sine alege pe cei ce au să dea mărturie despre Hristos; nu de jos în sus vine cuvântul, ci de sus în jos, de la Duhul Sfânt, pe care L-au primit episcopii anteriori începând de la Apostoli. De ce ar mai avea nevoie de cuvânt despre Hristos o comunitate care ar da ea puterea pentru acest cuvânt? Conștient și că sfințenia nu poate veni de la ei, dar nevrând să aibă nici preoți prin care să le vină sfințenia de sus, protestanții și neoprotestanții au renunțat la actele de sfințire. Au rămas cu un Hristos nesfințitor prin Duhul Sfânt.

Cei chemați să fie episcopi, preoți și diaconi, primesc această vrednicie prin actul numit hirotonie sau punerea mâinilor, săvârșită de alți doi sau trei episcopi pentru un episcop, și de un episcop pentru preot și diacon. Despre hirotonia primilor urmași ai

Apostolilor pentru propovăduirea lui Hristos și pentru sfințirea credincioșilor, ne dă mărturie Sfânta Scriptură. Ea ne arată cum hirotonia era actul văzut al comunicării Duhului Sfânt de la Apostoli la urmașii lor, în această slujire. Astfel, în Faptele Apostolilor se spune despre Pavel și Varnava: *Și hirotonindu-le preoți în fiecare biserică, rugându-se cu posturi, i-au încredințat pe ei Domnului în care crezuseră* (Fapte 14, 23). Sau spune despre Pavel: *Și trimițând din Milet la Efes, a chemat la sine pe preoții Bisericii* (Fapte 20, 17).

Și acestora, care se numeau atunci și episcopii „turmei cuvântătoare” a credincioșilor, Sfântul Apostol Pavel le spune: *Drept aceea luați aminte de voi înșivă și de toată turma întru care Duhul Sfânt v-a pus episcopi, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu, pe care a câștigat-o cu scump Sângele Său.* (Fapte 20, 28). Socotindu-i pe aceștia păstori, care au de păstorit o „turmă cuvântătoare”, arată că, chiar dacă îi numește și „prezbiteri”, nu erau simpli bătrâni, căci bătrânii se numesc în grecește „gerontes”. Și păstoria nu e numai predică, ci grija în toate privințele de turma cuvântătoare, așa cum Hristos, Care se socotește și El „Păstor” (Ioan 10, 11), nu e simplu învățător, ci și Sfințitor al celor ce cred în El.

În toate cetățile, deosebiți de popor, erau preoții, uneori având pe Apostoli lângă ei. În Antiohia, născându-se discuția dacă tăierea împrejur este sau nu obligatorie pentru creștini, s-a rânduit ca Pavel și Varnava să se suie la preoții din Ierusalim pentru această întrebare (Fapte 15, 2). Se vede că aceștia aveau o mare autoritate. La Ierusalim ei au fost

primiți „de Apostoli și de preoți”, cărora le-au vorbit despre rezultatele misiunii lor.

Aceasta arată că preoții hirotoniți de Apostoli se bucurau împreună cu Apostolii de autoritatea de a decide în chestiuni de credință, ca unii care învățaseră în mod deosebit de la Apostoli cele privitoare la credință. Căci se spune în continuare: *Și Apostolii și preoții s-au adunat ca să cerceteze despre acest cuvânt* (Fapte 15, 6). E vorba de Sinodul Apostolic de la Ierusalim, la care, împreună cu Apostolii, au participat și episcopii, care se numeau la început și preoți. Acest Sinod a hotărât să nu impună creștinilor tăierea împrejur.

Iar Pavel și Sila, ucenicul lui, trecând prin multe cetăți din Asia Mică învățau pe credincioși să păzească învățăturile rânduite de Apostoli și de preoții din Ierusalim (Fapte 16, 4). Preoții sau episcopii din Ierusalim aveau atâta autoritate, încât stabileau interpretările convenite ale învățăturii lui Hristos.

Că cel hirotonit de un Apostol ca episcop primea prin hirotonie un har deosebit de ceilalți credincioși, o spune Sfântul Apostol Pavel către Timotei: *Te îndemn să îți aprins harul lui Dumnezeu care este întru tine, prin punerea mâinilor mele* (II Timotei 1, 6). Timotei a primit harul hirotoniei de la Pavel, după ce a învățat de la el *dreptarul cuvintelor sănătoase*, pe care Pavel îl obliga să-l păzească (II Timotei 1, 13). Nu de la vreo comunitate a primit Timotei acest dreptar. Datorită hirotoniei, în Timotei sălășluiește Duhul Sfânt, ca și în Pavel (II Timotei 1, 14). Dar cei hirotoniți de Pavel ca episcopi aveau puterea să rânduiască la rândul lor alți episcopi și preoți. O spune aceasta Sfântul Pavel către Tit: *Pentru aceasta*

te-am lăsat în Creta, ca să îndreptezi cele ce mai lipsesc și să așezi preoți prin cetăți, precum ți-am rânduit (Tit 1, 5).

Începea astfel rânduiala succesiunii apostolice. Dar prin succesiunea aceasta trebuie să se asigure păzirea neschimbată a învățaturii apostolice. De aceea, Sfântul Apostol Pavel cere lui Tit să așeze ca episcop sau preot pe cel ce poate să se țină de cuvântul cel credincios al învățaturii și să fie destoinic și să îndemne la învățătura cea sănătoasă (Tit 1, 9). Numai așa se putea asigura identitatea Bisericii în timp și unitatea ei în spațiu. Trebuia ca noii episcopi și preoți să țină, după îndrumarea Sfântului Pavel, învățătura apostolică despre Hristos cel adevărat, pentru că mulți sunt răzvrățiți, grăitori în deșert și înșelători... învățând pentru câștig rău cele ce nu se cuvin, influențați mai ales de cei dintru tăierea împrejur (Tit 1, 10-11).

Acestora trebuie să li se închidă gura, iar credincioșilor să li se dea puterea să nu dea ascultare basmelor iudaicești (Tit 1, 11-14), care nu recunosc pe Hristos ca Dumnezeu, și de aceea nici nașterea Lui din Fecioară și nici puterea mântuitoare a Crucii Lui. Prin toate acestea se asigura păstrarea exactă a învățaturii despre Hristos, nerelativizarea ei subiectivă.

Iar că episcopii și preoții ce se succed prin hirotonie, începând de la Apostoli, nu sunt rânduiți numai pentru menținerea învățaturii apostolice despre Hristos, ci și spre săvârșirea Tainelor prin care Hristos își comunică harul iertării păcatelor și al sfințirii și mântuirii, ne spune Hristos însuși când dă Apostolilor și urmașilor lor puterea de a boteza

(Matei 28, 19), de a ierta păcatele (Ioan 20, 23), de a continua să se împărtășească prin ei cu Trupul și Sângele Său, sub chipul pâinii și vinului binecuvântate de ei (Luca 22, 19-20; I Corinteni 11, 24-25). La aceste făgăduințe trebuie adăugat îndemnul dat în Epistola lui Iacob celor bolnavi de a chema pe preoții Bisericii să se roage pentru ei, ungându-i cu untdelemn în numele Domnului, asigurându-i că prin rugăciunea din credință a acelora și a bolnavilor înșiși, Domnul însuși îi va mântui, îi va ridica din boală și le va da iertarea păcatelor (Iacov 5, 14-15).

Din toate acestea se vede că Hristos, prin actele săvârșite de preoți și episcopi nu numai învață, ci și lucrează în temeiul unui har deosebit dat lor, printr-o transmisiune care-i face continuatori învățaturii și lucrării Lui prin Apostoli, asigurând prin aceasta rămânerea generațiilor de credincioși în unirea cu El, Cel neschimbat și lucrător în toate timpurile și, prin aceasta, și între ei înșiși ca toți să fie una întru El (Ioan 17, 11) și uniți între ei prin iubire (Ioan 15, 17).

Dar lucrarea aceasta învățătoare, neschimbată și sfințitoare nu o face Hristos prin aceia, dacă nu sunt prevăzute cu un har deosebit și subiectele prin care se face. Și lucrarea aceasta o săvârșește Hristos, nu atât prin cuvântul despre El, cât prin rugăciunea către El. De aceea, toate Tainele săvârșite prin preot constau în mod principal din rugăciuni. Fiindcă rugăciunea realizează dialogul între om și Dumnezeu, adică comunicarea de la om la Dumnezeu și invers, cum nu o face cuvântul de învățatură decât în măsura în care are și el însuși duhul rugăciunii. Desigur, este vorba de rugăciunea credinței omului,

că Dumnezeu îl ascultă și va răspunde la cererea lui. Dar rugăciunea fără credință în sensul acesta, nu e propriu-zis rugăciune, ci cel mult expresia unei meditații sau speculații, care nu-l scoate pe om deplin din singurătatea lui, cum nu-l scoate nici cuvântul.

Adevărul că preoția se dă prin transmisiune deosebită și continuă de la Apostoli ai Duhului lui Hristos, cu îndatorirea propovăduirii învățaturii despre același Hristos pe Care L-au propovăduit Apostolii, dar și cu puterea de a săvârși, însoțite de rugăciuni, actele prin care Hristos își continuă lucrarea sfințitoare și mântuitoare, s-au păstrat prin tradiția Bisericii Ortodoxe până azi. Sfântul Ioan Gură de Aur spune: *Dacă n-ar fi Duhul Sfânt, n-ar fi păstori și învățători* (adevărați, cum se subînțelege) în Biserică. Căci aceștia se fac prin Duhul, cum zice și Pavel: *Întru care Duhul Sfânt v-a pus episcopi* (Fapte 20, 28) (Omilia 14, la Cincizecime, P.G. 50, 458). „Căci aceasta este hirotonia: se pune mâna bărbatului, dar Dumnezeu lucrează totul și mâna Lui e aceea care se atinge de capul celui ce se hirotonește, dacă se hirotonește cum trebuie... Căci dacă n-ar fi arvuna Duhului, nu am avea preoți. Nici n-ar putea fi acestea hirotonii fără acea venire (a Duhului)” (Omil. 14 la Fapte, P.G. 60, 180).

Conștiința că prin hirotonia săvârșită de el se dă celui ce se hirotonește însuși harul dumnezeiesc pentru slujirea preoției, o exprimă și azi arhiereul, care, prin rugăciunile săvârșite la hirotonie, cere lui Hristos să dăruiască El celui ce se preoțește harul slujirii preoțești: „Căci nu prin punerea mâinilor mele peste dânsul, ci prin puterea îndurărilor Tale

se dă celor vrednici ai Tăi harul”. Iar acest har e cerut pentru preot, ca „să se facă vrednic a sta fără prihană înaintea jertfelnicului Tău, a propovădui Evanghelia Împărăției Tale, a lucra cu sfințenie cuvântul adevărului Tău, a aduce jertfe și daruri duhovnicești, a înnoi pe poporul Tău prin baia nașterii celei de a doua”.

Dar puterea ce i se dă preotului spre propovăduirea cuvântului și spre săvârșirea Tainelor, care constau în mod principal din rugăciuni, nu-l separă de poporul credincios, aducându-i prin ea însăși o treaptă mai înaltă a mântuirii. El primește această putere ca o datorie, nu spre un profit personal; ci ca o datorie pentru poporul credincios. Pe acesta îl are în vedere Dumnezeu prin slujirea la care e chemat preotul.

Desigur, dacă își împlinește această îndatorire cu conștiinciozitate, el se va bucura de o răsplată mai mare de la Dumnezeu. Căci cel ce a primit spre lucrare mai mulți talanți, dacă-i lucrează pe toți, se va bucura în Împărăția cerurilor de un câștig mai mare, provenit din osteneala mai mare pusă în lucrarea lor (Matei 25, 19-20). Dar poate risca și să risipească talanți mai mulți, și ca urmare să aibă parte de o pedeapsă mai mare de la Dumnezeu.

Darul preoției nu-i aduce preotului prin el însuși un grad superior în mântuire și pentru faptul că preotul nu este în general singur în rugăciunile ce le face, ci aproape totdeauna însoțit de rugăciunile credincioșilor, deci și rezultatul rugăciunilor lui atârnă și de rugăciunile lor. Preotul are numai rolul de inițiator și animator al rugăciunii credincioșilor. Ba chiar acest rol îl au uneori și credincioșii în alt

înțeles: ca cerere a rugăciunii preotului pentru ei. Rugăciunile lui sunt foarte împletite cu ale poporului, deși fiecare are o altă poziție în ele. De aceea, atât rugăciunea preotului, cât și rugăciunea credincioșilor este necesară. E un fel de dialog continuu între preot și credincioși, spre a chema împreună, prin rugăciunile lor îmbinate, pe Dumnezeu.

Preotul își începe aproape totdeauna rugăciunea lui cu expresia: „Domnului să ne rugăm!”, prin care invită și pe credincioși să se asocieze rugăciunii lui (a preotului). Iar credinciosul răspunde cu voce tare măcar cu „Doamne miluiește!” și apoi își însușește tăcut cuvintele de rugăciune ale preotului. Credinciosul nu rămâne surd și pasiv la rugăciunile preotului. Acest dialog are loc aproape tot timpul și în Sfânta Liturghie, care e săvârșită de preot, dar nu fără participarea activă a credincioșilor, chiar dacă uneori aceasta este exprimată cu voce tare prin cântăreț. Preotul împlinește prin aceasta și rolul de unificator al credincioșilor în rugăciune.

Preotul lucrează singur, neînsoțit de credincioși, numai actele Tainelor și Ierurgiilor, întrucât el binecuvintează poporul cu crucea, el scufundă crucea în apa ce se va sfinți, el stropește cu apa sfințită pe credincioși și diferitele unelte și mediul vieții lor, el scufundă pe cel ce se botează în apă, el unge cu Sfântul Mir pe cel ce primește această Taină, el dă dezlegare de păcate celui ce se spovedește, el pune cununa pe capetele celor ce se cunună, el împărtășește pe credincioși cu Trupul și Sângele Domnului. Acestea sunt acte care nu pot fi decât ale unuia și de aceea sunt ale preotului, ca cel investit în mod deosebit cu harul preoției.

Dar și la aceste acte e necesară o primire activă a lor din partea credincioșilor. Credincioșii rostesc înainte de împărtășanie unele rugăciuni pe care le rostește și preotul înainte de împărtășirea sa, arătând voința lor de a se împărtăși. Bindecuvântarea o primesc credincioșii cu mulțumire către Dumnezeu. Sfințirea apei de către preot e însoțită de o rugăciune pe care o urmărește în mod tăcut și poporul. Deși rugăciunile tuturor Tainelor și cele mai multe ale Sfintei Liturghii sunt și trebuie să le rostească preotul, unele dintre ele le rostește preotul în numele credincioșilor. Chiar Epicleza, ca invocare a Sfântului Duh, pentru prefacerea pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului, o face preotul în numele comunității: „Încă ne rugăm și cu umilință la Tine cădem: trimite Duhul Sfânt peste noi și peste aceste daruri...”. Iar darurile de pâine și vin sunt aduse de credincioși.

Rugăciunile credincioșilor trebuie încheiate cu ecfonisele preotului. Dar și laudele din ecfonisele preotului sunt însușite de credincioși, prin cuvântul „Amin”. Există o neîncetată conlucrare între preoți și popor, în roluri care nu se confundă. Lucrarea preotului nu e izolată de a poporului, deși nu se confundă cu a acestuia. Preotul nu e stăpân al poporului, dar nici nu-și are puterea lucrării sale de la acesta, ci de la Dumnezeu, însă pentru popor, pentru folosul acestuia și de aceea poporul nu trebuie să asiste pasiv la lucrarea preotului, sau a lui Hristos prin preot, ci într-o continuă deschidere, cu bucurie și mulțumire pentru ea sau pentru cererea ei. Hristos nu lucrează asupra unor bușteni, ci își

îndreaptă lucrarea prin preot spre oamenii liberi, a căror deschidere la lucrările Lui o voiește.

Dacă rugăciunea este manifestarea cea mai puternică a credinței, iar fără credință nu se poate pune cineva în legătură cu Dumnezeu, credincioșii trebuie să se asocieze cu rugăciunea credinței lor la rugăciunea credinței preotului, ca prin rugăciunea preotului și prin actele lui să lucreze Dumnezeu asupra credincioșilor, așa cum am văzut că spune Sfântul Apostol Iacov: *De este cineva bolnav, să cheme preoții Bisericii și să se roage pentru el... Și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav, îl va ridica și, de va fi făcut păcate, se vor ierta lui* (Iacov 5, 14-15).

Dar ce este credința? Ea este o siguranță despre existența lui Dumnezeu, asemenea celei despre un lucru văzut. Este ca o vedere a lui Dumnezeu cel nevăzut. Vederea aceasta este întemeiată pe necesitatea rațiunii de a admite o Putere supremă conștientă, ca creatoare și susținătoare a tuturor, iar credința în Hristos Dumnezeu este întemeiată pe minunile și învierea Lui, mărturisite cu prețul vieții de Sfinții Apostoli. Siguranța credinței în existența lui Dumnezeu sau în dumnezeirea lui Hristos, include și siguranța în voința și puterea Lui de a asculta cererea ce I se face și de a o împlini dacă este spre binele celui ce o face. Cu cât e mai neclintită această siguranță, cu atât rugăciunea provenită din ea este mai împlinită.

Are Dumnezeu nevoie de această credință a preotului și a credincioșilor pentru a împlini rugăciunea preotului pe care și-o însușește credinciosul? Sau în trebuințele obișnuite are nevoie de credința

lui pentru a-i împlini rugăciunea? Dumnezeu nu are nevoie, dar ceea ce dăruiește El, nu poate să fie însușit de cel ce cere decât făcându-se subiect al stărilor și faptelor care i se dăruiesc și care au ceva din puterea dumnezeiască. Iar subiect al acestor stări și lucrări nu se poate face cineva decât printr-o unire neconfundată cu Dumnezeu însuși, Subiectul originar al acestor daruri. Nu pot reveni la sănătate sau la liniștea conștiinței că sunt iertat de păcate, fără să mă împărtășesc de puterea de Viață și de liniștea lipsei de păcate a lui Dumnezeu. Credința e condiția unirii mele cu Dumnezeu, Care este viața și ea se întărește prin rugăciune: *Cel care crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din pântecul lui* (Ioan 7, 38). Râurile vieții dumnezeiești vor curge din acela prin credință.

14. Cum trebuie să fie un preot bun ca să poată mântui cât mai multe suflete?

Cum trebuie să fie preotul ca să poată ajuta la mântuirea cât mai multor suflete, a arătat Sfântul Apostol Pavel în epistolele sale pastorale: *Se cuvine episcopului (și preotului) să fie fără de prihană, ca un iconom al lui Dumnezeu, neîngâmfat, negrabnic la mânie, nededat la băutură, pașnic, nepoftitor de câștig urât, ci primitor de străini, iubitor de bine, treaz la minte, drept, cuvios, înfrânat, ținându-se de cuvântul cel credincios al învățaturii, ca să fie destoinic și să îndemne la învățatura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici* (Tit 1, 9).

În primul rând, se cuvine ca preotul să fie credincios, având mereu gândul la Dumnezeu și la răs-

punderea lui în fața lui Dumnezeu pentru credincioși. În al doilea rând, să-și manifeste credința în rugăciune pentru sine și pentru credincioși și într-o viață înfrânată de la orice patimă egoistă, spre a fi model credincioșilor. Să nu fie lacom și distant de oameni, ci atent cu ei și comunicativ, dar și serios în ceea ce vorbește cu ei. Să predice învățătura dreaptă despre Hristos, să o explice și să o apere.

Aceasta este o mare datorie a preotului, cu deosebire în timpul nostru, în care oamenii sunt influențați de fel de fel de filosofii și religii panteiste și anticreștine, care confundă pe Dumnezeu cu lumea și care par să aibă un sprijin în știință. De aceea, preotul trebuie să se pună și să se țină la curent cu literatura teologică și cu scrierile care arată netemeinicia concluziilor panteiste și anticreștine. Și lipsa de sens a sistemelor și religiilor panteiste și anticreștine. Când preotul nu-și cultivă aceste calități, unii credincioși slăbesc în credința lor, deși Tainele săvârșite de preoți își păstrează calitatea de mijloace ale harului pentru credința Bisericii, a comunității credincioșilor.

15. Se pot ruga credincioșii noștri în locașuri de cult neortodoxe? Pentru ce nu trebuie să se roage în ele?

Credinciosul se poate ruga oriunde lui Dumnezeu, dar numai în locașul bisericesc ortodox se săvârșește Sfânta Liturghie și este prezent Hristos, Cel ce prefăce pâinea și vinul în întregime în Trupul și Sângele Său și ni Se dă ca atare.

Și cum fără înviere cu Hristos prin Sfânta Împărtășanie nu ne putem mântui, tot așa nu ne mântuim prin rugăciunea în locașuri de cult neortodoxe. Rugăciunea în ele este ca un gând la Dumnezeu care nu trebuie să ne părăsească în nici un loc. Dar oriunde trebuie să ne rugăm lui Hristos Cel adevărat, nu unuia răstălmăcit de cultele neortodoxe.

CONVORBIREA A DOUA

16. Care este definiția cea mai cuprinzătoare a Sfintei Liturghii?

Definiția cea mai cuprinzătoare a Sfintei Liturghii este că ea este continuarea principală a lucrării lui Hristos în orice timp. Ea ni-L face prezent și ni-L comunică real pe Hristos, în starea permanentă de jertfă și de înviere, ca să ne însușim și noi puterea de jertfă opusă egoismului și plăcerilor trecătoare, și să întărim în sufletul nostru puterea viitoare învieri pentru veșnica fericire a unirii iubitoare cu Hristos și cu semenii.

17. În ce măsură Sfânta Liturghie este jertfă ne-sângeroasă a lui Hristos?

În Sfânta Liturghie are loc prefăcerea darurilor noastre de pâine și vin în Trupul și Sângele lui Hristos, în starea de jertfă în care s-au transpus ele pe Golgota. Amintirea lui Hristos, starea Sa de jertfă de pe Golgota este așa de accentuată, și El rămâne

așa de mult în simțirea ei, ca stare de supremă dăruire Tatălui, din compătimire și iubire față de oameni și din voința de a birui prin ea moartea noastră, încât o trăiește neîncetat în eficiența ei, dar fără ca ea să fie o continuă vărsare a sângelui Său. În Sfânta Liturghie El prefăce fundamentul ontologic al pâinii și vinului în Trupul și Sângele Său, trăite în starea permanentă de jertfă, prin chemarea Duhului Sfânt de către preot, însoțită de rugăciunea credincioșilor. Simțirea de către Hristos a stării de jertfă pentru noi, Îl ține în gradul cel mai apropiat de noi și gata de a ni se comunica sub chipul pâinii și vinului ori de câte ori îl chemăm prin preot să facă aceasta.

18. De ce se mai numește Sfânta Liturghie și Euharistie? Când anume și cum mulțumim lui Dumnezeu în timpul Sfintei Liturghii?

Sfânta Liturghie este toată o pregătire a credincioșilor prin rugăciunile preotului și ale lor, pentru momentele prefacerii darurilor lor de pâine și vin în Trupul și Sângele lui Hristos și ale împărtășirii de ele. Aceste două evenimente spirituale încheie și încoronează Sfânta Liturghie. Iar întrucât prezența Trupului și Sângelui Domnului spre a se împărtăși credincioșii, constituie Euharistia, iar Sfânta Liturghie culminează în ea, întreaga Sfântă Liturghie se poate numi și Euharistie.

Iar prezența amintită în scopul amintit se numește Euharistie sau „Mulțumire”, pentru că însuși Hristos a prefăcut la Cina cea de taină pâinea și vinul în Trupul și Sângele Său, mulțumind „Tatălui”,

pentru că L-a trimis să Se facă om și să Se aducă jertfă prin Trupul și Sângele Său pentru oameni și să Se dea lor sub chipul acesta pentru mântuirea lor. E o mulțumire adusă Tatălui și ca Om în numele oamenilor.

Cu atât mai mult prefacerea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele Domnului, pentru a Se da nouă, e un motiv de „mulțumire” a noastră către Tatăl; ba și către Hristos Însuși. E supremul act de iubire a lui Dumnezeu către noi, deci și supremul motiv de mulțumire al nostru către El. De aceea, comunitatea cântă lui Dumnezeu, în vreme ce prin Sfântul Duh chemat de preot se săvârșește prefacerea: *Pre Tine Te lăudăm, pre Tine bine Te cuvântăm, Ție Îți mulțumim, Doamne, și ne rugăm Ție, Dumnezeului nostru.* Îl lăudăm pe Dumnezeu pentru marea iubire ce ne-o arată și pentru marea minune prin care ne comunică iubirea Sa, prefăcând pâinea și vinul în Trupul și Sângele Fiului Său, spre a ni Se da nouă.

19. Care este legătura între jertfă și Euharistie și care este efectul lor pentru mântuirea omului, a lumii întregi?

Prin Euharistie, Domnul nostru Iisus Hristos ni Se oferă nouă în starea de jertfă în care Se aduce Tatălui ca om, în numele nostru, pentru noi. Prin jertfa de pe Golgota, a ridicat din nou umanitatea în relația de dăruire către Dumnezeu - Tatăl, după ce această umanitate slăbise legătura cu Tatăl prin păcat. Dându-Se nouă în timpul Liturghiei, ne alipește pe toți Sieși ca om în această stare de totală predare Tatălui, ca jertfă adusă din iubire, ca om, ca

să atragă și iubirea Tatălui față de noi, după ce Și-a atras-o Hristos ca om în numele nostru. În fața omenească a lui Hristos care se predă Tatălui ca jertfă, Tatăl privește cu iubire fața tuturor oamenilor. Dar aceștia trebuie să-și însușească starea de jertfă a lui Hristos către Tatăl, ca iubirea cu care ne privește Tatăl virtual pe toți în Fiul Său, să devină o iubire actuală față de fiecare dintre noi, care ne însușim starea de jertfă a Fiului Său ca om.

Dar Hristos predându-se Tatălui cu desăvârșită iubire, ca om, prin jertfa Sa, și atrăgând iubirea Tatălui ca om asupra Sa, intră totodată ca om în plenitudinea vieții dumnezeiești, învingând moartea prin înviere. Această biruință asupra morții ne-o comunică și nouă Hristos, comunicându-ne starea Lui de jertfă care-I aduce iubirea Tatălui ca om, datorită iubirii Lui totale ca om față de Tatăl. Deocamdată puterea învierii o avem de la Hristos, sau de la noua Lui relație ca om cu Tatăl, ca arvună ce crește în sufletul nostru, pentru a se actualiza deplin la învierea de obște, care va avea loc prin refacerea întregului cosmos material cu care trupul omului este în legătură prin pătrunderea deplină a puterii trupului înviat al lui Hristos în tot cosmosul.

Dacă prin Cuvântul sau printr-un cuvânt al Cuvântului s-a creat lumea, înseamnă că în El au fost date potențial înainte de creare rațiunile lumii întregi, ca un tot armonic, inclusiv rațiunea omului ca chip al Cuvântului dumnezeiesc, subiect al rațiunilor lumii. Întrupându-Se Cuvântul lui Dumnezeu, Și-a făcut trupul mijlocul cel mai intim prin care stă în legătură ca subiect uman cu tot cosmosul,

putându-l aduna spiritual în sine, dar putându-l și influența.

Înviind cu trupul, Hristos poate face să se reverse peste tot cosmosul starea de înviere a trupului Său și deci pot primi și oamenii din cosmosul transfigurat de trupul lui Hristos, trupurile lor înviate. Dar Hristos intră în relația de iubire cu noi și ne atrage în relația de iubire cu Tatăl nu numai aducându-Se pe Sine Tatălui ca jertfă și dându-ni-Se în această stare și nouă, ci lăsându-Se adus și de noi ca jertfă Tatălui, pentru ca să ne aducem și pe noi împreună cu El. Euharistia este jertfa lui Hristos adusă Tatălui pentru comunitate, și jertfa comunității între ei, cu Hristos și cu Tatăl. Și în aceasta se arată dragostea Fiului pentru noi și unirea ce o realizează El între noi și Tatăl, odată cu atragerea iubirii Tatălui către Fiul Său ca om și către noi. Comunitatea este nu numai primitoarea jertfei lui Hristos, ci și aducătoarea Lui ca jertfă, la care se asociază și ea. În amândouă felurile se umple de binefacere și puterea înnobilitoare a jertfei Lui.

20. Cum trebuie să înțelegem porunca lui Hristos rostită la Cina cea de Taină: Faceți aceasta spre pomenirea Mea?

Prin porunca *Aceasta să faceți spre pomenirea Mea* (Luca 22, 19), Hristos ne asigură că El va fi tot atât de prezent cu noi și Se va dăruia sub chipul pâinii și vinului, ori de câte ori Apostolii și urmașii lor se vor ruga Lui să facă aceasta cum a făcut-o la Cina cea de Taină. Ba chiar le poruncește să facă aceasta spre a-L pomeni pe El, spre a-și aduce aminte de

ceea ce a făcut El atunci. Le cere să-I adreseze Lui rugăciunea de a face mereu pentru ei ceea ce a făcut El la Cina cea de Taină, ca să-L pomenească.

Pomenirea Lui nu este fără prezența Lui și prezența Lui nu are loc fără pomenirea Lui. Euharistia nu este o simplă pomenire a lui Hristos fără prezența Lui, nici nu se obține prezența Lui fără pomenirea a ceea ce s-a petrecut la Cina cea de Taină. Între Cina cea de Taină și jertfa liturgică sau Euharistia din orice timp, este o strânsă legătură. Aceea o face posibilă pe aceasta și aceasta ne pune în legătură cu aceea. Nu El are nevoie de pomenirea noastră, ci noi, ca să ni Se dăruiască mereu.

21. Care este diferența dogmatică și liturgică între Liturghia ortodoxă, cea catolică și cele protestante și neoprotestante?

Diferența între Liturghia ortodoxă și cea catolică este că în Liturghia ortodoxă Domnul Se face prezent cu Trupul și Sângele Său prin chemarea Sfântului Duh, pe când în cea catolică prin cuvintele: *Luați, mâncați..., Beți dintru acesta toți...* În liturghia catolică nu se afirmă decât o legătură prin amintire, nu prin Duhul Sfânt, între ceea ce s-a făcut la Cina cea de Taină și ceea ce se face acum. Nu se afirmă lucrarea prezentă a Duhului Sfânt.

Pe când în Ortodoxie, credința în lucrarea prezentă a Duhului Sfânt, care prelungește prezența și lucrarea lui Hristos este foarte puternică. Este puternică credința în Duhul Sfânt ca Persoană distinctă, și în lucrarea Lui mereu prezentă în orice timp. Se ține seama de faptul că Hristos Și-a început

și-Și continuă lucrarea în oameni, după înălțare prin Duhul Sfânt. Nu există tendința de a confunda pe Duhul Sfânt ca Persoană prin care se prelungesc actele mântuitoare ale lui Hristos cu Hristos însuși care S-a înălțat de la noi.

În al doilea rând, catolicismul, deși păstrează credința în împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului, a ținut să explice cu ajutorul distincției filosofiei aristotelice între substanța pâinii și accidentii ei misterul euharistic, afirmând că substanța pâinii și vinului sunt transformate în Trupul și Sângele Domnului, dar accidentii rămân (transsubstanțiere). Ortodoxia menține recunoașterea misterului inexplicabil al prefacerii pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului, fără asemenea precizări.

În al treilea rând, catolicismul împărtășește pe credincioși numai sub chipul azimei, lăsând numai preoților împărtășirea și sub chipul vinului, ceea ce dă impresia unui drept privilegiat al preotului. Dar, în timpul din urmă, catolicii încep să se apropie în toate aceste trei puncte din urmă de gândirea și practica ortodoxă.

Învățătura luterană, în parte ca o reacție, în parte ca o prelungire a celei catolice, afirmă că pâinea și vinul rămân în întregime lor Trupul Domnului, făcându-Se prezent în pâine, sub pâine, cu pâine, dar numai pentru cei ce cred cu adevărat, ceilalți mâncând numai pâine. Calvin a văzut în pâine și vin numai o putere a Trupului și Sângelui Domnului, nu Trupul și Sângele Domnului, iar neoprotestanții văd în mâncarea pâinii și a vinului numai un prilej de amintire a Cinei celei de Taină.

Dacă luteranii, calvinii și neoprotestanții despart pâinea și vinul de Trupul și Sângele lui Hristos, catolicii despart numai accidenții de prezența Lui. De aceea, la luterani, credincioșii se împărtășesc de Trupul și Sângele Domnului odată cu mâncarea pâinii, iar cei necredincioși nu. La calvini, chiar cei credincioși se împărtășesc numai de puterea lui Hristos, iar la neoprotetanți, nici de aceasta.

La catolici, accidenții pâinii și vinului nu fac parte din Trupul lui Hristos, dar primirea lor oferă prilejul împărtășirii de Trupul lui Hristos de dincolo de ele.

La ortodocși, cei nevrednici se împărtășesc de Trupul lui Hristos, chiar primind ceea ce numesc catolicii accidenții pâinii și vinului (I Corinteni 11, 27). Biserica Ortodoxă nu desparte nimic din pâine și vin de Trupul lui Hristos. Învățătura ortodoxă este rezumată de Sfântul Ioan Damaschin astfel: „Însăși pâinea și vinul se prefac în Trupul și Sângele Domnului. Iar de întrebii de modul cum se face aceasta, mulțumește-te să auzi că prin Duhul Sfânt, așa precum tot prin Duhul Sfânt și-a format Domnul Sieși și în Sine trup din Sfânta Născătoare de Dumnezeu. Mai mult nu știm. Știm numai că Cuvântul lui Dumnezeu este adevărat și efectiv și atotputernic; cât despre mod, el este nepătruns.

Mai putem spune că, precum în natura fizică, pâinea se transformă prin mâncare, iar vinul și apa, prin băutură, în trupul și sângele celui ce mănâncă și bea și nu-i devin un al doilea trup pe lângă cel ce-l avea înainte, tot astfel, pâinea punerii înainte și vinul și apa se prefac, prin chemarea și coborârea Duhului Sfânt, în chip mai presus de fire, în Trupul și Sângele

lui Hristos și nu mai sunt două trupuri, ci unul și același” (P. G. 94, 1144 urm.).

Nu trebuie să se uite Cuvântul ipostatic, care a dat ființă prin puterea lui, la început trupului omenesc cu temelia în rațiunea divină, iar la nașterea din Fecioară, trupului ipostasului Său. El a pus trupul omenesc în general și trupul Său, în legătură cu pâinea, ca reprezentantă a hranei cosmice și deci și rațiunea celui dintâi cu rațiunea celei din urmă. Hristos duce prin voința Sa această legătură a trupului Său cu pâinea la un grad suprem de intimitate. Trupul de lumină al Domnului, deci nevăzut de ochii noștri de acum, de aceea, dar păstrând toată legătura Lui cu pâinea, unește fundamentul ontologic al pâinii cât se poate de strâns cu trupul Său, sau rațiunile lor complementare, dar lasă totuși chipul văzut al pâinii la funcția de mediu prin care ni se comunică, ca nu cumva nevăzând trupul Lui luminos cu ochii noștri de acum, Domnul să trebuiască să ne convingă că mănăncăm trupul Lui, arătându-ni-L în starea Lui materială văzută.

Astfel, noi primind pâinea, primim Trupul lui Hristos cu mădularele Lui. Este ceea ce spune Sfântul Simeon Noul Teolog: „Noi ne facem mădularele lui Hristos, și Hristos Se face mădularele noastre. Hristos se face mâna mea, Hristos, piciorul ticălosului de mine. Mâna lui Hristos, piciorul lui Hristos, eu sunt păcătosul! Mișc mâna mea și mâna mea este Hristos întreg. Mișc piciorul meu și iată că strălucește ca El” (Hymnes I, vol. I, Ed. J. Koder, tom. I, Cerf, 1969, p. 281, imn XV).

Cum a fost schimbat la față trupul lui Hristos în întregime pe Tabor de către dumnezeirea Lui, așa

este prefăcută în lumină pâinea întreagă de către Trupul lui Hristos, făcut întreg lumină de dumnezeirea Lui sau de Duhul Lui cel Sfânt, fără ca noi să-L vedem cu ochii de acum. Sfânta Împărtășanie ne ridică fără să vedem acum, și fără să simțim, dar crezând în aceasta, în planul existenței înduhovnicite. Trupul Lui își extinde prezența Lui înduhovnicită în pâinea și vinul euharistic, devenite lumini prelungite ale luminii Lui, mediu în care se arată trupul Său de lumină, fără ca noi să vedem aceasta acum.

Aceasta este o anticipare a prezenței luminoase a Trupului lui Hristos în tot cosmosul, în viața viitoare, când nici o opacitate nu va mai acoperi prezența Lui luminoasă, când nu va mai fi nici un întuneric, nimic din ceea ce e propriu serii. Atunci ne vom împărtăși mai vizibil de Hristos prin toate. De aceea ne rugăm după Sfânta Împărtășanie: „Dă-ne nouă să ne împărtășim mai cu adevărat (mai adevărit), în ziua cea neînserată a Împărăției Tale”.

Dacă ne vom vedea noi înșine mai clar prezenți unul în altul, cu atât mai mult ne vom vedea prezenți toți în Hristos și pe Hristos prezent în noi, ca centru izvorâtor de lumină. Țăranul român vede în bobul de grâu din care se face pâinea care ne hrănește, că are în sine pe Hristos. Faptul acesta își primește împlinirea deplină în Euharistie. Într-un fel, trupul e pâinea și pâinea e trup, chiar prin creație. Mai ales este trupul Cuvântului care a creat trupul omenesc legat de pâine.

Dar nu trebuie uitat că Hristos ni se dă prin chipul pâinii și vinului în starea Lui de jertfă și de înviere, ca să ne ridice și pe noi în aceeași stare de

noblețe umană și de veșnicie luminoasă. În viața viitoare, în toată creația se va vedea Hristos în stare de jertfă dăruită Tatălui și în cea de înviere, sau toată creația se va vedea ridicată în El la această stare. Căci jertfa înseamnă dăruirea creației Tatălui, ceea ce îi procură învierea întru lumina veșnică. Căci jertfa ca dăruire totală Tatălui este deschidere pentru viața fără sfârșit și fără lipsuri care izvorăște din Tatăl.

22. De ce se săvârșește jertfa liturgică zilnic în biserici și mănăstiri? Numai pentru a ne reaminti de jertfa lui Hristos de pe cruce?

Jertfa liturgică se săvârșește zilnic în biserici, arătând permanența și veșnicia stării de jertfă a Fiului Făcut om, menită să devină proprie în veci și creației. Deci, nu se săvârșește numai pentru a ne aminti de jertfa lui Hristos, ci și pentru a ne-o însuși cât mai des pentru a ne pregăti pentru însușirea ei veșnică, pentru a trăi în bucuria și iubirea liturgică și a ne hrăni zilnic din ea.

23. În ce măsură Sfânta Liturghie contribuie direct la mântuirea noastră, a credincioșilor vii și a celor răposați, în Ortodoxie?

Fără împărtășirea de Hristos cel jertfit, nu ne unim deplin cu El și Tatăl nu are prilejul să ne vadă ca fii dăruți Lui în unire cu Fiul Său. Nici iubirea noastră față de Fiul nu s-ar manifesta în întregime, nici iubirea filială față de Tatăl prin dăruirea noastră Tatălui, împreună cu Fiul și nici iubirea Tatălui față de Fiul Său nu ne-ar învălui și pe noi împreună cu

El. Iar mântuirea deplină este fericirea nemărginită a acestei iubiri reciproce între noi și Fiul și între noi și Tatăl.

Iubirea Tatălui care se revarsă spre noi, uniți cu Fiul în stare de jertfă, se revarsă și peste cei răposați ai noștri, pe care îi ținem lipiți de noi prin pomenirea lor din dragoste. Hristos însuși a spus ucenicilor: *Poruncă nouă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul. Precum v-am iubit Eu pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul. Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții* (Ioan 13, 34-35; 15-17).

Dacă Hristos ne-a iubit până la a-Și da viața pentru noi, trebuie să luăm și noi pilda de la El, căci pentru aceea s-a făcut jertfă pentru noi, și ni se dă în stare de jertfă, adică cu puterea de iubire și de jertfă pentru alții, cuprinsă în ea. De aceea dacă nu ne gândim și la cei răposați ai noștri când auzim la Sfânta Liturghie de jertfa lui Hristos, când auzim chemarea Lui la împărtășirea de El, când ne împărtășim de el în starea de jertfă, înseamnă că rămânem nesimțitori la pilda Lui și nu vrem să rodească în noi deplin puterea Lui de jertfă din iubire. Dragostea lui Hristos față de noi e o dragoste îndreptată spre alții.

Deci trebuie să o trăim și noi ca dragoste față de alții. Dar aceasta înseamnă și voința ca să aibă și ei parte de fericirea dragostei lui Hristos și a Tatălui, adică parte de mântuire. Acestei voințe trebuie să-i urmeze deci și cererea noastră către Hristos de a le face și altora, și în primul rând celor răposați ai noștri, parte de dragostea Lui, sau de rodul jertfei Lui, chiar dacă ei neavând trup ca noi, nu se mai pot

împărtăși împreună cu noi de Trupul și Sângele lui Hristos, sub chipul pâinii și vinului.

24. Pentru ce scoatem miride pentru vii și morți și în ce mod tainic se iartă păcatele celor pomeniți la Sfânta Liturghie?

Cerem preotului să scoată miride sau părțile din prescură, pentru noi și pentru alții, vii și adormiți, la Proskomidie, lângă partea care reprezintă pe Hristos cel răstignit, și se va preface în trupul Lui (lângă Agneț - Miel), pentru ca dragostea lui Hristos cel jertfit Tatălui pentru oameni să se reverse asupra noastră și a lor, sau ca jertfa Lui să atragă dragostea Tatălui asupra noastră și asupra lor.

Această dragoste are în ea și iertarea păcatelor noastre și ale acelora. Și e bine ca să se scoată părțile pentru noi și alții de multe ori, pentru ca Dumnezeu să vadă căința noastră stăruitoare și dragostea noastră neobosită pentru ei.

Scoțând aceste părțile, preotul le rostește numele, sau cere lui Hristos și Tatălui să ia aminte la toți cei al căror nume se pomenește de către el, însușindu-și pomenirea lor de la cei care i-au dat pomelnicele. Pomenirea lor de către preot îndreptată spre Hristos, Îl face și pe Hristos să-i pomenească în fața Tatălui. Îndreptându-Și astfel Hristos atenția față de toți cei al căror nume Îi este adus în atenție, El Îi adună pe toți în atenția Sa. Voind – cei de la care pornește pomenirea lor – să-i aibă uniți cu Sine în Hristos, se împlinește de către Hristos voința lor, dar și a Lui, *ca toți să fie una în El* (Ioan.17, 11).

Lui Hristos nu-I place să mă prezint singur în fața Lui, sau cerând mântuirea numai pentru mine, cum nu se prezintă El cu jertfa Lui numai pentru fericirea Sa ca om. Sfântul Varsanufie spune că dacă te prezinți singur lui Dumnezeu, te întreabă: „De ce n-ai adus și pe alții cu tine?”

25. Credincioșii noștri dau slujbe la Sfânta Liturghie (pomelnice), împreună cu prescuri și vin, ca să fie pomeniți. Care sunt efectele harice pentru cei vii și morți, pomeniți la Sfânta Liturghie?

La Proskomidie se pot pomeni toți cei care au murit nedespărțiți de Biserică și de Dumnezeu, oricâte păcate ar fi făcut. Dar cei ce au murit în dispreț cunoscut față de Dumnezeu și față de Biserică nu pot fi pomeniți. Sunt poate mulți care au murit în acest dispreț și fără să fie cunoscuți ca atare. Deci nu avem nici o vină dacă îi pomenim și pe unii ca aceștia. Va face Dumnezeu ce va ști. Unii credincioși însoțesc pomelnicele cu numele celor ce voiesc să fie pomeniți de preot și de Hristos cu câte o prescură și cu câte o lumânare aprinsă. Ei își aduc darul lor de pâine lui Hristos, reprezentând viața lor, sau jertfa lor, pentru ca Hristos să li-l întoarcă în darul trupului Lui, adus ca jertfă pentru ei. Relația omului cu Dumnezeu este un continuu schimb de daruri. Dumnezeu-Cuvântul ne-a dat viața și puterea de a ne procura pâinea din pământul ce ni l-a dat. Noi aducem puterea dată nouă, actualizată în pâinea ce am pregătit-o. Dumnezeu-Cuvântul cel întrupat ne-o întoarce prefăcută în Trupul Lui, în

care este El însuși ca pâinea vieții veșnice care S-a pogorât din cer (Ioan 6, 53-58).

Iar lumânarea aprinsă o aduce credinciosul ca să o țină preotul aprinsă în altar, lângă Hristos, care este în stare de jertfă sau Care se va jertfi, ca o conștiință trează, luminată sau de învățătura lui Hristos, sau de Hristos însuși, ca lumina lumii, ca izvorul luminii și al tuturor sensurilor lumii.

26. Dacă cineva este ortodox, dar nu merge la biserică, sau duce viață în păcate, îl ajută la pocăință Sfânta Liturghie? Cum anume?

Dacă este ortodox, dar nu merge la Biserică, este un suflet amorțit, chiar dacă a primit viața cea nouă din Hristos la Botez. Și mai grav este când nu merge la Biserică din dispreț față de Hristos. Dacă nu iese din această amorțire prin pocăință, cât trăiește pe pământ, nu se va mântui. Dar greu va ieși din ea, sau greu se va pocăi, dacă s-a obișnuit cu disprețul față de Hristos.

27. Dacă cineva a răposat nespovedit și cu păcate grele sau mai ușoare, prin Sfânta Liturghie poate fi izbăvit de osânda iadului?

Dacă a răposat nespovedit din dispreț față de Hristos, nu se va putea mântui nici prin pomenirea lui de către alții la Sfânta Liturghie. Dar dacă a răposat nespovedit sau neîmpărtășit datorită vreunei împrejurări care nu i-a putut da posibilitatea să se spovedească și să se împărtășească, sau din neștiința despre importanța acestora, care poate fi

din vina celor care i-au fost aproape, cei rămași e bine să apeleze la mila lui Dumnezeu pentru el.

Dar cine poate ști sigur că poate și la baza nespovedirii și neîmpărtășirii unora din dispreț, nu s-a aflat și vreo vină a celor din jurul lor, sau chiar a celor ce vor să ceară lui Dumnezeu după aceea mântuirea lor. Noi trebuie să batem la poarta lui Dumnezeu cu rugăciunea noastră pentru toți, chiar dacă ea poate nu se va deschide pentru vreunul, în fața acestor rugăciuni, din pricina vreunui dispreț hotărât care se datorește numai aceluia.

28. Săvârșirea Sfintei Liturghii este validă, deplină, indiferent de viața și sfințenia preotului săvârșitor?

Liturghia se săvârșește cu adevărat chiar când este săvârșită de un preot care are și el păcate. Numai caterisirea lui face Liturghia săvârșită de el nevalidă. Căci Liturghia nu se înfăptuiește numai prin puterea rugăciunilor lui, ci și prin puterea rugăciunilor poporului dreptcredincios. Golul duhovnicesc al rugăciunilor lui este umplut de căldura rugăciunilor poporului. Și nu numai a celor de față, ci Bisericii de pretutindeni și a îngerilor și sfinților nevăzuți, între care se află Hristos cu lucrarea Lui. Hristos lucrează prin rostirea rugăciunilor către El și a cuvintelor Lui, indiferent de calitatea celui ce le rostește.

Căci lucrează prin ele măcar asupra altora. Căci Liturghia e lucrarea lui Hristos nu pentru preot, ci pentru cei pentru care se rostesc de către el rugăciunile și cuvintele lui. Căci ele sunt însușite și

rostite și de cei ce le aud, cu căldura care lipsește poate preotului. Un cuvânt frumos poate avea efect asupra celor ce-l aud, chiar dacă e rostit de un om fără să pună căldura sufletului ce i s-a dat de cel ce l-a gândit prima dată cu credință, sau de cei ce i l-au rostit de atâtea ori cu prețuirea înțeleșului lui.

29. Efectele harice ale Sfintei Liturghii sunt aceleași, indiferent de cel ce o săvârșește?

Desigur, în orice Liturghie, se realizează aceeași prefacere a pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului, și credincioșii se împărtășesc de ele, indiferent de calitatea preotului. Hristos nu-și face dependentă prezența Sa ca jertfă pe altar de calitatea rugăciunilor preotului, ci a întregii comunități prezente care urmărește și umple de căldura ei cuvintele rostite de preot. Prezența lui Hristos la Sfânta Liturghie depinde și de rugăciunile Bisericii de pretutindeni. Căci credincioșii dintr-un locaș bisericesc nu sunt despărțiți de credincioșii din alte locașuri bisericesti și de credincioșii din parohie care, din binecuvântate pricini, n-au putut veni la Biserică și care toți sunt uniți cu îngerii și cu sfinții.

Prin preot, se duce mai departe în timp Liturghia, continuă să se afle mai departe Hristos în stare de jertfă între credincioși, să-i cheme mai departe la cunoașterea și unirea cu Sine. Este mare lucru să știu că Hristos este aici, aproape de mine, în biserica din parohia mea.

30. Știind că jertfa liturgică este cea mai mare Taină și slujbă harică în Biserica lui Hristos,

care ar fi principalele virtuți care îl pot face pe preot vrednic de cele sfinte?

Preotul trebuie să se rețină de la păcatele grele tot timpul, pentru că el săvârșește duminică de duminică și în multe sărbători Sfânta Liturghie. Adică de la mânie, ură, nedreptățire a semenilor și mândrie. Iar cu două zile înaintea Sfintei Liturghii și după aceea, să-și păstreze trupul curat de actul conjugal. Să citească în seara zilei anterioare sau dacă a fost împiedicat de cine știe ce împrejurări, în dimineața zilei când săvârșește Sfânta Liturghie, rugă-ciunile prevăzute în Liturghier.

Preotul trebuie să se străduiască să câștige o tot mai mare blândețe, smerenie, iubire și milă față de toți, împăcare a oamenilor, nejudicare și nebârfire a unora către alții, fie chiar și în cugetul său. Să evite manifestările de lăcomie. Să fie el și soția lui și copiii lui prietenoși cu oamenii. Să fie el și soția lui serios în orice discuții. Soția să nu fie stăpânită de mândrie și de lux. Toată familia preotului să fie model de moralitate. Căci, în aceasta se vede stăruința lui în viața plăcută lui Hristos.

31. Ce importanță mai are astăzi Liturghia celor chemați, când toți care participă sunt botezați?

Liturghia celor chemați este și Liturghia învățurii care pregătește pe credincioși pentru taina prefacerii și a împărtășirii euharistice, căci în partea de început a Liturghiei se citesc Apostolul și Evanghelia, și se înalță prin ectenii cereri lui Dumnezeu pentru trebuințele obișnuite ale vieții. Deci este necesară această parte a Liturghiei și azi. La această

parte a Liturghiei au participat întotdeauna și credincioșii botezați. Astăzi, în bisericile de la sate nu prea vin oameni nebotezați și toți sunt dornici să primească învățătura ortodoxă. Dar se poate întâmpla să vină astfel de oameni necreștini sau de alte confesiuni în bisericile din orașe. Partea aceasta a Liturghiei are deci și din această cauză o actualitate în unele părți și, de aceea, trebuie să rămână pretutindeni ca să nu se introducă o varietate în Liturghie, după locurile unde se săvârșește.

Neactuale pot părea cuvintele: „cei chemați, ieșiți!”, întrucât chiar cei ce vin la Liturghie fără să fie botezați, sunt lăsați să asiste până la sfârșit. Dar cuvântul „cei chemați, ieșiți” poate avea un sens și pentru cei botezați: „Ieșiți din starea voastră de răceală, de indiferență a credinței, ridicați-vă mai sus. Sunteți chemați mai sus”. Sau aceste cuvinte pot face pe mulți din biserică să simtă ca având pentru ei înțelesul „Gândiți-vă că dacă nu ieșiți din această stare, veți auzi la judecata din urmă: Ați fost chemați la credință vie, dar n-ați răspuns chemării. Ieșiți acum dintre cei credincioși, care se vor bucura de veșnica fericire!”

32. Cum ar trebui să catehizeze mai cu folos preotul pe credincioși în prima parte a Liturghiei?

Astăzi, când s-a îpușinat cunoștința învățurii creștine între membrii Bisericii, ar trebui să se predice mai mult, cum se făcea de către Apostoli și în primele secole creștine. De aceea ar fi bine ca preotul să țină un scurt cuvânt și după citirea Apos-

tolului, pentru explicarea lui, dat fiind că credincioșii nu înțeleg azi aproape nimic din el; la fel după citirea Evangheliei. Aceasta nu exclude și un cuvânt la sfârșitul Liturghiei. Vor fi destui creștini care se vor bucura să audă mai multe cuvinte de explicare a credinței. Orice cuvânt trebuie să se refere la conținutul credinței; trebuie să ajutăm măcar pe credincioșii care vin la biserică să cunoască toate punctele esențiale ale credinței creștine și să înțeleagă că în toate ni se arată dragostea lui Dumnezeu și voința de a ne mântui de moarte veșnică.

Să se apere credința creștină ortodoxă față de alte învățături la modă azi: yoga, teosofie, doctrina reîncarnărilor, negațiile sectante etc. Preotul trebuie să caute să se țină la curent cu argumentele acestor învățături străine, ca și cu teologia creștină, și în special ortodoxă, care le răspunde și le întemeiază în mod potrivit omului de azi dreapta credință. Orice cuvânt trebuie să fie în același timp plin de căldura convingerii și pe înțelesul tuturor, fără să fie superficial. Părinții Bisericii dădeau propovăduirii atâta importanță, încât o numeau și pe ea ierurgie (slujbă sfântă).

Sfânta Liturghie trebuie să devină azi așa cum era la început: atât slujba jertfei lui Hristos și a împărtășirii de Trupul și Sângele Lui, cât și slujbă de propovăduire a cuvântului despre Hristos.

33. Nu cumva din cauza lipsei de catehizare și predică bună, credincioșii, lipsiți de hrană și cuvânt, caută să se ducă la secte?

Da, o cauză a atracției exercitate de secte asupra unor credincioși este accentul mai mare pus de ele pe cuvânt și pe cântarea comună. Trebuie să li se vorbească credincioșilor cu căldură despre dragostea lui Hristos față de oameni și să fie învățați să dea toți răspunsurile cântate la Sfânta Liturghie. Trebuie ajutați să înțeleagă fiecare moment al Sfântei Liturghii, ce anume face Hristos în timpul Liturghiei pentru ei, iar ei să-I mulțumească prin cântare. Dacă sunt lăsați inactivi și fără înțelegerea a ceea ce se petrece în Sfânta Liturghie, ea li se pare rece și ceva ce nu-i privește pe ei.

34. Sfânta Liturghie fără predică și cuvânt de învățătură poate fi întreagă? Ce legătură harică, vie, este între Sfânta Împărtășanie și predică - cuvântul de învățătură? Se pot deosebi una de alta aceste două feluri de împărtășiri?

Sfânta Liturghie este întreagă fără cuvânt, dar rămâne neînțeleasă pentru credincioși și de aceea, fără efect deplin asupra lor. Desigur, Liturghia este un mare mister și credincioșii este bine să-și de-a seama de aceasta. Dar misterul ei trebuie să-i pătrundă prin simțirea lui, să nu-i facă să rămână exteriori lui. Și aceasta se întâmplă când li se arată că misterul lucrează asupra lor, când li se spune ce har li se dă prin lucrarea neînțeleasă a lui Hristos.

Persoana altuia mi se vedește ca mister care mă pătrunde când mi se spune de lucrarea ei asupra mea, nu când nu știu de nici un scop al ei. Dacă nu li se vorbește oamenilor despre dragostea manifestată de Hristos față de noi, prin misterul liturgic al

dăruirii de Sine către noi prin prezența Sa tainică în pâinea și vinul de pe Sfânta Masă, acest mister rămâne cu totul neștiut de ei și nu are nici un efect asupra lor.

Cuvântul are menirea să ne facă să înțelegem misterul lucrării lui Hristos asupra noastră, deși nu ni-l poate face cu totul înțeles. Aceasta este legătura între cuvântul propovăduirii și Sfânta Euharistie care este centrul Sfintei Liturghii. Sectele nu pot vorbi de misterul prezenței și lucrării lui Hristos în adunările lor. Ele vorbesc numai de dragostea unui Iisus bun și dulce, dar depărtat și nedumnezeiesc.

Totuși, vorbind mereu de aceasta, au un anumit efect asupra oamenilor. Cu cât mai mare efect ar avea cuvântul din cadrul Sfintei Liturghii, care vorbește despre misterul lucrării iubitoare a lui Hristos-Dumnezeu, care se săvârșește chiar în momentele săvârșirii ei? Chiar prin predică se pot împărtăși credincioșii, dacă nu de Trupul și Sângele Domnului, măcar de puterea Lui. „Este gura lui Dumnezeu și este vrednic de Hristos preotul sau arhiereul care propovăduiește cuvântul”, după Sfântul Simeon Tesalonicianul, căci săvârșește „un lucru excepțional, mai obligator decât toate celelalte” (*Dialog contra ereziilor* 154, P.G. 55, 173 D).

„Cuvântul învățaturii, obligator și necesar, este un lucru al Duhului care s-a încredințat preotului și arhiereului. În rugăciunea de la hirotonia preotului și a arhiereului se cere ca ei să propovăduiască Evanghelia Împărăției și să săvârșească slujba sfântă (ierurgia) în cuvântul adevărului” (I. Funduli, *Cuvântul lui Dumnezeu în cultul dumnezeiesc*, (în grecește), Tesalonic, 1965, p. 14).

Căci, dacă în rugăciunea preotului și în actele de săvârșire a Tainelor se roagă și lucrează Hristos Însuși, la fel cuvintele preotului sunt cuvinte rostite de Hristos. Dacă în timpurile vitrege de odinioară, când preoții nu puteau avea o pregătire teologică, și candidații la preoție se deprindeau doar să săvârșească actele cultului și să citească rugăciunile împreună cu ele, astăzi de ce învață mai mulți ani teologia, dacă nu ca să comunice credincioșilor învățătura lui Hristos prin cuvânt? De ce să țină încuiată în ei înșiși, sau să uite învățătura primită? Credința se naște în general prin cunoașterea a ceea ce trebuie să se creadă. Dar cum ar cunoaște cineva cele ce trebuie să le creadă, fără să i se vorbească despre ele? *Dar cum vor chema numele Aceluia în care încă n-au crezut? Și cum vor crede în acela de care încă n-au auzit? Și cum vor auzi fără propovăduitor?* (Romani 10, 14).

35. Care sunt efectele predicii, ale cuvântului rostit înainte de Sfânta Împărtășire cu Sfintele Taine?

Bine este pusă întrebarea despre efectele predicii dinainte de Sfânta Împărtășanie. Căci este de folos să se țină predica ultimă înainte de Sfânta Împărtășanie și în ea să se vorbească și de Sfânta Împărtășanie, pentru ca cei ce se împărtășesc să se apropie cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste de Domnul, Care li se dăruiește în Trupul și Sângele Lui.

Orice Taină lucrează asupra primitorului cu atât mai mult cu cât el o primește cu mai multă simțire.

Iar la trezirea și întărirea simțirii ajută cunoașterea însemnătății și înțelesului Tainei; iar această cunoaștere se dă prin cuvânt. Avem în aceasta o altă legătură între propovăduire și Taine. Fără pregătirea prin cuvânt nu-și poate produce tot efectul ei asupra primitorului ei. Cuvântul contribuie la eficiența Tainei, deci și la a Sfintei Împărtășanii. Taina însăși îl face necesar sau îl impune.

36. Ce închipuiește și ce înseamnă Vohodul mic? Ce înțeles au ecteniile ce se rostesc înaintea Sfintei Mese?

Vohodul mic sau intrarea mică închipuiește ieșirea lui Hristos la propovăduire și înfățișarea ca om în fața Tatălui în slujirea de propovăduitor al Împărăției cerești. Aceasta o face Hristos și acum și până la sfârșitul lumii. De aceea, de abia acum intră în altar arhiereul care reprezintă pe Hristos. Și tot de aceea, preotul iese în fața poporului și intră în altar cu Evanghelia de al cărei cuprins este nedespărțit Hristos.

Prin aceasta, se face o distincție între preot și chiar între arhiereu, care reprezintă pe Hristos și Evanghelia care îl cuprinde și mai deplin. Căci în Evanghelie totul este al lui Hristos, pe când preotul sau arhiereul mai au în ei și alte gânduri. Dar Evanghelia adevărată sau Hristos cel adevărat nu se propovăduiește după înălțarea lui Hristos la cer decât de Apostoli și de urmașii lor, arhiereii și preoții, ceea ce înseamnă că numai prin ei se face cunoscut, adică se descoperă oamenilor în cursul timpului, mai ales în Sfânta Liturghie, Hristos cel

adevărat. Iar arhiereul și preotul Îl fac pe Hristos cunoscut poporului, intrând și rămânând ca slujitori plini de răspundere în fața Tatălui. De aceea, numai după ce au intrat cu Evanghelia în altar, iese de acolo cu ea în fața ușilor împărătești, ca s-o citească în fața poporului. Numai diaconul o citește în mijlocul poporului, cu fața către altar, sau plin de răspundere în fața Tatălui.

În calitatea de propovăduitori ai Evangheliei Sale reprezintă și arhiereul și preotul pe Hristos, iar diaconul reprezintă pe trimișii lui.

În textul Liturghiei nu se spune acestui act „ieșire”, ci „intrare”, pentru că reprezintă și este intrarea lui Hristos ca om în lume, dar și prima „intrare” ca slujitor al mântuirii prin învățatură la Tatăl. Iar că această „intrare” cu Evanghelia a fost și este mereu o „intrare” a lui Hristos însuși, o spune Nicolae Cabasila: *Prin Evanghelie se arată Hristos (Explicarea Liturghiei, cap. XII, P.G. 150, col. 412).*

Dar odată cu intrarea lui Hristos prin Evanghelie, intră și preotul (sau arhiereul) cu diaconul (dacă este). Cei ce propovăduiesc asemenea lui Hristos Evanghelia Lui sunt deci distincți de El. Căci în rugăciunea adresată lui Dumnezeu în mijlocul bisericii zic: *Fă ca odată cu intrarea noastră să fie și intrarea sfinților îngeri, care împreună (cu noi) slăvesc bunătatea Ta.* Îngerii pot fi socotiți însoțind pe slujitori în această intrare, cum însoțesc însă și pe Hristos.

Înaintând cu Evanghelia în fața ușilor împărătești, preotul sau diaconul o înalță, zicând: *Înțelepciune, drepti! Stați drepti, în cel mai adânc respect, privind la Hristos, Înțelepciunea lui Dum-*

nezeu. Intrarea cu Evanghelia se face prin ușile împărătești, din care se revarsă acum peste lume lumina Împărăției Sfintei Treimi. Ușile acestea au fost deschise și la începutul Sfintei Liturghii, când s-a binecuvântat prima dată Împărăția Sfintei Treimi, dar numai printr-o scurtă anunțare.

Dar în trecut Liturghia începea de abia acum, odată cu intrarea arhiereului cu Evanghelia, sau cu Hristos. De aceea, acum ușile împărătești rămân deschise până se citește Apostolul și Evanghelia, ceea ce înseamnă o anumită deschidere a Împărăției prin învățatură, ca să se deschidă iarăși la *Intrarea cea mare*, la începutul rugăciunii care duce spre prefacerea darurilor în Trupul și Sângele Domnului și la împărtășirea credincioșilor.

Înainte de *Intrarea mică* s-au rostit cele trei ectenii, cu diferite cereri pentru viața pământească a credincioșilor, după o scurtă licărire a Împărăției Sfintei Treimi. E ca un fel de bătaie la ușa lui Dumnezeu pentru trimiterea Fiului Său în lume.

CONVORBIREA A TREIA

37. Ce înseamnă ieșirea cu Cinstitele Daruri la Heruvic? Este bine să se atingă Darurile de capetele credincioșilor și să se treacă peste cei bolnavi, așa cum este tradiția în Moldova? Ce folos au credincioșii din aceste practici liturgice?

Ieșirea sau intrarea cu Sfintele Daruri în vremea cântării Heruvicului închipuiește și mai deplin coborârea lui Hristos în lume, sau și mai deplina kenoză a Lui prin jertfa Lui și intrarea cu ea la Tatăl pentru noi, dar și permanenta stare de coborâre sau de privire a lui Hristos cu mila, sau în stare de jertfă la oameni, și înălțarea Sa, tocmai prin aceasta, cu această stare în atenția Tatălui.

Această stare va fi temeiul pentru venirea Sa, ca trup jertfit și înviat sub chipul pâinii și vinului pentru a se împărtăși credincioșilor. Ceea ce se arată în ieșirea și intrarea cu darurile este și ceea ce a făcut Hristos în istorie, dar și ceea ce face acum pentru comunitate în fața Tatălui, fără ca deocamdată să ni se dea nouă în starea de jertfă care a acceptat-o în istorie și care rămâne dincolo de noi, transcendent nouă, dar totuși iradiindu-și puterea Lui de Arhiereu și jertfă asupra comunității.

În comunitatea credincioșilor, își exprimă acum convingerea că închipuiește pe Heruvimi și asemenea lor aduce Sfintei Treimi întreit sfântă cântare, și, făcând aceasta, se îndeamnă pe sine să lepede toată grija lumească, pentru ca să primească pe Împăratul tuturor înconjurat de cetele îngerești. Hristos este într-o permanentă kenoză și intrare ca jertfă la Tatăl. Dar, prin aceasta, câștigă și ca om calitatea de împărat al tuturor, înconjurat de cetele îngerești. Căci, primind pentru noi moartea pe cruce, Tatăl L-a înălțat mai presus de tot numele și în numele Lui tot genunchiul celor cerești și pământești să se plece Lui (Filipeni 2, 9-12).

La *Intrarea mică*, preotul și arhiereul cer lui Dumnezeu să facă să intre cu ei și îngerii care

reprezintă pe Hristos în fața Altarului, sau în fața Tatălui. Acum comunitatea vede pe Hristos însuși intrând ca Împărat, înconjurat de îngeri. Acum a biruit prin jertfă moartea și S-a înălțat și ca om deplin la slava dumnezeiască.

Nu e nici o piedică să se atingă cu potirul capetele credincioșilor, dacă nu sunt prea mulți în biserică. Căci, dacă ieșirea cu Darurile închipuie și este într-un anumit grad o coborâre a lui Hristos Cel în stare de jertfă la credincioși, El nu se ferește de atingerea de ei, cum nu S-a ferit Hristos în istorie de atingerea femeii cananeencii de veșmintele Lui sau ale femeii păcătoase de picioarele Lui (Luca 7, 44; 8, 44), sau să se atingă cu mâna de ochii orbilor pe care îi vindeca. De aceea, se poate trece și peste bolnavi cu discul și cu potirul în care se află darurile ce se vor preface în Trupul și Sângele Domnului. Căci succesiunea timpului este depășită de Hristos cël înviat și înălțat. Trecutul e într-un anumit fel prezent. Pentru că Hristos este acum dincolo de timp, sau stăpânește peste tot timpul. Este ca în trecut, dar și înainte de a veni prin prefacere, dar nu pătrunde atât de mult în legătura cu credincioșii, cum pătrunde la prefacere și apoi prin împărtășire.

38. Ce trebuie să știe credincioșii despre Sfânta Masă și despre Sfântul Altar, în general?

Sfânta masă închipuiește văzut și este nevăzut Mormântul Domnului, dar și tronul ceresc pe care S-a așezat Hristos ca Mielul jertfit. Căci jertfa L-a înălțat pe El prin mărimea iubirii față de oameni arătată în ea. Dar este și Masa Cinei de Taină, pe

care se află pâinea care S-a coborât din cer și a făcut și din trupul Său o pâine de viață făcătoare, prin învierea Lui pentru noi. Dar și ieslea în care Fiul lui Dumnezeu își trăiește permanent nașterea Lui ca om pentru noi. Toate actele mântuitoare ale Lui trăite în timp, sunt trăite de El concentrat în veșnicia Lui, în starea la care L-au înălțat ele ca om.

Preotul se află în fața acestui Hristos înălțat în veșnicie, care nu anulează actele Lui mântuitoare efectuate și suportate în timp, ci le menține în trăirea lor veșnică. În Liturghie, timpul se întâlnește cu veșnicia. Credincioșii temporali urcă în veșnicia netemporală. Căci credincioșii trăiesc revărsarea puterii lui Hristos, ridicat cu urmele timpului în veșnicie peste ei prin ușile altarului veșniciei, revărsare venită asupra lor prin rugăciunile și binecuvântările preotului.

Mormântul lui Hristos este de viață izvorâtor, căci din el a înviat Hristos. Scaunul slavei Lui ca om, din care se răspândește lumina, nu este despărțit de mormântul Lui. Domnul nostru Iisus Hristos este pe tronul slavei Sale, pentru că poartă în Sine biruința asupra morții, dobândită în mormânt. Dar Hristos cel slăvit, în temeiul jertfei Sale, este starea finală a lui Hristos cel născut în iesle. În starea Sa slăvită, care este totodată starea de jertfă a celui născut ca Om, Hristos se află și ca om în fața Tatălui. Predat ca om prin jertfă Tatălui, se umple de iubirea și de slava de la Tatăl. Și în El se odihnește și din El strălucește Duhul Sfânt, prin care se revarsă dragostea Lui de Fiu față de Tatăl în noi, odată cu dragostea întoarsă de la Tatăl spre noi. Pe Sfânta Masă din Altar se odihnește astfel Sfânta Treime.

Pe ea se așează Cinstitele Daruri aduse de credincioși, pentru ca Tatăl să le sfințească prin Duhul Sfânt, care le va preface în Trupul și Sângele Fiului Său Cel jertfit și înălțat. Iubirea Sfintei Treimi de pe Sfânta Masă se va revărsa astfel în modul cel mai deplin din transcendența ei și se va dărui celor din biserică, care se vor împărtăși cu Trupul și Sângele lui Hristos. Pe Sfânta Masă este izvorul ultim al sfințirii, care este Sfânta Treime, aflată în chip nevăzut pe ea. Este Masa celei mai desăvârșite hrane spirituale, al celui mai iubitor ospaț. Cei chemați să se apropie se împărtășesc în ușa deschisă a altarului, pentru că nu se pot așeza toți deodată în jurul Mesei.

În nici un alt moment al Sfintei Liturghii credincioșii nu mai vin în fața ușii deschise a Altarului, s-ar putea spune în apropierea Sfintei Mese. Mai vin uneori unii când sărută Sfânta Evanghelie după citirea ei, ca mulțumire lui Hristos pentru învățătura ce le-a dat-o, dar atunci au primit numai o rază din lumina Împărăției Sfintei Treimi, foarte cunoscută de Hristos. Acum însă se împărtășesc de trupul lui Hristos prin mâncarea Trupului Lui înduhovnicit prin înviere, care acum șade pe tronul Împărăției cerești.

Pe partea dinspre răsărit a Sfintei Mese se află chivotul cu Trupul și Sângele lui Hristos ce stăruie permanent sub chipul pâinii și vinului. Aceasta închipuiește și arată prezența lui Hristos în stare de jertfă neîncetată pentru noi în fața Tatălui, Care, ca origine a Fiului, este Răsăritul de unde iese din veci Fiul ca Soarele prin care sunt toate și care le luminează pe toate. Dar se află în fața Tatălui ca

jertfă permanentă pentru a le împărtăși credincioșilor în orice timp când vreunul are nevoie urgentă. Așezarea chivotului în partea mai de sus a Sfintei Mese închipuie și Golgota, unde Hristos a fost răstignit și apoi adus pe Sfânta Masă ca mormânt. „Căci aproape de locul răstignirii a fost locul unde a fost înmormântat” (Sfântul Gherman, P.G. 98, 389).

Închipuirea Sfintei Mese ca mormântul lui Hristos arată și în antimisul așezat pe ea, în chipul punerii lui Hristos în mormânt. În antimis, dar și Sfânta Masă, sunt și moaște ale mucenicilor, ca să se arate că pilda predării lui Hristos prin moarte Tatălui a fost urmată de ei și că Biserica s-a întemeiat și se menține mereu înviorată spiritual prin jertfa lui Hristos, urmată continuu de jertfele celor ce cred în El. Arătarea permanentă a lui Hristos ca jertfă în chivot și pe antimis, ne încredințează despre stăruirea Lui permanentă în stare de jertfă, pentru a Se dărui credincioșilor. Nici un moment nu va lipsi din Hristos dispoziția Lui de jertfă iubitoare și de împărțire ca jertfă.

Iar prezența moaștelor mucenicilor în Sfânta Masă pe care se află Hristos în stare de jertfă permanentă, arată prezența nevăzută a sufletelor mucenicilor sub jertfelnicul ceresc pe care stă Mielul ca junghiat la dreapta Tatălui, de unde strigă cu glas mare: „Până când, Stăpâne sfinte și adevărate, nu vei judeca și nu vei răzbuna sângele nostru față de cei ce locuiesc pe pământ?!” ca să audă spunându-li-se: „Să mai stea în tihnă până ce se va împlini numărul celor împreună slujitori cu ei și al fraților lor ce vor avea să fie omorâți ca și ei” (Apocalipsa 6,

9-11). Mucenicii care au fost ar voi - ca oameni ce compătinesc pe cei ce continuă să sufere pentru Hristos - să înceteze mai curând suferințele altora. Dar li se spune de către Dumnezeu să mai aibă răbdare, să se înmulțească numărul celor ce se vor mântui și vor contribui la mântuirea altora pentru mărturia lor dată prin suferințe și jertfe.

Dacă Sfânta Masă este Tronul lui Hristos nedespărțit de Duhul Sfânt, Altarul este spațiul spiritual al îngerilor, al Apostolilor și al tuturor Sfinților ierarhi ce au slujit și slujesc lui Hristos și Sfintei Treimi în planul nevăzut, pe care îi închipuiesc arhieriei și preoții văzuți.

39. Ce sfințenie primește biserica și îndeosebi Sfântul Altar în momentul târnosirii (sfințirii) de către arhiereu?

Clădirea destinată să fie biserică devine prin sfințirea ei de către arhiereu locașul lui Hristos, locașul în care se va putea săvârși Sfânta Liturghie, având pe Hristos ca lucrător în ea, ca Cel în al cărui Trup și Sânge se vor preface Cinstitele Daruri, ca să se împărtășească credincioșii cu ele, și pe a cărei Masă se va odihni în chivot neîncetat cu Trupul și cu Sângele Lui sub chipul pâinii și a vinului, ca punte neîncetată între pământ și cer, între Dumnezeu și creație, spre a fi de folos credincioșilor în orice clipă ar voi.

Rugăciunile și actele arhierului de la sfințirea bisericii exprimă într-o mare varietate de forme acest fapt al sălășluirii lui Hristos, Cel ce prin moarte biruie moartea, Cel ce vine împreună cu Tatăl și din

ai cărui ochi iradiază darurile nesfârșite ale Duhului prin biserici peste tot pământul (Apocalipsa 2, 23-29).

În timpul sfințirii bisericii, mirenii se scot afară, căci sfințirea bisericii sau a locului unde se sfințesc oamenii, nu vine de la ei, ci de la Hristos, închipuit de arhiereu și lucrător prin el, înconjurat ultimul de preoți, iar primul de îngerii Lui nevăzuți. Mirenii trebuie să intre în biserică gata sfințită, căci ei nu se apropie de Hristos și nu primesc mântuirea de la El decât după ce a înviat și după ce este vestit de Apostoli peste care a coborât Duhul Lui cel Sfânt și sfințitor. Căci sfințirea bisericii reprezintă coborârea Duhului cel Sfânt al lui Hristos peste Apostoli, în foisorul de sus, care devine primul locaș bisericesc și este o extindere a acestei coborâri în locașul bisericesc ce se sfințește.

Mai amintim din actele de la sfințirea bisericii doar câteva, cu semnificațiile lor: masa propriu-zisă se lipește pe stâlpii ei de piatră cu ajutorul unui amestec de ceară, sacâz, aloe și alte substanțe, „care toate închipuiesc îngroparea Mântuitorului” (Simeon Tesaloniceanul, *op. cit.*, pag. 111, cap. 104). În același timp acestea, prin puterea lor de lipire, „închipuiesc dragostea și unirea ce a avut-o Hristos față de noi până la moarte” (*Idem, op. cit.*, p. 111, 106).

Apoi se spală Sfânta Masă cu apă, închipuindu-se taina Botezului lui Hristos dinainte de a începe lucrarea Sa mântuitoare. Liturghia este o retrăire de către Hristos a tuturor actelor Sale pentru a ne face parte de efectul lor mântuitor. Dacă Sinodul Trulan a văzut în fiecare icoană a lui Hristos anamneza

întregii opere mântuitoare a Lui (Mansi, *Amplissima Collectio Conciliorum*, vol. II, 977-980), „cu atât mai mult trebuie să fie valabilă aceasta pentru Sfânta Liturghie” (Schulz, *Die byzantinische Liturghie*. Freiburg i.Br., 1964, p. 151).

Sfânta Masă este deci și Iordanul în care S-a botezat Hristos.

După spălarea cu apă (și săpun), Sfânta Masă se spală cu vin și cu apă de trandafiri, care închipuie spălarea trupului lui Iisus după moarte, cu mir de preț, spre cinstirea Lui.

Urmează apoi ungerea Sfintei Mese cu Sfântul Mir, în chipul crucii. Prin aceasta coboară Sfântul Duh în unire cu Tatăl și cu Fiul, în urma jertfei adusă de Hristos pentru noi. Duhul Sfânt rămâne astfel în Sfânta Masă, lucrând din ea prin preot în toate Tainele și ierurgiile, dar mai ales realizând prefacerea euharistică.

Se pun apoi patru bucăți de pânză pe cele patru colțuri ale Sfintei Mese, cu icoanele celor patru evangheliști, arătându-se că pe Hristos, piatra cea din capul unghiului, sunt așezați Apostolii ca temelie, ca primul început al zidirii bisericii pe El și că El e făcut cunoscut în cele patru direcții ale lumii prin Sfintele Evanghelii.

Sfânta Masă, închipuind pe Hristos, e îmbrăcată apoi în cămașa care înfățișează giulgiul lui Hristos. Iar deasupra ei se pune o pânzătură albă, care reprezintă haina de slavă și de lumină a Lui. Moartea și învierea sunt unite în El. Peste pânzătura albă se așează Sfântul Antimis, care reprezintă îngroparea sau jertfa lui Hristos, având în el moaștele vreunui mucenic.

Antimisul se dă fiecărei biserici de către arhiereul de care depinde, căci Biserica întemeiată de Hristos prin Duhul Sfânt întâi în Ierusalim, se întinde tot de către el prin arhierei, ca organele Lui, în Bisericile locale ce se țin toate într-o unitate de timp și spațiu prin episcopi, urmașii Apostolilor, care și ei se țin într-o unitate.

Deasupra antimisului se pune Sfânta Evanghelie și crucea, pentru că prin învățătura și jertfa Sa mântuiește Hristos pe credincioșii ce țin de ea (de Biserică). Dar aceasta este și un mod al Bisericii de a se menține în tradiția apostolică vie. Același Duh Sfânt al lui Hristos cel jertfit și înviat, prin care Hristos a întemeiat în ziua Cincizecimii Biserica, vine prin sfințirea bisericii de către arhiereu și a antimisului dăruit de arhiereu după sfințirea lui, și continuă să lucreze și în timpul nostru și în fiecare biserică locală, comunicându-L credincioșilor pe același Hristos adevărat și întreg.

După aceea, episcopul cădește biserica și un preot, mergând după el, unge cu Sfântul Mir toată biserica. Duhul Sfânt nu stă numai în Sfânta Masă, ci își răspândește prezența în toată biserica, cum s-a răspândit unirea firii dumnezeiești cu firea omenească în Hristos la toată firea omenească a celor ce primesc pe Hristos prin credință.

Apoi arhiereul, intrând în Sfântul Altar, îngenunchează în fața Sfintei Mese și, după altă rugăciune, încheie lucrarea de sfințire a noului locaș cu următoarea rugăciune, în care se arată că sfințirea noului locaș este o adevărată Cincizecime sau continuarea aceleia: „Mulțumim Ție, Doamne, că darul pe care l-ai vărsat peste Apostolii Tăi, l-ai vărsat și

peste noi, păcătoșii. Drept aceea ne rugăm Ție, ca jertfele ce se aduc într-însa să se prefacă întru Preasfântul Tău Trup și Sânge al Unuia Născut Fiului Tău, spre mântuirea a toată lumea și a nevredniciei noastre”.

Duhul Sfânt nu se pogoară, pentru că Hristos rămâne în cer, ci pentru a face ca Hristos să vină cu Trupul și Sângele Său pe Sfânta Masă sub chipul pâinii și vinului, ca să se împărtășească, pline de Duhul Sfânt, credincioșilor. Cincizecimea și Euharistia sunt strâns unite, cum e unită Cincizecimea cu toate Tainele, lucrarea Duhului Sfânt fiind una cu lucrarea lui Hristos. Din Hristos se răspândește Duhul Sfânt; în Duhul Sfânt este prezent Hristos în mod nevăzut. Lucrarea Duhului Sfânt este forma simțită a lucrării lui Hristos.

Apoi arhiereul, dezbrăcându-se de giulgiul ce l-a avut deasupra odăjdiilor sale, se duce la biserica veche și aduce cu pompă moaștele sfinților mucenici și le așează în noua biserică, arătându-se iarăși menținerea tradiției vii a bisericii, cu transmiterea Duhului Sfânt, ca transmitere a sfințeniei și lucrării Aceluiași Hristos adevărat și întreg.

40. De ce se face mărturisirea credinței și se rostește de către toți credincioșii Crezul, înaintea sfințirii Darurilor?

Înaintea prefacerii Sfințelor Daruri se mărturisește întâi pe scurt credința în Sfânta Treime, apoi pe larg prin rostirea Crezului. Știind că mărturisirea credinței comune presupune iubirea între cei ce o mărturisesc, căci numai iubirea poate face pe

oameni să gândească la fel și să nu caute fiecare să-și afirme cu mândrie originalitatea, preotul invită comunitatea să i se alătore în iubirea unuia față de altul, ca să poată mărturisi într-un gând credința în Sfânta Treime: „Să ne iubim unii pe alții ca într-un gând să mărturisim”. Comunitatea răspunde: „Pe Tatăl, pe Fiul și pe Duhul Sfânt, Treimea cea deoființă și nedespărțită”. Preotul însuși declară: „Iubi-Te-voi, Doamne, virtutea mea, Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu”. El aduce astfel o completare: ne putem iubi unii pe alții, dacă Îl iubim și pe Dumnezeu. Iar pe Dumnezeu Îl iubim pentru că El ne dă putere spre aceasta și pentru că este Mântuitorul nostru.

Mărturisim iubirea față de Dumnezeu și între noi, pentru că, numai iubindu-L și iubindu-ne, mărturisim că ne vom deschide iubirii Tatălui, care L-a trimis pe Fiul Său să se facă Om, să Se jertfească pentru noi și să Se unească cu noi, ca astfel să ne unească între noi prin Sfânta Împărtășanie. Dumnezeu este iubitor și mântuitor al lumii, pentru că este un Dumnezeu al iubirii Lui față de noi, arătată prin trimiterea Fiului Său la noi, prin jertfă, prin învierea Lui și prin mântuirea noastră veșnică prin El, invită preotul și poporul s-o mărturisească prin rostirea Crezului cu luare aminte la înțelesurile lui: „Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte!” Adică: „Deschideți ușile minții, ca să înțelegeți ceea ce veți mărturisi; sau închideți ușile gândirii la alte lucruri!”

Mărturisirea Crezului o fac numai cei ce au „ieșit” din individualismul părerilor lor, care pot fi și ei una, fără să se confunde, ci întărindu-se prin

iubire, cum sunt Una și cele trei Persoane ale Sfintei Treimi, fără să se confunde. Dacă în lumea de azi se observă o tendință spre un „impersonalism eshatologic”, spre o depersonalizare a oamenilor, creștinismul rămâne cel mai categoric susținător al persoanelor în veșnică comuniune. Credincioșii sunt îndemnați să aducă din partea lor ceea ce va desăvârși Hristos, dându-li-Se în Sfânta Împărtășanie, împlinindu-se scopul venirii Lui în lume, al jertfei și al unirii Lui cu ei prin Sfânta Împărtășanie: *Ca toți să fie una, precum suntem și Noi* (Eu și Tu, Părinte) (Ioan 17, 11). Este programul lui Hristos, care trebuie să devină și programul celor ce cred în El. Ei se vor desăvârși în Împărăția cerurilor, dar trebuie să înceapă a se realiza pe pământ, și Liturgia dă cel mai important ajutor în acest efort.

41. Spuneți-ne ceva despre momentul solemn al Epiclezei și despre taina prefacerii Sfintelor Daruri. Asemănări și deosebiri cu catolicii.

Epicleza este cererea Sfântului Duh de la Tatăl, pentru ca pâinea și vinul să se prefacă în Trupul și Sângele Fiului Său întrupat. Ea încheie anamneza sau pomenirea tuturor faptelor săvârșite de Dumnezeu pentru oameni, inclusiv trimiterea Fiului Său în lume ca om, răstignirea Lui pentru noi și momentul Cinei de Taină, cu porunca dată de El să se facă aceasta întru pomenirea Lui. Orice rugăciune începe cu descrierea unor fapte minunate ale lui Dumnezeu, ca temelie pentru cererea faptei ce I se cere în acel moment.

Catolicii nu încheie pomenirea faptelor trecute ale lui Dumnezeu cu cererea Sfântului Duh pentru prefacerea darurilor în această Liturghie, ci socotesc că prefacerea se săvârșește prin rostirea cuvintelor: *Luați, mâncați...* cu care se încheie faptele pomenite ale lui Hristos din trecut, din care face parte și Cina cea de Taină, cu porunca de a se săvârși în continuare ceea ce s-a săvârșit la această Cină.

Biserica ortodoxă crede că Duhul Sfânt lucrează în orice moment al timpului numai dacă este chemat din nou. El nu lucrează din nou dacă nu I ne deschidem prin chemarea Lui. Desigur, Hristos lucrează și El în continuare, dar lucrează pentru Duhul Sfânt, care iradiază din El. Noi trebuie să trăim mereu sentimentul lucrării actuale a lui Hristos prin iradierea actuală a Duhului Sfânt, la cererea ce o facem în momentul în care voim să lucrăm asupra noastră. Nu rămânem numai la pomenirea faptelor trecute ale lui Hristos. Noi suntem ființe temporale cât trăim pe pământ și de aceea adresăm lui Dumnezeu chemările noastre după necesitățile momentului, simțite de fiecare dată altfel. Și simțim pe Hristos că ne însoțește cu lucrarea Lui prin Duhul Sfânt ce iradiază din El la chemarea continuă a noastră. Niciodată nu trebuie să încetăm a chema pe Hristos împreună cu Duhul Lui.

42. De ce Trupul și Sângele Domnului sunt prezentate în mod văzut prin pâine și vin?

Trupul și Sângele Domnului ni se dau prin chipurile văzute ale pâinii și vinului, pentru că pâinea și vinul sunt darurile esențiale ale noastre,

reprezentându-ne pe noi înșine. Aerul, apa, pământul, animalele sunt exclusiv darurile lui Dumnezeu către noi. Pâinea și vinul sunt darurile Lui, în care am pus și noi osteneala și inteligența noastră. Prin aceasta sunt darurile Lui către noi, devenite și darurile noastre către El, prin ceea ce am pus noi în ele. De aceea sunt și darurile noastre ca răspuns la darul Lui.

Și, întrucât au ca temei cosmosul întreg, sunt cosmosul întreg ca dar al lui Dumnezeu, prefăcut de noi în hrana care întreține trupul nostru și în Euharistie, darul nostru întors lui Dumnezeu. Ele se prefac în trupul și sângele nostru printr-o lege dată de Dumnezeu-Cuvântul; pe temeiul acesta Hristos le poate preface și El deodată în chip minunat, în Trupul și Sângele Lui, extinzând prin aceasta înrâurirea Lui asupra întregului cosmos, care face posibilă pregătirea lor. Aceasta anticipează viitoarea arătare a structurii luminoase a trupului lui Hristos în tot cosmosul.

Dar pâinea, fiind hrana esențială a trupului nostru, reprezintă viața noastră pământească. Ca atare este un chip al cuvântului, ca pâine dumnezeiască ce susține viața noastră veșnică. Hristos Însuși spune că este *pâinea cea vie care s-a coborât din cer, din care dacă mănâncă cineva nu mai moare, ci va fi viu în veci* (Ioan 6, 50-51). Aceasta face și mai explicabil motivul pentru care pâinea vieții noastre pământești este prefăcută de Hristos în trupul purtat de Sine ca pâine a vieții veșnice și precum pâinea hrănește trupul nostru pământesc, așa vinul hrănește sângele care e numit și el viața trupului. Ca atare e și vinul un chip al lui Hristos, vinul vieții

spirituale, mai precis al bucuriei și elanului ei. De aceea, S-a numit și Hristos ca vița roditoare a vinului spiritual, *vița adevărată* (Ioan 15, 1).

Astfel, Hristos a creat sângele trupului nostru, dar și al trupului Său. Aceasta explică iarăși motivul pentru care vinul, care hrănește sângele trupului nostru - și bucuria și elanul nostru - este prefăcut în sângele trupului, în trupul asumat și însuflețit de El ca vița roditoare a vinului spiritual al bucuriei și elanului vieții.

Dar vinul dăruit de noi lui Hristos, pentru a-l preface în sângele Său, este amestecat cu apă, arătându-se în aceasta că sângele nostru nu ne este băutură decât cu măsură, ca să nu ne pierdem judecata în bucuria și elanul nostru. Deși apa nu poartă în ea și lucrarea noastră, care să o facă și darul nostru, ea totuși capătă caracterul de dar al nostru, întrucât o folosim cu înțelepciune pentru a ține bucuria și elanul întreținut în noi de sângele nostru în marginile judecății, prin conștiința dependenței vieții noastre de un dar ce ne vine exclusiv de la Dumnezeu, pe care îl reprezintă apa. Apoi voința noastră de a ne dăruia lui Dumnezeu se arată și mai total în faptul că îi întoarcem apa, care ne este în modul cel mai absolut necesară.

Biserica din Răsărit a mai ținut să amestece vinul cu apa și pentru a afirma unirea celor două firi în Hristos, față de armeni, care nu folosesc decât vinul, pentru a afirma învățătura lor despre o unică fire în Hristos. De fapt apa, ca absolut necesară vieții prin ea însăși, arată și mai mult în ea viața noastră.

S-ar părea însă că, între ideea afirmată mai sus că apa reprezintă darul exclusiv al lui Dumnezeu,

spre deosebire de vin care este și al nostru, și ideea că apa reprezintă firea omenească în Hristos, este o disonanță. De fapt însă, nu este pentru că apa, ca dar exclusiv al lui Dumnezeu, reprezintă mai accentuat firea noastră, care este și ea dar exclusiv al lui Dumnezeu; pe când vinul, purtând și pecetea lucrării noastre, ne arată ca chipuri ale Fiului lui Dumnezeu, care a luat ca subiect purtător al firii dumnezeiești firea noastră, punând pecetea acesteia pe ea.

Dar, dându-ne noi, sau viața noastră, prin pâinea și vinul dăruite pentru prefacerea în Trupul și Sângele Domnului, ne dăruim și noi în Fiul Cel întrupat ca jertfă Tatălui, ca să ni se întoarcă darul dat într-o formă superioară, îndumnezeită, ca darul lui Hristos sau al lui Dumnezeu cel întrupat. Relația dintre noi și Dumnezeu este un continuu schimb de daruri la un nivel tot mai înalt; este o relație vie, de comunicare. În aceasta ne arată iubirea între El și noi și unirea tot mai accentuată, dar și persistența neconfundată a noastră ca persoane, cinstite de Dumnezeu cu această relație.

43. Pentru ce se rostește de către toți, înainte de împărtășire, Tatăl nostru?

Înainte de Sfânta Împărtășanie se rostește de către toți rugăciunea Tatăl nostru pentru mai multe motive. Întâi, pentru că prin Sfânta Împărtășanie ne vom uni în modul cel mai strâns cu Fiul Tatălui făcut Om și prin aceasta vom deveni și noi fii după har ai Tatălui ceresc. Așa ne va vedea Tatăl când vom purta în noi Trupul și Sângele Fiului Său. Și această simțire de fii ai Tatălui trebuie să ne-o însușim purtând în noi Trupul și Sângele Lui.

Deci, rostind rugăciunea "Tatăl nostru", manifestăm credința că vom primi cu adevărat Trupul și Sângele Fiului și prin aceasta vom deveni și noi fii ai Tatălui, dar facem și noi efortul de a începe să ne simțim fii ai Lui. Făgăduim apoi să cinstim numele Lui, purtându-ne ca adevărați fii ai Lui. Dacă ne-am purta urât, afirmând însă că suntem fii ai Lui, am face ca numele Lui - Tată al unor astfel de fii - să fie luat în răs.

Aflându-ne în preajma împărtășirii cu Trupul și Sângele Fiului Său, știm că prin aceasta vom fi și noi fii ai Împăratului ceresc împreună cu Fiul Său și ne rugăm să ne ajute să ne vedem cu adevărat și noi în această Împărăție, să nu rămânem prin faptele noastre în afara ei. Iar întrucât în această Împărăție trebuie să se facă voia Lui, care e ca toți să se iubească și să fie fericiți în ea, ne rugăm să facem și noi, și să facă cât mai mulți, sau chiar toți, voia Lui, ca să aibă toți fericirea de a fi membri ai acestei Împărății și fii ai Împăratului ei împreună cu Fiul Lui cel Unul Născut. Ca cei ce suntem și vom fi prin Sfânta Împărtășanie și mai mult fii ai Celui ce voiește să fie Tată al tuturor, cerem să ne ierte greșalele și făgăduim să iertăm și noi pe cei cărora le este și vrea să le fie tot mai mult Tată. Cum să nu iertăm pe fiii Tatălui nostru? Sunt însă ispite care ne pot împiedica de la această iertare și de la împlinirea voii Lui. De aceea, ne rugăm să nu îngăduie să fim supuși ispitelor, chiar dacă acestea ne pot fi și un prilej de întărire a noastră.

CONVORBIREA A PATRA

44. Ce părere aveți despre unii preoți care acordă fără canon prea des Sfânta Împărtășanie? Nu cumva prin această practică ne apropiem de cea catolică și desacralizăm cele sfinte?

Sfânta Împărtășanie se dă credincioșilor care n-au căzut din credință și au primit iertarea păcatelor grele prin Taina Spovedaniei. Unele dintre aceste păcate cer, după mărturisirea lor, un timp mai îndelungat de pocăință după săvârșirea lor: ucideri, avorturi. Celor ce trăiesc în desfrâu sau necununați, chiar dacă arată această stare a lor unui duhovnic, nu pot fi primiți la Sfânta Împărtășanie atâta timp cât continuă să se afle în această stare. Credincioșii fără păcate foarte grele se pot împărtăși de mai multe ori pe an, dar numai după spovedanie. E o tradiție a Bisericii să acorde acestor credincioși spovedania de patru ori pe an, în cele patru posturi mari: Postul Paștilor, al Crăciunului, al Adormirii Maicii Domnului și al Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Cei mai râvnitori și cu o viață cât mai curată se pot împărtăși mai des, dar totdeauna după spovedanie, și cu cel puțin patru zile de post anterior, dintre care numai două sunt de post deosebit (Miercuri-Vineri). O hotărâre a Sinodului din Constantinopol, la sfârșitul secolului XVIII,

când se născuse o discuție, dacă e bine să se împărtășească cineva mai des sau mai rar, a hotărât că se poate și una și alta, dar totdeauna după spovedanie.

Gândindu-ne la tradiția din timpurile de la început ale Bisericii și la îndemnul dat prin preot la fiecare Liturghie: „Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați!”, se pare că s-ar cuveni ca să nu rămână nici o Sfântă Liturghie la care să nu se împărtășească câțiva credincioși dintre cei cu o viață curată. Dar credem că nu e bine să se împărtășească toți credincioșii sau foarte mulți la fiecare Sfântă Liturghie, fără spovedanie și fără post, chiar dacă ei se socotesc lipsiți de păcate grele.

Aceasta poate duce la un automatism lipsit de simțire al primirii Sfintei Împărtășanii. Trebuie să trăim cu cutremur acest moment, atât din pricina obișnuinței noastre cu tot felul de gânduri, de critici ale altora, de supărări cu alții, cât și din conștiința că ne împărtășim cu Trupul preacurat al Domnului cerului și al pământului și cu preascump Sângele Lui.

Pentru poporul nostru, mai ales pentru cel de la sate, Sfânta Împărtășanie este o mare sărbătoare, care ridică această zi peste toate celelalte de peste an. Toți oamenii se pregătesc cu multe rugăciuni, se îmbracă cu haine nefolosite alte dăți, se iartă toți unii pe alții, se feresc în acea zi cât mai mult de la grijile obișnuite ale vieții.

45. Ce fapte bune ar trebui să facă credincioșii înainte de Sfânta Împărtășanie? Dar după aceea?

Credincioșii trebuie să se împace cu cei cu care sunt supărați înainte de primirea Sfintei Împărtășanii; să ceară iertare celor pe care i-au supărat și să ierte pe cei ce le-au pricinuit supărări, dacă sunt apropiați aceia sau accesibili telefonic, prin comunicare personală; iar dacă nu, ștergând din sufletul lor orice urmă de mâhnire și, odată cu aceasta, rugându-se pentru ei. Aceasta înseamnă să se împărtășească cu cuget „curat”. Dacă sunt oameni lipsiți în jurul lor, e bine, dacă pot, să-i ajute; dacă sunt bolnavi, bătrâni, fără nimeni lângă ei, să-i cerceteze. Să împlinească sfaturile ce le sunt date de duhovnic.

46. Spuneți-ne ceva despre bucuria duhovnicească pe care o primesc credincioșii după Sfânta Împărtășanie. Nu este o arvună a bucuriei cerești?

Credincioșii trăiesc după Sfânta Împărtășanie liniștea de a fi iertați de Dumnezeu, bucuria de a simți pe Hristos în ei, de a nu mai fi închiși într-o viață pur pământească. Au bucuria de a se simți împăcați cu toți oamenii, de a-i înțelege și iubi pe toți. Ea este de fapt o arvună a bucuriei cerești, când fiecare va fi ca un frate al tuturor și ca un fiu iubit al Tatălui ceresc și frate iubit al lui Hristos.

47. În concluzie, care sunt cele mai importante efecte, daruri, pe care ni le aduce Sfânta Liturghie?

Învățătura Bisericii afirmă că Sfânta Împărtășanie ni se dă spre iertarea păcatelor și spre viața

de veci, adică spre viața de veci într-o fericire. Căci Trupul și Sângele preacurat ale lui Hristos șterg din ființa noastră păcatele din știință și din neștiință pe care n-am reușit să le mărturisim, iar veșnicia trupului înviat al Domnului, scăpat de coruptibilitate, pune și în sufletul nostru puterea refacerii trupului nostru într-o nestricăciune și fericire la viața cea de obște. Iertarea și ștergerea în profunzime a tuturor păcatelor noastre ne vine din starea de fii ai Tatălui ceresc pe care o primim din întipărirea în noi a trupului Fiului Său Unul Născut, și tot această stare ne asigură și viața de veci într-o deplină fericire a ființei noastre întregi.

Iertarea păcatelor într-o profunzime echivalează cu o „întărire” a noastră, care am suferit o slăbire prin păcate, și cu o „tămăduire” a bolilor mai mult sau mai puțin vădite ale sufletului și ale trupului ce ne-au venit în forma și de pe urma păcatelor. Această tămăduire și întărire (afirmată de rugăciunile dinainte și după împărtășire) a trupului și mai ales a sufletului, va da și ea putere sufletului să-și refacă trupul la învierea cea de obște, ca și puterea de durată veșnică și fericită a persoanei noastre.

Dar Sfânta Împărtășanie, aducând aceste efecte în om, îi dă calitatea de moștenitor al Împărăției cerurilor, odată ce e unit cu Hristos, Care a devenit și ca om Fiul Împăratului acestei Împărății, adică al Tatălui. Calitatea de fiu al Tatălui, al Împăratului veșnic, de moștenitor al Împărăției, împreună cu Fiul, Unul-Născut, îi dă omului și îndrăznirea către Tatăl în toate cererile ce le face. El își despovărează conștiința de păcate, de frica de rob, păstrând doar

sfiala de fiu. Nu se mai simte osândit, supus judecății. De aceea, cere Tatălui încă înainte de împărtășire să-l învrednicească să-i spună cu îndrăznire „Tată”. Iar toate aceste simțiri și calități le primește credinciosul, pentru că a primit și Duhul de Fiu de care e plin trupul lui Hristos (rugăciunea preotului înainte de Tatăl nostru).

48. Sufletele celor care au murit nespovediți de păcate pot fi salvate din osândă prin pomenirea lor la Sfânta Liturghie?

Starea sufletelor celor ce au murit nespovediți va fi ușurată prin pomenirea lor la Sfânta Liturghie, dacă n-au rămas nespovediți din pricina necredinței lor învârtoșate, ci au murit nespovediți dintr-o credință neîndestulătoare, sau din împrejurări independente de voia lor. Dar, întrucât noi nu știm dacă cei pe care îi socotim că au rămas nespovediți din necredință nu s-au căit de ea în clipele în care n-au mai putut să-și comunice gândul, îi putem pomeni și pe ei, afară de cazul când au prigonit Biserica și au luptat pe față împotriva credinței în Dumnezeu.

49. Cei ce nu se împărtășesc au folos din Sfânta Liturghie?

Dacă cei decedați și cei absenți de la Sfânta Liturghie prin pomenirea lor, au un folos de ea, cu atât mai mult cei ce participă la Sfânta Liturghie, chiar dacă nu se împărtășesc de Trupul și Sângele Domnului. Căci Domnul Se aduce sau Se prezintă în momentul prefacerii ca jertfă pentru toți cei pomeniți. Atenția, „mila și harul” Tatălui, e atrasă

de jertfa Fiului Său spre toți cei care sunt pomeniți lângă ea.

În Liturghia Sfântului Vasile se cere de la Dumnezeu printr-o lungă rugăciune după prefacere, să pomenească pe cei care au adus și pentru care s-au adus darurile prefăcute în jertfa Fiului Său, pe cei ce fac bine bisericilor, săracilor: „Răsplătește-le lor cu bogatele și cereștile Tale daruri; dăruiește-le lor cele veșnice în locul celor vremelnice; cele nesticăcioase în locul celor stricăcioase. Pomenește, Doamne, poporul ce stă înainte și pe cei ce pentru binecuvântate pricini nu s-au întâmplat aici și-i miluiește pe dânșii și pe noi după mulțimea milei Tale”.

Se cer pentru ei și bunuri pământești, dar tot în vederea mântuirii. Ba se fac rugăciuni și pentru cei rătăciți ca să revină în sânul Sfintei Biserici. „Cămarile lor le umple cu tot binele; căsniciile lor în pace și întru unire le păzește, pe prunci îi crește, tinerețile le călăuzește, bătrânețile le întărește, pe cei slabi de suflet îi îmbărbătează..., pe cei rătăciți îi întoarce și îi unește cu Sfânta Ta sobornicească și apostolească Biserică..., pe cei robiți îi izbăvește, pe cei bolnavi îi tămăduiește... Adu-ți aminte, Doamne, de cei ce ne iubesc și de cei ce ne urăsc pe noi..., și pe cei ce nu i-am pomenit din neștiință sau uitare, sau pentru mulțimea numelor, Tu Însuți îi pomenește, Doamne..., Cei ce știi pe fiecare și cererea lui și casa lui și trebuința lui”.

50. Care sunt foloasele participării regulate la Sfânta Liturghie? De ce daruri se lipsesc cei ce nu vin regulat la Sfânta Liturghie?

Credincioșii pomeniți la Sfânta Liturghie de către alții, pot avea parte într-o măsură mai mică de darurile amintite când această pomenire nu e cerută de ei. Căci Dumnezeu văzându-i lângă Fiul Său ce Se aduce jertfă – exceptând pe cei adormiți, care nu pot cere această pomenire – pe cei ce cer ei înșiși această pomenire preotului în mod direct, sau prin alții, le face parte în mai mare măsură de darurile amintite. Dar și mai mult se împărtășesc de aceste daruri credincioșii ce participă regulat la Sfânta Liturghie. Căci arătând mai mare interes de a fi lângă Hristos care Se aduce jertfă pentru ei, adică mai mare deschidere și sensibilitate pentru ea, și Hristos poate lucra în mod mai impresionant asupra lor.

Cuvântul Evangheliei auzit regulat la Sfânta Liturghie, lauda lui Hristos cântată împreună cu alții, rugăciunea unora pentru alții, contribuie mult la deschiderea pentru Hristos, la simțirea lucrării Lui cu ei. Ei se obișnuiesc a nu se mai simți bine fără să audă de Hristos, fără să se îndemne unii pe alții la lauda lui Hristos, la rugăciunea unora pentru alții. Și în unitatea lor crescută din dragostea comună față de Hristos simt mai mult lucrarea lui Hristos. Acolo unde este dragostea curată între oameni, încălzită în credința comună în Hristos, se simte mai puternic lucrarea lui Hristos.

Cei ce nu participă regulat la Sfânta Liturghie sunt lipsiți de un mijloc important de întărire și luminare a credinței, de încălzirea dragostei față de alții și față de Hristos. Ei se usucă sufletește prin singularizarea lor, prin lipsa de comuniune în ceea

ce are mai adânc și mai esențial ființa omenească, se superficializează, se răcesc.

Preotul poate avea un rol mare în convingerea acestor oameni să vină la Sfânta Liturghie mai des, vizitându-i, vorbindu-le despre folosul sufletesc ce-l vor avea venind la Sfânta Liturghie, dându-le un rol activ în ceea ce se săvârșește în Biserică.

51. Care este împreună lucrarea Persoanelor Sfintei Treimi în timpul Sfintei Liturghii?

Hristos ni S-a făcut nouă apropiat ca Om și ca cel cu care trebuie să ne unim și să ne facem asemenea. Și așa ne este în Sfânta Liturghie în mod activ prin învățătură, jertfă, rugăciune către Tatăl și prin învierea Sa, ca putere pentru învierea noastră. În felul acesta ne și ajută să ne facem asemenea Lui, înaintând spre desăvârșire, însușindu-ne duhul Lui de jertfă, pregătindu-ne spre învierea în viața de veci prin Duhul Lui cel Sfânt.

Prin Duhul Lui cel Sfânt ne întărește voința de a crește spre starea Lui, de a ne deschide unirii cu El, puterii Lui. Hristos nu lucrează asupra noastră fără Duhul Sfânt. Lucrarea lui Hristos se află în lucrarea Duhului, Care este însă și El persoană deosebită, căci deosebirea persoanelor Sfintei Treimi, face din unitatea lucrării lor o manifestare a iubirii. Și iubirea între Fiul și Duhul face ca lucrarea comună a lor să fie și o iubire a lor față de noi. De aceea, Hristos nu lucrează singur.

Dar Duhul, a cărui lucrare este una cu lucrarea lui Hristos, este Cel ce, neavând trup distinct de-al nostru, se poate sălășlui ca Subiect în însuși subiectul

nostru, suflând din însuși subiectul nostru împreună cu noi și făcându-ne să ne deschidem împreună cu El lui Hristos, ca Celui ce lucrează asupra noastră, ca Celui ce este modelul nostru, la care gândim ca la o persoană model.

Aceasta ne face ca să ne distingem greu de Duhul când lucrează El în noi. Face ca dialogul Duhului cu Fiul să fie unit cu dialogul nostru cu Fiul, sau să simțim că nu noi singuri ne adresăm Tatălui ca fii, ci împreună cu Duhul. Avem aici o bidimensionalitate a simțirii: simt că eu mă rog, dar totodată simt că duhul se roagă în mine Tatălui; mă simt unit cu Hristos și vreau să mă unesc tot mai mult, dar totodată Duhul o face aceasta; simt că sunt ale mele simțirile și faptele iubirii față de Hristos și de semenii, dar totodată simt că sunt ale Duhului.

Însuși Mântuitorul a spus: *Iar când vă vor da pe voi în mâna dregătorilor, nu vă îngrijiți cum sau ce veți vorbi... fiindcă nu voi sunteți care vorbiți, ci Duhul Tatălui este care grăiește în voi* (Matei 10, 19-20). Iar Sfântul Apostol Pavel zice: *Duhul însuși mărturisește împreună cu duhul nostru că suntem fii ai lui Dumnezeu* (Romani 8, 16). Sau: *De asemenea și Duhul vine în ajutor slăbiciunii noastre. Căci nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci însuși Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite* (Romani 8, 26). Sau: *Și pentru că sunteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului în inimile noastre, care strigă: Avva, Părinte!* (Galateni 4, 6).

Avem aici toată Treimea unită cu noi ca și cu niște fii, pentru că ne-am unit cu Fiul Său, și pe Duhul Fiului, strigând: „Tată” în inimile noastre, deci cu inimile noastre unite în strigarea aceasta.

Duhul este care strigă în inimile noastre „Tată”, dar inimile noastre nu ascultă pasive față de această strigare, ci ele însele strigă cu Duhul sau în Duhul. Nu strigă nici Duhul fără inimile noastre, nici inimile noastre fără Duhul. Iar aceasta pentru că noi înșine ne simțim fii ai Tatălui, simțindu-ne uniți cu Fiul.

Nu asistăm la grăirea Duhului, ca unii ce nu suntem angajați în această strigare ci, rugându-se și grăind Duhul, vorbim împreună cu El și noi înșine. Dar chiar simțirea Duhului ca rugător și vorbitor pentru noi, e produsă în noi de Duhul. Sau când ne rugăm și vorbim noi înșine, cu conștiința că Duhul ne ajută, simțim că în rugăciunea și vorbirea noastră este puterea Duhului.

Dar în trăirea unirii noastre cu Fiul ne simțim fii ai Tatălui. Sau Duhul Fiului ne face să ne simțim fii ai Tatălui. Duhul ne produce simțirea că suntem în dialog cu Hristos, ca Frate al nostru, și cu Tatăl Lui, ca Tată al nostru. Cu cât suntem mai uniți cu Fiul, cu atât simțim mai mult calitatea de fii ai Tatălui. Hristos nu vine în noi lipsit de simțirea Lui de Fiu al Tatălui și fără să ne dea și nouă această simțire. În acest sens Hristos vine în noi împreună cu Tatăl, dar neconfundat cu Tatăl și neconfundând relația noastră cu El ca Fiu al Tatălui, sau ca Frate al nostru, cu relația noastră cu Tatăl ca fii ai Tatălui Său.

De aceea, numai prin Hristos trăim relația cu Tatăl, nu în afară de El și nu prin Tatăl fără relația cu Fiul. Căci nu ne facem fii ai Tatălui în mod direct, fără să ne unim mai întâi cu Fiul Lui. Numai iubindu-L întâi pe Fiul, putem iubi și pe Tatăl, nu invers. În acest sens spune Hristos: *Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi și vom*

veni la el și ne vom face locaș în el (Ioan 14, 23). Iubind pe Fiul ca pe un Frate, putem iubi și pe Tatăl Lui ca pe Tatăl nostru, odată ce Fiul s-a făcut om, a dat iubirii Sale de Fiu dumnezeiesc față de Tatăl și caracterul unei iubiri omenești.

CONVORBIREA A CINCEA

52. Se poate vorbi de o Liturghie cosmică a tuturor creaturilor lui Dumnezeu? Universul, în armonia lui divină, nu săvârșește oare și el o Liturghie cosmică întru lauda Creatorului? Ce ne puteți spune despre această Liturghie cosmică a universului?

Sfântul Maxim Mărturisitorul a văzut în cosmos o biserică în care locuiește și prin care se străvede Dumnezeu (*Mystagogia*, P.G. 91, 657-717; cap. II-IV, col. 669-672). Și precum locașul bisericesc ține într-o unitate pe credincioșii mireni aflați în naos și pe preoții aflați în altar, și toți împreună înaintează spre Dumnezeu, și prin aceasta spre o tot mai accentuată unire și între ei, tot așa și creațiunea cosmică ține într-o unitate mulțimea lucrurilor, a ființelor văzute și nevăzute care înaintează tot mai mult spre Dumnezeu și prin aceasta și între ele.

Sfântul Maxim înțelege, se pare, prin cosmosul ca locaș al lui Dumnezeu în mod deosebit omenirea, și lumea neînsuflețită ține de acest locaș numai întrucât omenirea nu poate exista și lucra fără ea. Preoții nevăzuți, socotiți ca stând în altarul locașului

cosmic al lui Dumnezeu, sunt îngerii care stau în planul nevăzut ca într-un altar.

Teologul ortodox Al. Schmemmann vede ca locaș cosmic al lui Dumnezeu universul fizic, iar pe om îl vede ca preot al lui. El spune: „Omul a fost creat ca preot al lumii, pe care o oferă ca jertfă a iubirii și a laudei lui Dumnezeu și cheamă prin această veșnică euharistie iubirea lui Dumnezeu asupra lumii... Hristos este singurul preot adevărat pentru că este unicul bărbat desăvârșit... În Hristos Cel adevărat este esența preoției ca iubire. Și de aceea, preoția este esența vieții. Căci în El a fost omorâtă moartea și s-a ivit viața” (*Aus der Freude leben*, p. 113).

Ceea ce spune Schmemmann în continuare despre Hristos ca bărbat și despre lume ca femeie, arată că și el înțelege de fapt prin cosmos, ca biserică, omenirea. Dar în aceasta arată că nu duce până la capăt ideea omului ca preot în cosmosul ca locaș al lui Dumnezeu. Însă în înțelegerea omenirii ca femeie adusă ca jertfă e ceva din ideea poeziei populare românești despre Manole (Emanuel), care-și jertfește femeia. În poezia românească se vorbește nu numai de jertfa femeii adusă de bărbat, ci și de jertfa proprie a bărbatului. Și în ea se face o deosebire între jertfa celor doi și biserică. Femeia e zidită ca jertfă în biserică, iar bărbatul devine prin jertfă izvor de apă dătătoare de putere.

Dar nici la Schmemmann, nici în poezia românească, nu se vede cosmosul fizic propriu-zis ca biserică.

De fapt însă și cosmosul propriu-zis este un locaș al lui Dumnezeu, al cărui preot este omul. Cosmosul îl arată pe Dumnezeu în armonia rațiunilor sale și

prin ele laudă și el pe Dumnezeu. Dar lauda adusă de cosmos lui Dumnezeu n-ar fi deplină dacă n-ar fi preluată și perfecționată în mod conștient da om, adică de omenire. Astfel, cosmosul constituie, împreună cu omul, un locaș al lui Dumnezeu, dar omul este, în același timp, și preot în acest locaș. Cosmosul este un locaș care laudă și el pe Dumnezeu, dar lauda lui nu este deplină fără om. Și omul este un preot în acest locaș, dar nu poate lăuda pe Dumnezeu cu adevărat fără acest locaș. Dar numai când Fiul lui Dumnezeu se face om, poate scăpa acest locaș cosmic de moarte din care face parte și omul, fără să-și piardă caracterul de preot.

Omul este preotul imperfect, care pe de o parte laudă pe Dumnezeu prin cosmos, iar pe de alta, aduce în cosmos și în sine moartea. Numai omul desăvârșit, realizat în Hristos, scapă omenirea de moarte, întrucât se dăruiește pe Sine prin moarte lui Dumnezeu și acceptă ca lumea însăși să moară pentru și în El. Este ceea ce se cere și omului să facă. Sfântul Apostol Pavel zice: *Iar mie să nu-mi fie a mă lăuda decât în Crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume* (Galateni 6, 14).

Omul răstignit pentru lume scapă de moarte, cum scapă și lumea, care este răstignită pentru și în om. Lumea răstignită pentru și în om nu se pierde, ci se transfigurează. Căci ea este dăruită prin această moarte lui Dumnezeu. Noi vedem prin lume pe Dumnezeu, dar e pericol și să nu-l vedem, când ne alipim de ea. Trebuie să ne dezlipim de ea prin cruce, ca să vedem prin ea pe Dumnezeu. Sau trebuie să facem să moară pentru noi sau în noi în

forma ei ispititoare, ca să se transfigureze pentru și prin noi, ca să se curețe, ca să se facă transparentă pentru Dumnezeu. Lumea trebuie restabilită, înduhovnicită pentru și în noi în forma în care a fost creată de Dumnezeu, ca să redevină locașul curat al lui Dumnezeu. Așa cum locașul bisericesc numai sfințit devine locaș al lui Dumnezeu, așa și lucrurile lumii numai sfințite prin depărtarea de chipul ispitelor sau prin curățirea lor de ceea ce ne poate ispiti devin un astfel de locaș.

Dar cosmosul nu se sfințește fără sfințirea omului. Iar aceasta înseamnă trezirea lui la responsabilitate. Omul poate să și strâmbe cosmosul sau izola de Dumnezeu prin închipuirea lui, făcând din el un izvor al tuturor ispitelor și al exploziilor nucleare. Iar un cosmos astfel văzut și alterat nu mai poate arăta în el în chip luminat pe Dumnezeu și nu mai este slujit prin el Dumnezeu. Omul își menține slujirea de preot al universului, când îl pune pe acesta în slujba lui Dumnezeu și a binelui, așa cum a voit Dumnezeu când l-a creat. Omul este preot pentru univers când își păstrează responsabilitatea lui pentru univers în fața lui Dumnezeu, când rămâne fidel „hirotoniei” ce o are de la Dumnezeu pentru a închina lumea lui Dumnezeu, pentru a-L vedea și face tot mai mult din univers un locaș al lui Dumnezeu.

Fără îndoială, obiectiv, universul rămâne prin minu-nata și fundamentala lui raționalitate unitară în cazul contrar și o mărturie a înțelepciunii și puterii lui Dumnezeu. Căci raționalitatea lui menită să slujească omului și să dea mărturie despre Dumnezeu nu poate fi distrusă total de om, așa cum nu

poate fi distrus total de păcat nici chipul lui Dumnezeu în om. Astfel, universul ca și omul în starea lui de acum, poate fi; pe de o parte, motiv de laudă a lui Dumnezeu, pe de alta prilej de constatare a strâmbării produse în amândouă de păcatul omenesc.

Pe de o parte, în fața universului și a omului se poate spune cu psalmistul: „Mari și minunate sunt lucrurile Tale, Doamne!” pe de alta, omul vechi trebuie să voiască să moară ca să se înnoiască, iar lumea trebuie să fie răstignită pentru om și odată cu el, ca să se sfințească împreună cu omul prin cruce și prin Duhul Sfânt, și prin aceasta să se întărească nădejdea în eliberarea ei viitoare de deșertăciune împreună cu omul. *Pentru că nădejdea cea dornică a făpturii așteaptă descoperirea fiilor lui Dumnezeu. Căci deșertăciunii s-a supus făptura, nu de voia ei, ci din cauza celui ce a supus-o, cu nădejdea că și făptura însăși se va elibera din robia stricăciunii, ca să se bucure de libertatea mării fiilor lui Dumnezeu. Căci știm că toată făptura împreună suspină și împreună are dureri până acum* (Romani 8, 19-22).

Astfel, se poate spune că universul este locașul deplin al lui Dumnezeu prin nădejde, sau poartă în el potențial calitatea de locaș deplin al lui Dumnezeu, cum se poate spune și de om. Însă această nădejde e în lucrare în oamenii credincioși, ca subiecte ale ei. Și înaintea lor, spre deplina unire nădăjduită cu Hristos, are loc în locașul bisericesc în care Hristos e prezent cu Trupul și Sângele Lui sub chipul pâinii și al vinului. Credincioșii își văd întemeiată această înțelegere a universului atât în credința lor, cât și în minunata și armonioasă

raționalitate a universului pe care știința o pune și mai mult în relief.

Cei ce cred în Hristos pot descoperi și spori, în relația lor cu lumea această transparentă a ei, deci pot săvârși Liturghia în cosmos, sau sluji prin ea lui Dumnezeu ca în locașul lui Dumnezeu, nu numai lăudând prin gânduri și cuvinte pe Dumnezeu, ci și, sau mai ales, lucrând. Și prin aceasta se pregătesc unii pe alții cu ajutorul lui Hristos în lume, pentru Împărăția lui Dumnezeu din viața viitoare. Dacă esența Liturghiei constă în dăruirea noastră și a lucrurilor ce le avem ca jertfe lui Dumnezeu, din puterea jertfei lui Hristos, ca să se adauge la jertfa Lui Tatălui spre mântuirea noastră, noi o putem face aceasta pe scară largă și în mod concret în viața de toate zilele în lume. Hristos însuși, când ne-a spus că dând hrană celor flămânzi, ajutând pe săraci, vizitând pe bolnavi, mângâind pe prizoniți, Lui facem acestea (Matei 25, 34-40), ne-a arătat astfel cum putem să dăruim ale noastre, sau să I le jertfim Lui din puterea jertfei Lui.

Când răbdăm dușmăniile altora fără să răspundem la fel, de asemenea, jertfim egoismul nostru pentru pacea, iubirea și unitatea dintre noi, pe care a voit Domnul să le înfăptuiască între noi prin jertfa Lui.

Precum suntem invitați în timpul Liturghiei din locașul bisericesc: „Cu pace Domnului să ne rugăm”, și răspundem cu rugăciunea noastră, așa suntem datori să ne invităm unii pe alții în viața de toate zilele: „Cu pace să ne răbdăm unii pe alții în Domnul”, sau „Cu pace să conlucrăm unii cu alții, sau unii pentru alții în Domnul”, și să răspundem pozitiv la

ea. E și aceasta o jertfă pe care o aducem. Dar aducând-o pentru Domnul, arătăm că nu răbdăm sau conlucrăm din lașitate, ci mărturisind cu bărbăție pe Domnul. Așa întărim în lume pacea lui Hristos și buna înțelegere în El, apărându-le de războiul și dușmănia dorite de cel rău. Prin aceasta, facem și din univers un locaș al lui Dumnezeu, sau îl folosim și dezvoltăm ca astfel de locaș, precum ni s-a dat. Mai ales facem aceasta, când nu mai folosim universul care ni s-a dat ca o unitate tuturor spre a susține unitatea dintre noi, ca pricină de dezbinare, prin lăcomia individualistă. Când ne facem din ajutorarea reciprocă și comunicarea între noi a lucrurilor prilej de iubire și unitate între toți, atunci laudăm cu adevărat pe Dumnezeu în univers.

Dacă jertfa trupului lui Hristos este anticipată de jertfa de pâine și de vin adusă de noi, ca reprezentând viața noastră – pentru că Hristos, aducându-Se jertfă Tatălui să ne aducă și pe noi sau cele ce ne sunt necesare spre existența noastră pământească – în această jertfă de pâine și vin a noastră e rezumat cosmosul întreg care ne este necesar existenței noastre. Dar intenția de a oferi ca dar sau ca jertfă universul întreg lui Hristos, pentru ca să-l umple de jertfa trupului Său și să-l aducă astfel transfigurat Tatălui, o realizăm în măsura în care nu mai reținem și împărțim lucrurile în mod egoist între noi, ci ni le facem daruri unii altora, ca avându-le toți în comun de la Dumnezeu, fără ca aceasta să însemne o confundare în masă a originalității fiecărei persoane și deci o anulare a libertății lor.

53. Vorbiți-ne mai pe larg despre lucrarea liturgică individuală și cosmică. Care este jertfa și care este jertfitorul?

Omul ca persoană este și el o biserică sau un locaș al lui Dumnezeu. Căci zice Sfântul Apostol Pavel: *Nu știți oare că voi sunteți templu al lui Dumnezeu și că Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi?* (I Corinteni 3, 16). Și nu numai împreună credincioșii sunt biserică a lui Dumnezeu, ci și fiecare în parte. Și nu numai sufletul fiecăruia este un templu, ci și trupul, căci Hristos a murit cu trupul, sfințindu-l și înviindu-l. Și această înnoire și arvună a învierii ne-o comunică și nouă.

Prin aceasta nu mai suntem închiși în noi înșine, ci deschiși lui Dumnezeu și proprii Lui. *Sau nu știți că trupul vostru este templu al Duhului Sfânt, care este în voi, pe care-L aveți de la Domnul, și că voi nu sunteți ai voștri? Căci ați fost cumpărați cu preț. Slăviți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și în duhul vostru, care sunt ale lui Dumnezeu* (I Corinteni 6, 19-20). Fiind templu al lui Dumnezeu, omul nu este stăpân cu totul peste sine, ci este slujitor al lui Dumnezeu, deși se cere să-și facă slujirea și cu libertatea lui. Omul nu este o existență care nu mai are deasupra sa nimic, ci este atârnat de Dumnezeu cel transcendent, sau e legat de El. Prin aceasta este preot al lui Dumnezeu pentru sine.

Dar tocmai pentru că nu e de sine, ci al lui Dumnezeu cel nemuritor, omul a scăpat de moarte; sau chiar murind, el continuă să trăiască pentru că este al lui Dumnezeu cel viu, sau al lui Hristos care a

biruit moartea: *Căci nimeni dintre noi nu trăiește sieși și nimeni nu moare sieși. Deci și de trăim și de murim, ai Domnului suntem* (Romani 14, 8). Aceasta pentru că suntem biserică a lui Dumnezeu celui viu, precum Dumnezeu a zis: *Voi locui în ei și voi umbla și voi fi Dumnezeul lor și ei vor fi poporul Meu* (II Corinteni 6, 16).

Fiind preot al lui Dumnezeu pentru sine, omul are datoria să se roage pentru sine lui Dumnezeu și să se aducă jertfă pe sine. Dar, fiind și locaș al lui Dumnezeu căruia se roagă și se aduce jertfă, murind sieși pentru Dumnezeu ca să primească viața înnoită de la El, Dumnezeu nu e departe de el, ci este chiar în el, deși nu se identifică cu el. Aceasta este Liturghia interioară a omului, ca relație vie a lui Dumnezeu cel dinlăuntrul lui și ca urcuș continuu al omului spre Dumnezeu, prin rugăciune și iubire care vine în întâmpinarea silințelor lui în acest urcuș.

Faptul acesta l-a descris cu deosebită limpezire Sfântul Marcu Ascetul. El a văzut în această liturghie interioară a noastră, susținută de Liturghia neîncetată a lui Hristos, cum este susținută și Liturghia comunității din locașul bisericesc. Hristos este și în liturghia noastră interioară Arhiereul principal care dă și comunității și credinciosului singular să săvârșească Liturghia lor. Liturghia credinciosului singular mai ia putere și din Liturghia din locașul bisericesc, unde lucrarea arhierească a lui Hristos este confirmată de trăirea și mărturia întregii comunități și unde Hristos Se aduce jertfă sub chipurile văzute de toți ale pâinii și vinului de care ne-a asigurat El însuși la Cina cea de Taină că vor fi chipuri ale Trupului și Sângelui Lui, ori de câte ori

urmașii apostolilor vor chema pe Duhul Sfânt să prefacă pâinea și vinul, văzute în planul prevăzut, în Trupul și Sângele Lui, spre folosul unei comunități de credincioși.

În liturghia interioară, credinciosul singular își aduce ca jertfă nu pâinea și vinul spre prefacerea în Trupul și Sângele lui Hristos, ci toate gândurile sale Arhiereului Hristos care Se află pe altarul inimii sale, pentru a le adăuga la jertfa Trupului Său prezentată neîncetat Tatălui Său (Marcu Ascetul, Răspuns celor ce se îndoiesc despre dumnezeiescul Botez, P.G.65, col. 99). „În Hristos deci dobândim puțința de a veni în fața lui Dumnezeu, căci El ne face de acum vrednici să fim primiți de Dumnezeu ca unii ce suntem sfințiți” (Sfântul Chiril din Alexandria, Închinare în Duh și adevăr, cartea XVII, P.G.68). Sau: Căci jertfa noastră este primită și place lui Dumnezeu, pentru patima mântuitoare a lui Hristos. Și eu cred că aceasta este ceea ce a spus Domnul însuși: *Fără de Mine nu puteți face nimic* (Ioan 15, 5). Deci în buna noastră mireasmă (buna mireasmă a jertfei noastre prin care depășim egoismul nostru, n.n.) este amestecată buna mireasmă a jertfei lui Hristos, ridicându-se împreună cu ea la Tatăl. Căci noi nu suntem primiți altfel decât prin Hristos (Ibidem).

Hristos Se află deci ca Arhiereu și în interiorul nostru, primind jertfele noastre de rugăciuni, de lacrimi și de gânduri, ca să le înalțe împreună cu jertfa Sa Tatălui, cum se află în locașul bisericesc, unde Hristos primește darurile și rugăciunile ca să le ofere Tatălui împreună cu Trupul și Sângele Lui prezente sub chipul văzut al pâinii și vinului.

Prin aceasta, Sfântul Marcu Ascetul vede preoția noastră, a fiecăruia, lucrând în biserica ființei noastre legată de lucrarea noastră în lume, sfințind, prin gândurile aduse de la prima lor apariție lui Hristos, nu numai ființa noastră, ci și lumea care ne prilejuiește aceste gânduri și cu care, după ce le-am sfințit prin dăruirea lor lui Hristos, lucrăm apoi în lume. Sfântul Marcu ne recomandă să aducem pe altarul inimii lui Hristos nu lucrurile din afară, căci aceasta nu o putem face în această liturghie interioară, ci gândurile iscate de minte și prin care pornim la faptele noastre îndreptate spre lucrurile și persoanele din afară.

Iată cuvintele Sfântului Marcu Ascetul: „Templul (personal) este sfânta casă, care e zidită de Dumnezeu. Iar altarul este masa nădejzii așezată în lăuntrul acestui templu. Pe această masă se pune de către minte gândul întâi născut al fiecărui lucru la care ajunge, ca un animal întâi născut, ca jertfă de ispășire pentru cel ce-l aduce, dacă îl aduce fără pată. Acest templu are un loc în partea dinăuntru a iconostasului. Acolo a intrat Iisus pentru noi ca Înainte Mergător (Evrei 9, 15), locuind, de la Botezul nostru, în noi, dacă nu suntem creștini nevrednici (II Corinteni 13, 5). Acest loc este încăperea cea mai dinăuntru, cea mai ascunsă, cea mai curată a inimii. Deschizându-se inima credincioasă prin nădejdea amintită, Arhiereul ceresc primește gândurile întâi născute ale minții și le curăță în focul dumnezeiesc, despre care a zis: *Am venit să aduc foc ceresc pe pământ, și cât aș dori ca el să se aprindă* (Luca 12, 49).

Cel ce-și duce acolo gândul ce i-l provoacă vederea lucrurilor, a persoanelor, sau se naște în el orice moment în legătură cu Hristos, din prima clipă a apariției lui, nu-l lasă să lunece în poftă, în dușmănie, ci îl face să se dezvolte în curăție, văzând prin toate ale lumii pe Dumnezeu. Aceasta înseamnă a se dăruia cineva pe sine și lumea lui Hristos. Aceasta o arată credinciosul ortodox vizibil prin semnul crucii ce și-l face foarte des.

Prin semnul crucii nu pomenește numai Treimea iubită și jertfa adusă de Hristos pentru noi, ca unul din această Treime, ci cere și ajutorul ei ca să dăruiască orice faptă și lucrul al său lui Dumnezeu, sfințindu-le prin aceasta. Prin semnul crucii, ca semn al dăruirii tuturor lui Dumnezeu, ca semn al jertfirii tuturor și al celui ce face acest semn, se sfințește pentru el tot universul. Hristos vrea ca semnul crucii, sau al jertfei Lui, să se imprime în tot universul și în toată mișcarea lui. Prin aceasta, în toate se înstăpânește iubirea, armonia, pacea, contrare egoismului, pricina dușmăniilor, a războaielor, a suferințelor, a nefericirii de tot felul.

Dacă liturghia mireanului se poate săvârși astfel neîncetat fără să înceteze să se gândească la lucrurile ce le are de făcut, monahul poate săvârși Liturghia neîncetat prin rugăciunea propriu-zisă, fiind liber de multele îndatoriri ce i le impune mireanului viața în lume. El poate ajunge la deprinderea rugăciunii neîncetate: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul!”, sau a unor rugăciuni pentru alții.

Rugăciunea nu e nici ea străină de jertfa de sine, sau de dăruirea propriei persoane lui Hristos, din

puterea jertfei Lui. Căci cel ce se roagă cu adevărat uită de sine și nu se gândește decât la Dumnezeu. El se smerește în rugăciunea minții, concentrată în inimă, socotindu-se un păcătos și simțindu-se să simtă nevoia ce o are de mila lui Hristos, și de iubirea lui Hristos față de sine. Sau nu mai gândește la altceva afară de Hristos și de cel pentru care se roagă, cu toată simțirea inimii.

Sunt credincioși care prin multa lor rugăciune și prin viața închinată cu totul lui Dumnezeu au dobândit unele harisme, între care și pe acela al puterii tămăduitoare prin rugăciunile lor făcute cu multă concentrare. Dar nu trebuie să se încreadă în această putere ca într-una care va lucra în mod sigur. Ei nu trebuie să uite nicicând de smerenie. Uitarea smereniei ar fi semnul lipsei de putere duhovnicească.

54. Se poate vorbi și de Liturghie cerească a îngerilor și sfinților din rai? Ce trebuie să înțelegem prin „Liturghia cerească”, reprezentată și în frescele bisericesti?

Toată creațiunea laudă pe Domnul, atât cea neînsuflețită, în mod inconștient, cât și cea însuflețită, în mod conștient. Desigur, cea neînsuflețită își face deplin vădită lauda adusă lui Dumnezeu prin creațiunea însuflețită, conștientă. Deci și cetele îngerești laudă pe Domnul în mod conștient (Isaia 6, 1-6). Îl laudă chiar cu mai multă putere și uimire, pentru că ele cunosc mai bine slava Lui. Cu cât este mai plină o făptură de Dumnezeu, cu atât Îl laudă mai mult. Îngerii L-au cunoscut, însă prin Biserică și

taina minunată a întrupării și jertfei Fiului lui Dumnezeu pentru oameni (Efeseni 3, 10) și Îl laudă și pentru aceasta, luând putere din și mai marea înțelegere a ei (cum zice Sfântul Grigore Palama), pentru a sluji și ei spre mântuirea oame-nilor.

Aceasta echivalează cu o mai mare redare a lor lui Dumnezeu, deodată cu o mai mare smerenie a lor, aducând oamenilor ca fapte inferioare lor o astfel de slujire, așa cum a făcut-o Fiul lui Dumnezeu Însuși, făcându-Se om, iar prin acesta înălțând umanitatea la nivelul Său, nu prin ființă, ci prin bunăvoință. Îngerii urmează pilda aceasta uimitoare pentru ei a Fiului lui Dumnezeu, slujind Lui ca om și ca urmare omului în general, deși aceasta ca existență creată se află pe o treaptă inferioară.

Slujirea aceasta și-o arată îngerii și prin faptul că însoțesc pe Hristos în Liturghia cerească ce o săvârșește neîncetat în fața Tatălui, prezentându-se cu jertfa Lui, și ca urmare, și în Liturghia din locașul bisericesc, ca extinderea aceleia. De aceea, rugăm pe Dumnezeu la intrarea cu Evanghelia care echivala în secolele creștine primare cu începutul Liturghiei: „Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostru, Cela ce ai așezat în ceruri cetele și oștile îngerilor și arhanghelilor, spre slujba slavei Tale, fă ca împreună cu intrarea noastră să fie și intrarea sfinților îngeri, care slujesc împreună cu noi și împreună slujesc bunătatea Ta”. Rugăm, adică, pe Dumnezeu ca în slujirea liturgică ce o începem noi să avem împreună în planul nevăzut pe îngeri, sau să ne aflăm și noi împreună cu îngerii în Liturghia neîncetată a lor din planul nevăzut, în care însoțesc pe Hristos în neîntrerupta prezentare a jertfei Lui în fața Tatălui

ceresc, predându-se și împreună cu Hristos Tatălui. Hristos Se predă veșnic Tatălui ca om, ca să atragă toată creația într-un act de predare împreună cu Sine Tatălui.

De aceea, spunem și la intrarea cu Cinstitele Daruri ce închipuiesc pe Hristos, Care le va preface în Trupul și Sângele Său că închipuim pe heruvimi, având să-L primim pe Hristos ca jertfă, cum L-au primit și ei, dar Îl și înconjurăm în aducerea jertfei Lui, așa cum și ei fac aceasta. El se lasă înconjurat și de noi în aducerea jertfei Sale Tatălui, întrucât o aduce pentru noi și ne aduce și pe noi, prin aceste daruri. Căci și îngerii primesc, pe de o parte, o creștere spirituală din jertfa lui Hristos, iar pe de alta, Îl însoțesc pe El în aducerea jertfei Lui. Acestea se petrec cu îngerii permanent în cer. De aceea, și când Hristos Se face preot cu jertfa Sa adusă Tatălui pentru noi pe altar, îngerii Îl însoțesc în chip nevăzut.

Astfel, prin participarea îngerilor la Liturghia din locașul bisericesc nu fac decât să continue să-L însoțească pe Hristos în lucrarea prin care El își face Liturghia cerească prezentă în locașul bisericesc. De aceea, scoatem și la Proscomidie o părticică și pentru îngeri. Ei nu pot rămâne departe de jertfa ce o aduce Hristos neîncetat în cer Tatălui pentru oameni, jertfă pe care și-o face prezentă și în Liturghia din locașul bisericesc, așa cum nu rămâne străină nici Maica Domnului, deși nici pentru ea, nici pentru ei, jertfa lui Hristos nu s-a adus și nu se prezintă neîncetat spre iertarea păcatelor, ci spre cinstirea ei și a lor, sau însoțită și de adeziunea și

bucuria ei și a lor; spre însușirea duhului de jertfă a lui Hristos în slujirea mântuirii oamenilor.

Dar îngerii slujesc lui Hristos ajutând pe oameni la mântuirea lor și întrucât îi ajută pe aceștia să întoarcă lui Hristos cosmosul ca dar după ce l-au primit de la Dumnezeu, și prin aceasta să se predea și pe ei. Căci îi ajută și ei să învingă duhurile rele care le stimulează în mod înșelător egoismul, trezind și sporind în ei lăcomia prin care fac și din univers un obiect de vrajbă între ei, și pofta care îi face să socotească universul o proprietate exclusivă și unică a lor.

Îngerii împlinesc și prin aceasta voia lui Hristos, Care prin jertfa Lui le-a inspirat și oamenilor duhul de jertfă și le-a prilejuit unirea cu El în Liturghia în care e prezent cu această jertfă și a slăbit și puterea demonilor. Fiindcă le dau și ei putere oamenilor să biruiască ispitele demonilor, a căror slăbire esențială a adus-o Hristos prin Crucea Lui. Căci „El a dezbrăcat domniile și puterile și le-a dat pe față cu hotărâre, biruind asupra lor prin Cruce” (Coloseni 2, 15). Ei ne ajută să împlinim ceea ce ne sfătuiește Sfântul Apostol Pavel, slujind lui Hristos Cel Care ne întărește prin Crucea Lui: *În sfârșit, fraților întăriți-vă în Domnul și întru puterea tăriei Lui. Îmbrăcați-vă cu toate armele lui Dumnezeu ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului. Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva domniilor stăpânilor, împotriva stăpânilor acestui veac, împotriva duhurilor răutății răspândită în văzduhuri* (Efeseni 6, 10-13).

Deci îngerii slujesc lui Hristos sau Crucii Lui, slujind mai ales mântuirii oamenilor și prin aceasta

scoaterii prin oameni a universului din întinericul lipsei de sens și dăruirii întregii creații văzute lui Hristos și prin El Tatălui. Îngerii nu pot prezenta ei universul lui Hristos ca jertfă a lor, pentru că nu au trupuri să poată lucra ca ei și pentru care li s-ar fi dat și lor de Dumnezeu ca dar. Însă tocmai prin dezinteresul lor pentru cele materiale pot ajuta pe oameni în slăbirea lăcomiei lor pentru acestea și să întărească în ei puterea de a nu se alipi prea mult de ele. În sensul acesta se poate înțelege și ideea Sfântului Maxim Mărturisitorul că îngerii sunt preoții universului, chiar dacă acestui univers aparțin și oamenii, sau chiar dacă pe o treaptă mai apropiată de universul material se află și oamenii ca preoți ai lui.

În această calitate îngerii ajută universul, care constă din făpturi însuflețite și neînsuflețite, să se mențină în unitate și să înainteze împreună cu ei, cum spune Sfântul Maxim, tot mai mult în Dumnezeu, așa cum ajută în locașul bisericesc preoții din altar să țină într-o unitate pe credincioșii din naos și îi ajută să înainteze împreună cu ei tot mai mult în unirea cu Hristos (*Mystagogia*, P.G. 91, col. 969-972).

În acest înțeles s-ar putea înțelege darul ce-l aduc îngerii în Liturghia cerească Arhiereului Hristos, ca univers întreg, pentru a fi transfigurat sau îndumnezeit de El. Dar acest act este și el o predare a lor și a universului, în sensul însușirii Crucii lui Hristos. Astfel toată creația e chemată să se adune în Hristos și prin El în Tatăl prin Cruce (I Corinteni 15, 28). Prin Fiul, Care rămâne în veci Arhiereu al propriei jertfe, se va reface unitatea armonioasă a întregului univers, odată cu biruirea vrăjmașilor Lui și a unității

creației: „Iisus, prin aceea că rămâne în veac, are o preoție netrecătoare. Pentru aceasta și poate să mântuiască desăvârșit pe cei ce se apropie printr-Însul de Dumnezeu, căci pururea e viu ca să mijlocească pentru ei” (Evrei 7, 24-25).

Slujirea îngerilor contribuie astfel la ridicarea în-tregului univers într-o Liturghie cosmică. Despre slujirea Fiului lui Dumnezeu de către îngeri privit în El însuși și după ce S-a făcut Om și S-a jertfit pentru oameni, cu o nouă și mai mare înțelegere a măririi Lui, dar prin acesta și a omului, vorbește Sfântul Apostol Pavel în Epistola către Filipeni și în cea către Evrei. În Epistola către Filipeni, capitolul 2, 10, spune: „Pentru aceea (pentru jertfa Lui pentru oameni) și Dumnezeu L-a preînălțat pe El (ca om) și I-a dăruit Lui nume, care este mai presus de tot numele, ca întru numele Lui tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești”.

Iar în Epistola către Evrei spune despre Hristos: *Care fiind strălucirea slavei și chipul ipostasului lui Dumnezeu și care ține toate cu cuvântul puterii Sale, după ce a săvârșit curățirea păcatelor noastre, a șezut de-a dreapta slavei întru cele prea înalte, făcându-Se cu atât mai presus de îngeri, cu cât a moștenit nume mai presus de ei... Căci căruia dintre îngeri i-a zis Dumnezeu vreodată: Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut... Îngerii care nu sunt toți duhuri slujitoare, trimiși să slujească pentru cei ce vor fi moștenitori ai mântuirii?* (Evrei 3-5, 14).

Însăși lauda adusă Fiului lui Dumnezeu Cel întrupat pentru jertfa Lui ia putere din starea de neîncetată jertfă a Lui. Căci această laudă I-o aduc lui Hristos îngerii împreună cu sfinții, ca o jertfă a

lor, cum se spune în Sfânta Liturghie: „Jertfa laudei”. Dar la lauda aceasta îngerii ajută și pe oameni și, prin ei, întregul cosmos. Aceasta se spune în Apocalipsă: „Și am văzut și am auzit glas de îngeri mulți, de jur împrejurul tronului și al ființelor și al prezbiterilor (care se pare că sunt evangheliștii și apostolii - primii prezbiteri), și era numărul lor zeci de mii de zeci de mii, zicând cu glas mare: Vrednic este Mielul cel înjunghiat ca să ia puterea și bogăția și înțelepciunea și tăria și cinstea și slava și binecuvântarea. Și toată făptura care este în cer și pe pământ și sub pământ și în mare și toate câte sunt în acestea, le-am auzit, zicând: Celui ce șade pe tron și Mielului fie binecuvântarea și slava și puterea în vecii vecilor!” (Apocalipsa 5, 11-13).

Mielul înjunghiat aduce toate la unitate în simțirea Lui de Miel și unitatea aceasta se arată în lauda ce I-o aduc toate. Liturghia din locașul bisericii e ca și o laudă a Mielului, în care răsună spiritual lauda Liturghiei nevăzute și lauda Liturghiei cosmice.

55. Citând pe Proorocul Ioil, unii Sfinți Părinți afirmă că atunci „când va înceta jertfa și turnarea”, adică Sfânta Liturghie, va veni sfârșitul veacurilor. Ce ne puteți spune despre acest lucru?

Cuvintele Proorocului Ioil că va veni o vreme când se va constata că *a încetat din casa Dumnezeului nostru jertfa și turnarea* (Ioil 1, 13), au fost adresate poporului evreu și ele s-au împlinit de fapt curând după întemeierea Bisericii lui Hristos, în care a început să se săvârșească jertfa Lui în locul jertfelor

de animale. Căci după ce proorocul vestește această pedeapsă a lui Dumnezeu, anunță o nouă apropiere a Lui de un alt popor. Apoi, în Creștinism, nu este o singură „casă” a lui Dumnezeu în care se săvârșește jertfa lui Hristos, ci foarte numeroase. Biserica lui Dumnezeu *nu va fi biruită nici de porțile iadului* (Matei 16, 18).

Se poate ca locașurile văzute în care se săvârșește jertfa lui Hristos să se împutineze spre sfârșitul lumii, dar nu vor dispărea în nici un caz toate și nici toți credincioșii și preoții prin care și pentru care se va săvârși Sfânta Euharistie. Căci jertfa lui Hristos se menține ca jertfă cerească în veci, nu ca jertfele de animale. Și ea nu poate să nu se facă prezentă și pe altarele de pe pământ pentru și prin preoții și credincioșii de pe pământ. Căci nu poate rămâne neîmplinită porunca Mântuitorului: *Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea*. Aceasta ar însemna să nu mai fie El pomenit în mod deplin, cu toată credința și prin prelungirea pe pământ a celei mai depline fapte de dăruire a Lui.

CONVORBIREA A ȘASEA

56. Ce ne învață Biserica Ortodoxă despre moarte? De când începe omul să moară? Ce înseamnă moartea spirituală?

Biserica Ortodoxă învață că omul începe să moară sufletește de când începe să nu-i mai pese de Dumnezeu. Nepăsarea de Dumnezeu îl face să nu-i

mai pese nici de oameni. El este în stare să facă orice rău semenilor săi, sau nu se mai simte obligat la nici un bine față de ei. Cel păcătos a murit sufletește, a devenit aspru, nesimțitor. El poate părea că se interesează de oameni sau că luptă pentru ei, dar de fapt el se folosește de ei pentru sine. Lucrul acesta se vede după o anumită vreme.

Viața adevărată nu o are omul decât în iubirea simțitoare, dezinteresată față de alții, care-și are izvorul în credința în Dumnezeu. Omul acesta e mort sufletește, pentru că e uscat prin egoismul său. Orizontul lui e îngustat. Viața lui e lipsită de sens, de vibrație nobilă. Ea se manifestă în izbucniri de poftă, de mânie, urmate de dezamăgiri, ca să înainteze într-o mare tristețe sau disperare.

57. Care sunt treptele mărturisirii? Când lipsesc duhovnicii, ce trebuie făcut? Cum se poate curăți sufletul de toate păcatele?

Mărturisirea este un act de comunicare sinceră, dureroasă către persoana preotului, care te ascultă în numele lui Hristos. Ea satisface setea omului de comunicare, de ieșire din singurătatea mândriei, a neîncrederii în alții, a disprețului. Prin ea omul reintră în viață sau sporește în viață, care stă în comuniunea respectuoasă cu Dumnezeu și cu semenii. Cine își ia curajul să se mărturisească preotului nu va mai disprețui nici pe semenii săi. El se va putea comunica și altora cu neputințele sale de a avea viața pentru sine. El va câștiga smerenia care însoțește comunicarea și comuniunea. El vede dependența sa de Dumnezeu și importanța semenilor pentru viața sa.

Mărturisirea poate avea diferite trepte. De la o mărturisire rece a unor greșeli prin care cel ce o face are grijă să nu apară prea compromis în ochii duhovnicului sau mai rău și mai vrednic de dispreț decât alții, sau de la declarații generale despre marea sa păcătoșenie, ea poate urca pe trepte tot mai înalte în înfățișarea actelor concrete ale nevredniciei sale, cu o durere adânc simțită pentru ele și pentru urâciunea stărilor care le-a produs. Aceasta face din mărturisire și o pocăință care trebuie să o însoțească. Dar numai dacă această pocăință durează și se manifestă și într-o viață nouă, contrară celei manifestate în faptele mărturisite, mărturisirea aceasta se dovedește că nu a fost și ea un act de cinism care nu se rușinează de faptele urâte mărturisite și de stările care le-au produs, sau că a avut un regret că nu poate fi un altfel de om.

Duhovnicul poate să nu fie la înălțimea de a putea asculta cu înțelegere acest fel de mărturisire și de a putea să compătimizească real pe cel ce a manifestat astfel de neputințe, dar îi poate da sfaturi prin care acela să le învingă și să nu-l lase să rămână în disperare, sau în împăcarea lui cu această neputință, pe care o regretă, dar nu se angajează serios să o depășească. Dar însăși o mărturisire la treapta descrisă poate da tăria amintită duhovnicului, poate trezi și în el înțelegerea și compătimirea corespunzătoare, ajutându-l și pe el să-și vadă niște neputințe asemănătoare și să caute în sine tăria de a le învinge, comunicând-o și celui ce i se mărturisește.

Este mare lucru ca cel ce se mărturisește să-și facă din duhovnic un prieten, un prieten nu de glume ci de înțelegere serioasă, dar la aceasta poate con-

tribui și el prin sinceritatea și durerea cu care se mărturisește. Dorința de comuniune cu altul trezește și în același timp capacitatea de comuniune.

Comunicarea sinceră, plină de o dureroasă căință a păcatelor, aduce o eliberare de ele. Dar aceasta trebuie să o constate duhovnicul. Comunicarea făcută de cel ce se mărturisește l-a deschis milei lui Dumnezeu. Dar aceasta trebuie să o constate duhovnicul care ascultă mărturisirea în numele Domnului. Dacă se simte el pătruns de milă pentru cel ce se mărturisește, are în aceasta dovada că Dumnezeu Însuși e prezent în mila Sa cu mila Lui.

Iar dacă duhovnicul nu observă o căință adâncă pentru păcate la cel ce se mărturisește sau păcatele sunt atât de grave încât trebuie pentru ele o pocăință mai îndelungată, sau o dovedire prin altfel de viață că s-a eliberat de obișnuința lor, el recomandă faptele care pot să elibereze de obișnuința lor sau dovedesc căința lor reală de ele, spunându-i să vină din când în când pe la el, ca să vadă dacă împlinește recomandările lui; și, în funcție de seriozitatea împlinirii lor, îi scurtează timpul opririi de la Sfânta Împărtășanie, de la reala comuniune în Hristos.

58. Ce viitor au mănăstirile?

Cred că mănăstirile vor avea un viitor. Pentru că eu cred că se vor găsi și în viitor oameni care vor voi să se dăruiască în întregime lui Dumnezeu, eliberați de alipirea la bunurile lumii, la plăcerile ei trupești, de mândria opusă ascultării, oameni care Îl vor simți pe Dumnezeu ca bunul mai presus de toate acestea și vor cugeta tot timpul la El, vor stăruia în rugăciune,

cerându-I mila pentru ei și pentru oameni, recunoscându-și cu smerenie dependența vieții lor de El.

Dar monahii de azi și de mâine trebuie să se unească cu alipirea lor la Hristos și râvna de a-L face cunoscut oamenilor de azi, între care se înmulțesc cei ce Îl cunosc tot mai puțin. Viața lor de curăție și de rugăciune, care e prin ea însăși un model cuceritor pentru alți credincioși, trebuie să se unească și cu râvnă misionară. E ceea ce de altfel a făcut monahismul românesc și în trecut.

59. Dacă ar fi să lăsați moștenire o frază, care ar fi aceasta?

Aceasta ar fi: Credeți în Hristos, Fiul lui Dumnezeu, și împliniți poruncile Lui ca să aveți viață veșnică și un sens în viața pământească!

60. Ce înseamnă Iisus Hristos pentru Sfinția Voastră?

Iisus Hristos este pe scurt ceea ce am spus pe scurt în răspunsul anterior. Pe larg am scris despre ce înseamnă El în cartea *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), în *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (Vol. II, 1978), și într-o carte aflată sub tipar. El e puntea între oameni și Dumnezeu, calea sau scara noastră suitoare spre Dumnezeu, modelul nostru nesfârșit în umanitate, Cel ce ne asigură viața veșnică în fericirea iubirii lui Dumnezeu față de noi și a noastră întreolaltă.

61. În Apocalipsă se vorbește despre slava și cinstea pe care fiecare neam le aduce înaintea

Tronului Mielului. Cu ce va veni poporul român în fața lui Hristos? Care este darul specific al acestui neam, deosebit de al altora?

Când Apocalipsa spune că *neamurile vor umbla în lumina* cetății luminate de slava lui Dumnezeu și de făclia Mielului (Apocalipsa 21, 23-24), se gândește la acea parte dintre neamuri care a trăit pe pământ în credința în Hristos. Dar acea parte din fiecare neam va fi luminată de slava Lui în ceea ce are deosebit acel neam de altele.

Cred că partea neamului românesc care va umbla în slava veșnică a lui Dumnezeu va arăta în acea slavă în mod accentuat bunătatea, înțelegerea altora, modestia, cuviința, mila, echilibrul sufletesc care caracterizează în general neamul nostru. Poporul nostru nu e un popor agresiv, dur, arogant, dornic să-și întindă stăpânirea asupra altor neamuri. Nu a făcut caz de un umanism lăudăros, care vrea să se facă văzut, ci de o omenie care înseamnă în primul rând respectul unuia pentru celălalt. El a fost prin aceasta cel mai apropiat de smerenia arătată de Fiul lui Dumnezeu prin întruparea Sa (chenoza). Tot ce a disprețuit mai mult a fost aroganța față de alții și marea încredere în puterile sale. A iubit în mod deosebit comuniunea, căldura relației între om și om și iubirea de străini.

62. Ce înseamnă a fi misionari creștini în acest secol?

A fi misionar creștin în acest secol înseamnă a fi martor și propovăduitor al lui Dumnezeu cu argumente scoase din rezultatele științei însăși; a pune în

evidență incapacitatea tuturor sistemelor filosofice prin care a trecut omenirea de a arăta un sens al vieții, de a face vădită neputința lumii și a mijloacelor descoperite în ea de a ne face cu adevărat fericiți, a arăta din insuficiențele lumii acesteia că ea nu poate fi ultima realitate, dar și minunea raționalității ei care nu-și are o explicație fără un Creator conștient, rațional, sau mai presus de rațiune. A arăta că lumea aceasta trebuie să aibă un scop, dar acest scop nu e în ea însăși.

Dar a fi misionar înseamnă și a arăta că se poate trăi și o viață cinstită, curată, în duh de ajutorare a altora, neegoistă și nedușmănoasă într-un secol în care neîncrederea între oameni și lupta unora împotriva altora pentru idei neesențiale și neputincioase nu pot să dea un sens automulțumitor existenței.

63. Ce aveți de spus copiilor acestei țări?

Vreau să spun copiilor acestei țări să tragă, din experiențele triste ale părinților lor, concluzia unei vieți de bună înțelegere, de iubire, de deschidere între oameni și a credinței în Hristos care le dă un model și o putere pentru acest fel de viață. Să vadă cauzele care au dus omenirea la tensiunile și dușmăniile care o chinuiesc și să lupte să le înlăture.

64. Care este forma ultimă de exprimare a sufletului omenesc? Noi credem că rugăciunea, care unește cel mai mult pe om cu Dumnezeu. Unii, însă, consideră muzica, iar alții poezia. Sfinția Voastră, ca preot și teolog, ce credeți despre acest fapt?

Socotesc că forma ultimă de exprimare a sufletului omenesc care s-a regăsit în deplinătatea a ceea ce este cu adevărat, adică în dependența smerită și plină de nădejde în Dumnezeu și de iubire față de alții, are un caracter de rugăciune de cerere, de mulțumire, de laudă adusă lui Dumnezeu; de cerere a mântuirii, de mulțumire și de laudă pentru darurile minunate ale existenței proprii a semenilor și a lumii, pentru faptele Lui de iubire care au atins culmea în întruparea, răstignirea și învierea Fiului lui Dumnezeu pentru noi, ca să ne asigure și nouă viața veșnică în fericirea iubirii Lui și a iubirii între noi.

A spus-o aceasta Pierre Emmanuel, care a socotit rugăciunea superioară poeziei. Dar cred că și rugăciunea poate lua forma poeziei, desigur, nu a unei poezii care laudă minunata orânduire a lumii și a ființei omenești luate în ele însele, ci a unei poezii care vede la temelia acestor minuni insuficiente și mai mare minunea lui Dumnezeu. Heidegger a lăsat să i se citească la îngropare cinci poezii creștine ale lui Holderlin. Prin aceasta a recunoscut că minunătatea existenței nu se poate explica fără minunea și mai mare a lui Dumnezeu.

Dacă poezia este exprimarea concentrată a infinitei și supremei minuni a existenței, ea este formă foarte potrivită pentru exprimarea credinței în Dumnezeu. Ea este o astfel de formă potrivită și prin faptul că taina lui Dumnezeu este de nedefinit în termeni direcți, raționali, marginali și de aceea trebuie să se folosească pentru exprimarea ei metaforele, luate din lumea văzută, dar văzute într-o dimensiune infinită și spiritualizate.

Să nu uităm însă și pe marii imnografi și poeți ai Bisericii Ortodoxe din primul mileniu, care au împodobit cultul ortodox cu frumoase canoane, cărți de slujbă, cântări bisericesti, acatiste etc, precum: Sfântul Roman Melodul, Cuvioșii Ioan Damaschin, Teodor Studitul, Iosif Imnograful, Ioan Cucuzel, Andrei Criteanul, care a compus Canonul Mare de la începutul Postului Paștilor, Sfântul Grigorie Teologul și mai ales Sfântul Simeon noul Teolog, cu celebrele sale "Imne ale dragostei".

Dumnezeu este muntele cel mai înalt, este apa care dă toată viața, este pâinea atotrănitore. Sau pot fi folosite metafore luate din viața noastră spirituală, dar iarăși în dimensiuni infinite. Dar oricât am extinde prin poezie aceste metafore, mereu trebuie să cugetăm pe Dumnezeu ca și mai presus de ele. Îl trăim ca pe cel mai presus de tot ce putem gândi și exprima. E o trăire a misterului și poate în cugetarea acestui mister al Lui stă poezia cea mai adevărată. Înțeleasă astfel, poezia folosită pentru exprimarea lui Dumnezeu și a relației cu El, nu se reduce la poezia în sens strict, ci este orice exprimare a gândirii cât mai înalte și mai vibrante a Lui. Dar cântarea adăugată poeziei înalță și mai mult trăirea omului în Dumnezeu, ca Cel mai presus de noi.

Biserica Ortodoxă nu practică însă în cult muzica instrumentală, căci ea este mai aproape de sunetele naturii, ducând spre o trăire mai vagă, de caracter panteist mai puțin propriei persoanei cuvântătoare în orice manifestare a ei către alte persoane.

65. Cum își poate împlini viața sufletească de rugăciune cineva aflat în suferință?

Liturghia este, în sens larg, toată slujirea și rugăciunea adusă lui Dumnezeu și împlinirea voii Lui. Ca atare, Liturghia este și o jertfă de sine a omului, oferită lui Dumnezeu și semenilor săi după voia Lui, care voiește ca oamenii să se iubească unii pe alții.

Dar cea mai deplină jertfă a adus-o lui Dumnezeu pentru oameni Hristos, și ea e mereu actualizată și însușită de noi înșine în Sfânta Liturghie, în sens strict. Participând la ea, ne ridicăm prin jertfa supremă a lui Hristos, însușită de noi în modul cel mai deplin la Dumnezeu, ne însușim iubirea Fiului Său față de El și față de oameni, ca să ne atragem și iubirea Tatălui. Duhul de jertfă însușit prin împărtășirea de Hristos înalță la cel mai înalt nivel viața noastră.

Bolnavilor li se recomandă să se roage acasă, dacă nu pot merge la biserică, împreună cu alții; să se spovedească, să primească Preacuratele Taine și să citească cărți sfinte. Rugăciunea și răbdarea lor în boală îi va ajuta mult la mântuire.

66. Ce credeți despre bătrânețe?

Bătrânețea este experiență bogată, dar experiența mărginirii puterilor omenești, a insuficiențelor lumii, privită în ea însăși. Prin aceasta bătrânețea e vedere a unui alt plan al existenței decât cel al lumii. Ea trăiește în vecinătatea misterului. E preocupată de el. Însăși viața omenească și toată

existența îi apare ca mister. Ea se gândește mai mult la Dumnezeu, își pune toată nădejdea în mila Lui. Ea înțelege rostul lumii și al vieții pământești, dar ca rost de cale spre viața de dincolo de timp. Cele făcute și suferite în viață ni se arată de folos, dar numai dacă ele au slujit înobilării noastre, care ne deschide veșnicia fericită. O viață sterilă în cele bune, scutită de suferințe, ne va condamna la o veșnică uscăciune. Bătrânețea poate fi de folos și în acest caz, făcându-l pe om să se schimbe măcar la sfârșitul vieții și învățându-i pe alții să pornească mai curând pe calea celor bune.

67. Ce credeți despre rău? Este răul îngăduit de Dumnezeu întotdeauna? Va exista răul la nesfârșit, chiar sub formă de iad?

Rea nu poate fi decât persoana, precum numai ea poate fi și bună. Dar numai persoana mărginită, deci creată, poate fi sau bună sau rea. Dumnezeu cel necreat și nemărginit nu poate fi decât bun, voind ca persoana să fie împreună cu alte persoane.

Răul pe care și-l poate face propria persoană creată și mărginită constă în a se socoti că poate fi prin ea și voiește să fie numai ea, sau voiește să fie deasupra tuturor. Răul constă în a se socoti cineva Dumnezeu, nerecunoscând pe adevăratul Dumnezeu. Această voință vine din setea spre infinitate cu care este înzestrată persoana creată și din putința ei de dezvoltare la nesfârșit. Aceasta-i dă iluzia că și dacă nu e încă infinită în mod actual, va putea deveni așa.

Cu cât o persoană e înzestrată cu mai bogate însușiri și puteri, cu atât iluzia de a fi sau de a deveni dumnezeu este mai mare. Diavolul este cel mai ispitit de iluzia că este sau poate fi dumnezeu, deoarece este înzestrat cu mai mari însușiri și daruri. Cu atât e prin urmare mai rău, voind să-i atragă pe toți sub puterea lui.

Omul, mai puțin stăpânit de această iluzie, este cu atât mai ușor stăpânit de ea, cu cât se vede prin trupul său mai dependent de o lume materială pe care nu el a făcut-o, deși legătura trupului cu lumea materială poate naște în el și ispite mai multe, dar de alt fel decât ispita mândriei, care e păcatul ce se opune cel mai mult lui Dumnezeu. Diavolul, neavând un trup dependent de o lume materială, pe care ar trebui să-l vadă primit de la alții, poate să-și închipuie că este forma individuală a cine știe cărei esențe ultime, nefiind creat de un Dumnezeu transcendent lui.

Răul constând în alegerea liberă a persoanei de a ajunge la infinitate prin sine, nu ajutată de Dumnezeu și nu rămânând mereu dependentă de El, vrea să-și extindă puterea peste toate celelalte persoane și lucruri. De aici conflictul între toate persoanele care se lasă cucerite de această iluzie. Răul îi ține pe toți uniți, pentru că fiecare are nevoie de alții pentru a-și întinde puterea peste ceilalți, dar îi ține uniți în dușmănie. Ba poate să meargă și până la a omorî pe cei ce nu voiesc să i se supună.

Rupând legătura cu izvorul vieții, omul a căzut și sub moartea trupească, dar diavolul și duhurile ce s-au supus lui, socotindu-l dumnezeu, nu cad în această moarte trupească. Ei se chinuiesc unii pe

alții veșnic, în nesatisfacerea dorinței lor după nemărginire. Dumnezeu nu a creat persoanele conștiente, pentru a-și căuta nemărginirea în ele, dar voind ca ele să-și aibă fericirea trăirii infinității în El, prin iubirea față de El, nu le-a impus iubirea cu sila, căci aceasta n-ar mai fi iubire cu adevărat. Așa s-a născut răul din libertatea lor.

Răul va exista la nesfârșit sub formă de iad, pentru că duhurile rele vor socoti în veci că vor ajunge odată și odată la fericirea infinității fără recunoașterea lui Dumnezeu și fără iubirea Lui. De această iluzie se vor lăsa ispitiți și unii oameni.

Un iad infinit va arăta că Dumnezeu nu nimicește nici existența celor ce Îl vor nega în veci. El nu revocă ceea ce odată a creat. El menține persoanele create chiar dacă ele afirmă existența lipsită de îmbogățirea din El, cu iluzia că nu prin El, ci prin dezvoltarea a ceea ce au în ele însele și prin descoperirea mereu mai mare a ceea ce au în natura creată de El vor câștiga adevăra nemărginirea fără s-o câștige de fapt, ci rămânând în monotonia veșnică. Dumnezeu nu vrea să strâmtoreze libertatea dată făpturilor cu preștiința riscului de a-și pierde existența prin afirmarea ei contrară lui Dumnezeu. Răul își ia puterea din existența dată de Dumnezeu, înzestrată cu însușirea de a se menține și prin negarea Lui.

68. Ce semnificație dați morții ca nuntă în Miorița?

Nefericirea păstorului din „Miorița” de moartea ce știe că-i va veni din partea a doi păstori pizmași, ca la o nuntă, îl apropie de Hristos, care vrea să

câştige pe oameni prin suportarea fără reacție a morții ce-i vine din partea lor. Poate cei doi păstori ce-i aduc moartea simbolizează pe conducătorii iudei și pe Pilat, reprezentantul celorlalte neamuri.

O astfel de moarte nu mai e despărțirea de Dumnezeu și de inima oamenilor, ci unirea deplină cu Dumnezeu și cu oamenii. Poate în aceasta stă înțelegerea morții în "Miorița". Prin aceasta "Miorița" se apropie de "Legenda Mănăstirii Argeș", care de asemenea arată importanța jertfei pentru încheierea Bisericii din oameni, ca trup al lui Hristos.

Răul ca dezbinare între oameni și binele ca unire iubitoare între ei se învinge prin moartea primită ca jertfă, sau fără ripostă prin rău. Așa l-a învins Hristos și așa ni se recomandă să-l învingem și noi. Iar poporul român a dat expresie acestui îndemn. Nunta din "Miorița" nu poate însemna o contopire a păstorului cu natura, pentru că nunta înseamnă bucuria unirii necontopite a unor persoane, nu pierderea persoanei în natură.

În nunta din "Miorița" avem poate un ecou al nunții Fiului de Împărat din Evanghelie, adică a lui Hristos, de pe urma jertfei Lui. Și natura întreagă se umple de lumina sărbătorii acestei nunți. Ea nu e partener în această nuntă, ci asistent. "Crăiasa lumii" cu care se căsătorește păstorul e stăpâna personală a ei, adică dumnezeirea sau omenirea personală. Cel ce moare prin jertfă, se duce la Dumnezeu, se unește cu El, intră la El, cum a reintrat Hristos ca om la Tatăl, umplându-Se de slavă. El a schimbat direcția morții dinspre sărăcia spirituală veșnică înspre bogăția veșnică în Dumnezeu, cum am arătat într-un răspuns anterior. Creștinul adevărat ori de trăiește,

ori de moare, este al lui Dumnezeu, sau e mai aproape de Dumnezeu când moare (Filipeni 1, 21; Romani 14, 8-9).

CONVORBIREA A ȘAPTEA

Părinte Profesor, veacul nostru se apropie de sfârșit sub un cer înnorat și apăsător, dar străbătut tot mai des de raze de nădejde și de semne că lumea își va găsi până la urmă o cale în stare să nu ducă implacabil spre neant, cum profetesc spiritele defetiste și căzute pradă unui fel de duh apocaliptic ce-și caută întărire în paginile Scripturii. Sunteți unul dintre oamenii care au avut privilegiul de a străbate acest veac de la un cap la altul. V-ați născut când veacul avea abia trei ani și bunătatea lui Dumnezeu v-a îngăduit să atingeți vârsta patriarhilor în deplină putere, parcă vrând să dovedească prin Sfinția Voastră că mintea asistată de har nu cunoaște decât urcușul, până ce se va duce să se unească cu Hristos, izvorul luminilor ce le-a purtat.

69. Care este speranța Prea Cucerniciei Voastre pentru viitorul omenirii? Va birui răul, duhul apocaliptic, sau vor străluci mai departe, peste veacuri, bucuria vieții și lumina învierii lui Hristos?

Ne aflăm la acest sfârșit de veac la o răscruce hotărâtoare a existenței omenirii. Și răscrucea, conform unor declarații ale oamenilor din popor bazate pe o îndelungată experiență (vezi la Ernest Bernea,

Cadre ale gândirii populare românești, București, CR, 1985, p. 52-53), e un loc spiritual și istoric unde lucrează forțe contrare, unde omul sau omenirea are motive să aleagă fie o direcție, fie alta cu totul contrară. Ultima decizie o ia, de aceea, libertatea omenească, care e deasupra legilor, sau folosește legile cum voiește. De aceea nu cred într-o știință a viitorului și nu mă las ispitit să fac o previziune exactă pe ce drum va apuca omenirea în acest moment de răscruce.

Răscrucea de astăzi constă în faptul că nivelul la care a ajuns știința poate să alimenteze sau mândria omenească prin care crede că s-a ajuns la acest nivel tehnico-științific, sau smerenia, constatând că metoda analitică care a dus știința și tehnica la acest nivel nu a reușit să descopere că viața tuturor se menține și progresează prin armonie. Metoda analitică a descompus unitatea elementelor chimice care făcea natura promovatoare de sănătate, și a declanșat forțele contrare între ele care pot fi folosite spre dezorganizarea naturii și spre distrugerea vieții omenești. Tendința analitică face pe fiecare individ și neam să-și vadă numai dreptul său la existență și a dat naștere unor sisteme politice exclusiviste, care nu vor să găsească pacea prin înfrânarea fiecăruia de la exclusivism.

Unora li se pare că, mergând mai departe pe această cale analitică, despărțitoare, ajung la mai multă putere. De aceea, ea poate duce, prin folosirea forțelor contradictorii și a unor concepții de viață la fel de contradictorii, la distrugerea omenirii. Dar cred că omenirea ar putea trage, din rezultatele la care a dus-o știința și filosofii sale

analitice, și concluzia că trebuie schimbată metoda de gândire și de comportare: adică să adopte metoda înțelegerii sintetice, care nu poate fi practică fără recunoașterea smerită a fiecăruia în fața celorlalți, fără recunoașterea egalității în drepturi a tuturor.

Dar smerenia înseamnă a recunoaște că rânduiala universului și a convețuirii omenești este o realitate dată de un Orânduitor mai presus de noi. Smerenia reciprocă între noi și față de ordinea naturii își ia puterea din smerenia în fața Creatorului și susținătorului lumii.

Dacă va alege acest lucru, viața omenească, ajutată de cunoașterea mai amănunțită a părților naturii, de experiențele acumulate din încercările de a organiza în diferite moduri relațiile sociale, ar putea să se înalțe la un nivel de spiritualitate, de înțelegere a existenței și de convețuire socială, superior celor anterioare.

70. Oare va părăsi Dumnezeu lumea pentru păcatele ei? Sau îi va întinde mâna s-o ridice din prăpastia necredinței?

O renaștere spirituală și o convețuire umană superioară nu se vor realiza fără ajutorul lui Dumnezeu. Și Dumnezeu va da omenirii tot ajutorul Lui dacă ea va voi să-l primească. Dar dacă ea nu va voi să primească ajutorul lui Dumnezeu, El n-o va ajuta. Dumnezeu a dat omului un statut ontologic atât de respectat chiar de El, încât omul rămâne în existență, chiar alegând o viață contrară lui Dumnezeu. Dumnezeu vrea să ajute omenirea, comunicându-i fericirea iubirii Lui. Dar iubirea lui Dumnezeu nu se

impune omului cu sila și nici nu se obține de către Dumnezeu de la om cu sila. Omul nu poate fi deci făcut fericit de Dumnezeu fără voia Lui, dar poate fi ținut de Dumnezeu în existență fără contribuția lui.

Profitând de darul existenței ca om, acesta își poate crea iluzia unei fericiri fără Dumnezeu. E iluzia mândriei. Și Dumnezeu îl lasă pe om să aleagă această iluzie și permite omului să viețuiască cu dușmănie față de El. În aceasta nu se arată o victorie a răului. Se arată puterea lui Dumnezeu, odată cu respectul menținut față de om. Dumnezeu nu părăsește niciodată pe om. El bate mereu la ușa omului cu iubirea Lui. Dar omul e liber să deschidă sau nu acestei iubiri. Dumnezeu nu sparge ușa, nu înlătură libertatea omului și nici nu ucide pe omul care nu vrea să-I deschidă. Nu Dumnezeu părăsește pe om, ci omul e lăsat liber să părăsească pe Dumnezeu și să trăiască fără El. Dar această viață, chiar dacă dă mândriei omenești o falsă satisfacție, nu trăiește o fericire adevărată.

Poporul român pune la răscrucea drumului crucea smereniei și a jertfei lui Hristos, ca să-i ajute să aleagă – cu ajutorul lui Dumnezeu și cu smerenia Sa – drumul adevărat, drumul vieții plene.

La răscrucea istorică de azi, deși vor însuși oamenii smerenia și jertfa lui Hristos ca putere asupra egoismului, vor alege drumul armoniei și al iubirii între ei, care va însemna o renaștere superiară anticipată, plină de o nouă experiență în epoca modernă. Dumnezeu nu evită să ne ajute smerindu-Se și jertfindu-Se El însuși pentru noi, ca să facem și noi la fel. Căci de fapt numai așa ne poate ajuta, odată ce vrea să rămânem oameni înzestrați cu liber-

tate, odată ce vrea să sporim în umanitate, odată ce știe că nu putem să sporim în umanitate decât deschizându-ne acestei iubiri a Lui și acceptând și noi o viață de smerenie și de jertfă reciprocă.

71. Ce opinie aveți despre veacul nostru pe care l-ați parcurs? Cum l-ați putea caracteriza?

Veacul nostru a fost veacul unor mari speranțe, dar și veacul unor mari drame, eșecuri și greșeli, progresele având caracter unilateral. A fost veacul ce s-a zbatut în fața unei mari răscruci. Să sperăm că din succesele lui științifice și din experiențele lui, pe de o parte ispititoare, pe de alta soldate cu mari eșecuri prin unilateralitatea lor, omenirea va ști să aleagă drumul ce o va duce la o viață mai înțeleaptă și mai armonioasă și nu la o catastrofă prin înaintarea pe același drum unilateral.

72. Care este opinia Sfinției Voastre despre teologia românească a veacului XX? Ce progrese spirituale s-au făcut la noi în trăirea evanghelică și în gândirea teologică? Ce deficiențe am avut în acest veac pe tărâm teologic și spiritual?

Cred că teologia românească a început să depășească în veacul XX o scolastică schematică și abstractă, apropiindu-se la trăirea evanghelică a legăturii omului cu Dumnezeu. A început să nu mai fie o teologie de definiții reci și să devină o descriere a experienței vii a coborârii lui Dumnezeu la oameni

în Hristos, a trăirii lui Hristos cel jertfit și înviat, ca izvor de comuniune iubitoare. A început să explice actele sfințitoare ale Bisericii, sau ale lui Hristos prin Biserică, trăite de popor în viața lui religioasă. Mai este încă mult până se va scoate teologia noastră din izolarea în care se află față de viața religioasă a poporului, până a o face o putere de înviore a acestei vieți.

Dar cred că se va înainta de aici înainte în mod neîntrerupt pe acest drum. Va trebui să se caute, pe de altă parte, punți spre rezultatele pozitive ale marii dezvoltări a științelor în secolul nostru. Raționalitatea ordinii fizice și biologice a lumii, descoperită de știință și taina planului spiritual al vieții omenești și al unirii între spirit și trup și lumea vizibilă, precum și taina unității complexe a universului, sunt domenii în care teologia și științele se pot întâlni și ajuta reciproc. Dar aceste deschideri ale unei părți a teologiei românești spre spiritualitate nu s-au făcut fără reacții ale altei părți ale ei, obișnuită cu comoditatea unor repetiții ale formulelor pur raționale de mai înainte.

Aceasta a pus în relief și mai accentuat uscăciunea acelei teologii și a absenței preocupării ei pentru viața spirituală alimentată de prezența puterii lui Dumnezeu în om și în toate.

73. Acum, la sfârșit de secol, ce credeți? Urcăm sau coborâm spiritual? Ne apropiem de Hristos sau ne depărtăm de El? Care este nivelul trăirii duhovnicești astăzi în Biserica Ortodoxă Română? Mă refer atât la monahi și clerici, cât și la masa credincioșilor.

Unii vor urca spiritual, mai mult decât înainte, ajutați de o teologie care a început să fie preocupată de viața spirituală, iar alții vor coborî, influențați de rezultatele unei științe rău înțelese. Unii dintre oameni, urcați pe treptele unei umanizări mai spiritualizate, se vor apropia de Hristos, de trăirea comuniunii cu El în duhul de jertfă pentru semenii lor și de iubire față de ei. Alții se vor depărta de El prin tot mai marea închidere în mândria omenească.

Unii dintre monahii și clericii noștri au și urcat la un mai înalt nivel de spiritualitate și de comuniune cu Hristos. Ba chiar unii credincioși au urcat la o înțelegere și la o sete de înțelegere mai accentuată a lui Hristos și la o viață spirituală mai bogată în conținut. Sunt însetați de lecturi care le descoperă această viață. Nu mai merg la biserică și nu mai participă la Tainele (Sacramentele) și ierurgiile bisericești numai din obișnuința unei tradiții. Ei caută prin ele și un Hristos lucrător în ele, un sens al vieții, care a devenit foarte obscur printr-o știință și printr-o tehnică orientată exclusiv spre lumea materială și spre satisfacțiile trecătoare ale trupului. Își dau seama că numai continuarea veșnică a persoanei dincolo de trecătoarea viață pământească dă un sens acesteia, iar această continuare e garantată de învierea lui Hristos.

74. În calitate de teolog profund și clarvăzător, care este părerea Prea Cucerniciei Voastre pentru începutul veacului XXI? În ce condiții ar putea supraviețui lumea, credința în Dumnezeu, Ortodoxia?

Setea de un sens al existenței pe care oamenii încep să o simtă tot mai puțin satisfăcută trupește prin preocupările lor îndreptate spre lumea aceasta ca spre singura realitate și spre împlinirea trecutarelor trebuințe trupești ce le poate da ea, va duce, cred, omenirea spre descoperirea credinței în Hristos ca singurul mijloc prin care să afle răspunsul la întrebarea despre sensul existenței, aflat în continuarea veșnică a ei, dincolo de moarte. Iar cel mai satisfăcător răspuns la această întrebare cred că-l va putea da Ortodoxia, care a slăbit cel mai puțin în trăirea cu Hristos cel înviat.

75. Sperați într-un progres substanțial în Mișcarea Ecumenică, prin dialogurile creștine de apropiere și refacere a unității de credință a Bisericii lui Hristos?

Sper că se va realiza un progres în Mișcarea Ecumenică, de apropiere între Biserici. Această apropiere se va realiza mai întâi între Ortodoxie și Catholicism, care nu sunt despărțite prin deosebiri esențiale. La o întâlnire din 1982 între delegații Ortodoxiei și ai Romano-Catolicismului, la München, la care am participat și eu, împreună cu Mitropolitul Antonie Plămădeală, din partea Bisericii Ortodoxe Române, am avut bucuria să constat că tot ce propuneam noi era primit îndată de către cardinalii și teologii catolici. Astfel au admis în problema Filioque formula veche a Părinților răsăriteni, aceea că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și Se odihnește în Fiul sau luminează din El; de asemenea, că prefacerea euharistică are loc în momentul invocării

Duhului Sfânt (epicleza), ca punct culminant al rugăciunii anterioare, în care se amintește și de cuvintele Domnului: „Luați, mâncați...”, de la Cina cea de Taină.

Cred că în chestiunea Purgatoriului se va putea găsi o formulă, care să dea rolul important rugăciunilor celor vii, inclusiv ale preoților și ierarhilor, în trecerea sufletelor unor morți de la chinuri la fericire. La fel socotesc că se va găsi și în chestiunea primatului jurisdicțional papal și a infailibilității lui o formulare care să le modereze, încadrându-l și pe el în comuniunea Bisericii al cărui cap este Hristos. Cunoașterea la care s-a progresat în taina fiecărui om credincios unit cu Hristos, dar și a relativității fiecăruia luat în izolare, va ajuta la găsirea unei formule a primatului acceptate de toți.

Protestanții încep și ei să înțeleagă importanța comuniunii (ca Biserică) între oameni, ca o condiție pentru întâlnirea cu Dumnezeu, și caracterul verbal al gestului sacramental, precum și ortodoxii și catolicii înțeleg azi mai bine caracterul dinamic, eficient, deci sacramental, al cuvântului. Și aceasta va ajuta pe protestanți să înțeleagă valoarea Tainelor (Sacramentelor), iar pe ortodocși și catolici, importanța cuvântului.

Cu totul departe de creștinism rămân deocamdată unele secte care nu numesc, și deci nu recunosc pe Iisus ca Hristos, sau ca Mesia, deci ca Dumnezeu și Mântuitor; nici valoarea mântuitoare a Crucii Lui. De aceea nu-L recunosc nici ca născut din Fecioară și nu vorbesc aproape deloc de înviere. Ca atare acest Iisus nu ne dă o mântuire reală, ci un simplu exemplu moral pentru viața aceasta.

76. Care este și care ar trebui să fie și în viitor mesajul Ortodoxiei pe calea unității creștine?

Ortodoxia oferă creștinătății de toate formele unitatea cea mai satisfăcătoare și mai eficientă – unitatea mistică în Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, jertfit și înviat pentru noi, prezent în continuare în noi și prin aceasta în unitatea noastră ca împreună-fii cu El ai Tatălui ceresc și frați între noi, însuflețiți în dragostea noastră de fii ai Tatălui și de frați cu Hristos și între noi prin Duhul cel Sfânt, care Se odihnește din veci în Fiul și în cei ce se unesc după întruparea, jertfa și învierea Lui. Nu în ascultarea de un unic ierarh, nici în credința acceptată de o sumă de indivizi neuniți în înțelegerea ei și în trăirea frățietății și comuniunii în El, se poate realiza unitatea creștină.

77. Care este rolul iubirii creștine în opera mântuirii, a salvării lumii de la impasul în care se află? Mai avem preoți și monahi misionari de suflet care ar putea încălzi, apropia, călăuzi și mângâia lumea prin iubire și cuvânt, pentru a o pregăti pentru veșnicie, pentru veacul care vine?

Dumnezeu nu ne-a spus numai că ne iubește. Nici nu ne-a arătat numai lumea dăruită spre folosul nostru temporal, ca dovadă a iubirii Lui. Ci L-a făcut pe Însuși Fiul Său om între noi și Frate jertfit pentru noi, ca să ne comunice în modul cel mai direct toată

viața dumnezeiască a Sa pentru veci și nouă, ca să realizeze ca Dumnezeu Însuși cea mai intimă comuniune cu noi și pentru veci. A înlăturat prin aceasta orice distanță între El și noi, orice reținere a ceva din bogăția infinită a dumnezeirii numai pentru Sine. S-a făcut Fratele nostru, ne-a făcut împreună fii cu Sine ai Tatălui. Ne-a ridicat la suprema cinste, ne-a dat putința îndumnezeirii nu prin ființă, ci prin dăruire nereținută a bogăției harului Său de viață infinită, pe care nu vom înceta să o primim în veci, pe măsura deschiderii noastre benevole pentru ea. Iubirea dă totul. Iubirea singură a altuia față de mine mă face fericit.

După credința creștină, însuși Dumnezeu, fiind comuniune iubitoare în Sine, revarsă prin Fiul Său iubirea Sa spre noi în veci. E o iubire în care nu e nici o limită, nici o insuficiență. E o iubire care ne asigură viața în veci, fără nici o scădere; o iubire pe care ne-o putem da și noi la nesfârșit unii altora. Ne trebuie numai curajul să iubim pe Dumnezeu și pe semenii noștri, uitând de orice grijă de noi, dându-ne cu totul lui Dumnezeu și semenilor noștri, cum a făcut Fiul Său, întrupându-Se ca om și jertfindu-Se pentru noi.

Mântuirea ce ne-a adus-o astfel Hristos nu e numai o scăpare de moarte, ci și o fericire neumbrită de nici o lipsă. Mântuirea astfel înțeleasă, sunt chemați în special preoții, monahii și episcopii, dar și credincioșii simpli, să o explice și altora, prin trăirea ei. Deci nu numai să o explice, ci să se facă și mijlocitorii ei, având-o trăită în ei înșiși în unirea cu Hristos, care nu se ține departe de noi, ci se află în noi prin Duhul Sfânt.

Sunt sigur că sunt și astăzi asemenea preoți și credincioși. Și sper că ei se vor înmulți în viitor.

78. Ce așteaptă astăzi lumea credincioșilor de la Biserică, de la ierarhi, preoți și monahi?

Lumea așteaptă astăzi de la slujitorii Bisericii să fie exemple vii de trăire; așteaptă iubirea lui Hristos trăită de ei. Așteaptă fapte de generozitate. Așteaptă înfrânarea egoismului, entuziasmul cuvântului, promptitudinea comuniunii, lipsită de mândrie, cu orice om. Iar Biserica suntem toți cei ce facem parte din ea, toți cei ce suntem mădular ale trupului lui Hristos, sau ale lui Hristos însuși.

Nici un mădular nu trebuie să înceapă a lucra împotriva altui mădular. Să se considere fiecare în stare și obligat să pornească aceasta de la sine. Dar întrucât ierarhii, preoții și monahii s-au pregătit mai mult pentru această misiune și s-au hotărât să-și închine viața în mod exclusiv lui Hristos, ei trebuie să pornească cei dintâi la aceasta, să lucreze și să stăruie neîncetat și cu toată râvna în ea. Ei trebuie să se considere „vase alese” de Hristos în mod deosebit pentru această slujire, cum se considera Sfântul Apostol Pavel „rânduit pentru vestirea Evangheliei lui Dumnezeu” (Romani 1, 1)

79. Poate supraviețui lumea, omul, fără comuniunea iubirii evanghelice?

Se înțelege că nu poate supraviețui lumea de azi fără credință, fără această comuniune de iubire creștină dat fiind că azi această iubire nu e numai răcită, ci înlocuită în mare parte de doctrine care

îndeamnă la ura dintre oameni, dintre națiuni, dintre sisteme politice. Dacă ura aceasta va prinde în mrejele ei cea mai mare parte dintre oameni, greu va mai putea supraviețui lumea, date fiind armele distrugătoare ce stau la dispoziția acestei uri. De aceea, niciodată n-a fost mai necesară înmulțirea celor ce propovăduiesc cu cuvântul și cu pilda vieții lor iubirea dintre oameni, care nu are nici un izvor de putere atât de clar și de hotărât ca Evanghelia lui Hristos. În sensul acesta împuținarea glasurilor care vestesc iubirea evanghelică, prin înăbușirea lor de către glasurile urii între oameni, sau prin slăbirea credinței în Hristos, absența tot mai mare a iubirii evanghelice dintre oameni pune în tot mai mare pericol supraviețuirea lumii.

CONVORBIREA A OPTA

80. Care este rolul iubirii divine în întreaga activitate teologică și în opera scrisă a Prea Cucerniciei Voastre?

Creștinismul este prin excelență religia iubirii. Dumnezeu cel în Treime este un Dumnezeu al iubirii. Dumnezeu nu poate fi decât Persoană. Iar Persoana nu poate fi lipsită de iubire. Ea iubește și vrea să fie iubită. Un Dumnezeu fără iubire ar fi un dumnezeu distrugător, nu creator și susținător al vieții deosebite de a Lui. Dar un astfel de dumnezeu n-ar fi un dumnezeu atotputernic. Puterea nu se arată în distrugere ci în creare. La originea existenței

stă nu o esență oarbă, supusă unor legi ale repetiției fără scop, ci un Tată Care iubește din veci un Fiu de Care este iubit la rândul Său și de a Căror iubire reciprocă se bucură și o a treia Persoană, pentru a se bucura fără margini de iubirea dintre ei.

Iubirea aceasta eternă în Dumnezeu vrea să facă parte de fericirea ei într-un mod deosebit de al Lui. Lumea este opera iubirii lui Dumnezeu. Altfel ar fi fără sens. E o operă a iubirii, chemată să se bucure de iubirea Treimii, de comuniunea cu Ea în veci. Neputând să existe dumnezeiri nesfârșite, dumnezeirea cea unică crează un alt mod de existență, dependentă de ea, dar cu care poate realiza o altă relație de iubire, făcând-o părtașă de iubirea dumnezeiască, fără să fie o a doua dumnezeire, care să o limiteze pe cea unică. Acest al doilea fel de existență, fiind chemat la iubire cu dumnezeirea, trebuie să aibă și libertate. Ea poate să răspundă sau să nu răspundă iubirii lui Dumnezeu, fără ca în ultima alternativă să-i fie luată existența. Ea poate continua și în al doilea caz să existe, dar neprimind prin deschidere iubitoare viața din dumnezeirea infinită, se închide în finitudinea ei, ceea ce e una cu trăirea limitării sale, care o face nefericită, fiind creată pe de altă parte cu setea nemărginirii.

Dumnezeu cel iubitor recurge în acest caz la comunicarea într-un grad și mai mare a iubirii Sale, făcând pe însuși Fiul Său om, Care merge până la primirea morții în dovedirea iubirii Sale pentru oameni, ca să-i convingă să răspundă iubirii Lui, El însuși rămânând în veci Om între oameni, pentru a le comunica în mod direct infinitatea iubirii Sale dumnezeiești.

Această învățătură creștină despre Dumnezeu și despre relația Lui cu lumea și cu oamenii nu putea să nu mă îndemne să mă silesc a explica Ortodoxia pe cât am putut, prin osteneala unui scris care e departe de a pune în relief nemărginita iubire de oameni a lui Dumnezeu.

81. Sunteți teologul și gânditorul creștin al secolului nostru care ați făcut cel mai mult pentru ca mesajul divin al Sfintei Evanghelii să fie accesibil omului contemporan atât de încercat. Cred că aceasta ar fi acțiunea cea mai importantă a Bisericii în secolul nostru, de a face creștinismul credibil omului contemporan. Ce ne puteți spune în acest sens despre Biserica Ortodoxă Română? Ce s-a făcut până acum pentru integrarea tuturor credincioșilor în marea familie a Bisericii lui Hristos? Ce trebuie făcut pe viitor pentru recuperarea celor rupți de trupul Bisericii și lipsiți de bucuria Învierii și a luminii?

Cred că învățătura creștină despre un Dumnezeu iubitor, Care nu numai crează pe oameni din voința de a avea noi subiecte partenere de iubire, ci merge în această direcție până la capăt, făcând pe Fiul Său om, Care se jertfește pentru ei și învie, pentru a-i avea parteneri de iubire în veci, răspunde nu numai cerinței raționale a omului după un sens deplin al existenței, ci și cerinței lui de a se bucura de o atenție din partea unei conștiințe supreme.

Omul cere totul; cere infinitul pentru sine ca persoană ce se vrea neperisabilă. Vede în sine o existență de valoare eternă și ridicată prin atenția unei conștiințe supreme la treapta celei mai înalte prețuiri. Ce i-ar putea da o prețuire mai înaltă decât faptul că însuși Fiul lui Dumnezeu se face om și se jertfește pentru el și rămâne frate cu el în veci? Rămâne ca cei ce trăiesc bucuria experienței acestei prețuiri din partea lui Hristos, adică bucuria iubirii divine, să comunice din puterea ei și semenilor lor prețuirea lor până la jertfa pentru ei, făcându-i să vadă în ea, lucrând pentru ei, pe Hristos însuși cu prețuirea Lui? E cea mai mare putere prin care am putea da bucuria celor naufragați, descurajați, dezorientați, indiferenți, odată cu asigurarea că această bucurie o trăim noi înșine în Hristos și o putem comunica din puterea Lui.

82. Prin Sfinția Voastră teologia românească întregă a luat atitudine față de vestitul strigăt a lui Nietzsche, sub semnul căruia începe secolul nostru: „Dumnezeu e mort”. De atunci am văzut și apariția unei „teologii a morții lui Dumnezeu” sau a „retragerii Lui din lume”. Teologia românească, datorită Sfinției Voastre, a răspuns: „Dumnezeu este viu, lucrează și ne iubește!” Aș vrea să ne spuneți ce credeți despre această „teologie a morții lui Dumnezeu” sau „a absenței”, ori a „retragerii” Lui din lume, și în ce constă, esențial, mesajul opus ce se cuprinde în opera Sfinției Voastre?

Dumnezeu nu e mort pentru omul care gândește până la capăt. Un Dumnezeu socotit mort întinde moartea, descompunerea, non-sensul, peste toți și toate. Dar aceasta nu o poate accepta omul care vrea să vadă toate cu pătrundere. Un Dumnezeu mort mă lasă pe mine în moarte. Mă lasă nu numai în moartea trupească, ci și în moartea sufletească înainte de cea trupească. Un Dumnezeu mort nu-mi poate da viață. Dar atunci de ce sunt însetat de viață fără de moarte? Și, dacă judec bine, nu-mi pot explica nimic fără Dumnezeu. Trebuie să fi murit eu în judecata mea de om, ca să declar că Dumnezeu e mort. Nu mai sunt eu om, dacă declar că nu există Dumnezeu. Dar mai are vreo valoare o declarație a cuiva care nu mai este om?

Dumnezeu pare mort pentru un om cu sufletul mort. Dar nu pentru un om viu, botezat, care crede și iubește; pentru un om conștient de necesitățile și de capacitățile sale spirituale. Nu e just să se vorbească, nici de o „teologie a morții lui Dumnezeu”, în sensul „retragerii Lui din lume”, ci doar a retragerii lumii din El. E vorba tot de o moarte prealabilă a lumii pentru Dumnezeu.

Dar se poate generaliza o asemenea declarație? S-au retras toți oamenii din Dumnezeu, au pierdut toți credința în El? Și chiar în cazul acesta, Dumnezeu stă cu puterea Lui la baza existenței lumii. Și se mai poate numi o astfel de gândire „teologie a morții lui Dumnezeu”? Ce mai poate spune o astfel de gândire despre Dumnezeu afară de faptul că El S-a retras din lume sau e mort pentru lume? Ea nu poate spune nimic despre Dumnezeu. Deci cum s-ar mai putea numi „teologie”? Dar însuși faptul că unii

vorbesc despre Dumnezeu, căutând argumente pentru inexi-stența Lui, pentru „moartea Lui”, arată că oamenii trebuie să vorbească despre El, să gândească despre El. De gândul la Dumnezeu nu poate scăpa omul până ce e om.

83. Raportul dintre Dumnezeu și om este problema fundamentală a Sfintei Scripturi, vitală în veacul nostru, în care s-ar părea că omul L-a pierdut pe Dumnezeu; dar este numai o părere, căci Dumnezeu este prezent și omul Îl caută din nou și se va regăsi în El. Cum se poate întări mai mult legătura între Dumnezeu și om, între Hristos și lume, până la unirea mistică în eternitate?

Aveți dreptate că este o părere că omul L-a pierdut pe Dumnezeu în veacul nostru. Dumnezeu nu poate fi pierdut de tot de către om. Am văzut că, chiar lupta omului împotriva lui Dumnezeu e un semn că nu L-a pierdut și nu-L poate pierde de tot pe Dumnezeu. Omul ar vrea să rămână cu atributele lui Dumnezeu, fără purtătorul lor. Aceasta înseamnă că nu poate rămâne fără atributele Lui: infinitate, perfecțiune, sens, viață nepieritoare raționalitate. Dar acestea apar ca o îmbrăcăminte fără un purtător al ei, când se rămâne numai cu ele. Ele își pierd forma, sensul, devin o grămadă indistinctă și fără consistență când nu mai îmbracă pe cineva.

Însă căutarea lui Dumnezeu trebuie să ajungă, când merge până la capăt, la Dumnezeul iubirii interpersonală și deci al Dumnezeului de oameni

iubitor, Care nu se arată deplin decât în Fiul lui Dumnezeu făcut om, jertfit și înviat pentru ridicarea omului la relația iubitoare cu sine în veci. Un Dumnezeu adevărat are un Fiu din veci și vrea să aibă și alți numeroși fii dependenți în existența lor de voia Sa, dar a căror iubire liberă o dorește. Un Dumnezeu adevărat, Care e atotputernic și iubitor, nu poate să nu meargă până la a face fii din iubire pe oamenii creați de El din atotputernicie, dar aceasta înseamnă că are din eternitate un Fiu pe Care Îl iubește și Care-L iubește.

Dar El nu vrea să fie numai El cu o existență interpersonală din eternitate, ci vrea să întindă iubirea Sa într-un univers de făpturi conștiente, pe care le poate crea, vrea să se vorbească într-o lume largă de subiecte de iubire și să se năzuiască spre creșterea ei prin tot mai marea unire a tuturor în El. Dumnezeu nu vrea să rămână un mister necunoscut de alte ființe, ci un mister răspânditor de lumina iubirii Lui. El aduce la un alt fel de existență decât a Sa, subiecte nenumărate, care, deși sunt create, sunt și ele așezate, prin care setea și capacitatea lor de cunoaștere și iubire, pe o cale pe care pot înainta la infinit spre adâncimea nemărginită și infinită a existenței și iubirii Lui. Această cale este Hristos, Care e din veci Dumnezeu și Se face pentru veci și Dumnezeu și om. În veșnica și nemijlocita comuniune cu El înaintăm în infinitatea lui Dumnezeu. Nu am putea să ne ridicăm în înțelegerea noastră la înălțimea Dumnezeului adevărat, fără Hristos, dacă Dumnezeu nu ne-ar fi făcut fiii Săi, fapt care a fost posibil prin faptul că Dumnezeu are din veci un Fiu și El s-a făcut și om.

84. Cum se poate întări raportul creștin între oameni, fără a fi afectată, subjugată, demnitatea persoanei atât printr-un individualism absolut care a secătuit ființa umană, cât și prin anularea omului ca persoană pierdut în colectivitate? Cum se poate păstra integritatea evanghelică a persoanei?

Raportul creștin sau hristologic între oameni e singurul care, deși îi unește într-un mod desăvârșit și totodată într-un mod care se va desăvârși în veci, nu secătuieste persoana umană nici printr-o sărăcie individualistă, nici printr-o uniformizare a ei cu celelalte în colectivitate. Dimpotrivă, silința de a afirma cât mai mult pe semeni prin cuvânt și faptă, sporește puterile ei. Cu cât uită mai mult de sine, îngrijindu-se de altele, cu atât câștigă prin recunoștința acelor o mai mare bucurie. Binele făcut altora – spune Sfântul Grigorie de Nyssa –, se cunoaște prin bucuria ce ți-o produce mereu amintirea lui, precum orice rău sau orice păcat se caracterizează prin continua părere de rău ce ți-o produce amintirea lui.

Oricine se bucură să te afirmi prin binele ce i-l faci. Dar cu condiția să i-l faci cu smerenie, să nu te lauzi nici tu și să nu te laude nici alții cu știrea ta, în fața acelor sau a altora. *Să nu știe stânga ce face dreapta, când faci milostenie* (Matei 6, 3). Dar aceasta să nu te oprească de a o face. Și ca să o faci e necesar efortul. Individualistul nu face un astfel de efort. Nici uniformizarea în masă nu-ți dă putință să-l faci. *Persoana crește în sens evanghelic prin efortul*

de a face bine și prin smerenia care-l acoperă, care-l uită. Numai această uitare te mână la noi silințe de a-l face. Această cale ne-a deschis-o Hristos prin jertfa Lui. Egoismul nu e capabil de jertfă. Omul uniformizat în masă n-are nici un folos din ea; și, la fel, nu e capabil de ea.

85. În centrul gândirii Sfinției Voastre stă conceptul de persoană în legătură cu alte persoane și cu Dumnezeu. Sfinția Voastră ați destupat izvoarele de viață ale Ortodoxiei spre a uda cu ele pustiul și uscăciunea sufletească a lumii dominate de forțe contrare spiritului vieții și omului. E ceea ce va da în viitor acestei opere un loc dintre cele mai importante nu numai pe plan istoric, dar și în trăirea spirituală vie. Este opera care abia își începe marele destin. Acelui cititor viitor, care încă nu știe nimic despre această axă om-om a gândirii Sfinției Voastre, vă rugăm să vă adresați într-o autodefinire sintetică pe tema enunțată mai sus.

Cultura europeană a dezvoltat ideea unui umanism individualist, al omului însetat de a se impune. În acest umanism individul are prea multă grijă de a se impune atenției altora. El nu dă nici o căldură celorlalți și trezește reacția și critica invidioasă care caută să descopere greșelile celui ce s-a silit să se facă remarcat. Reacția aceasta a căzut în extrema accentuării teoretice a importanței masei în care distincția persoanelor nu mai are valoare. Această teorie s-a formulat prin filosofii panteiste, evo-

luționiste, în care nu se disting persoanele, decât superficial și trecător. Renașterea și Protestantismul au promovat individualismul din opoziție față de Catholicism pe care îl socoteau ca neprețuind valoarea persoanei.

În Răsăritul creștin au apărut oamenii ajutorării smerite, ale căror culmi au fost sfinții (Sfântul Nicolae, Sfântul Haralambie etc). Jertfa de sine acoperită de modestie e drumul prin care urcă omul spre culmile umanizării, spre slava necăutată, dar recunoscută de toți fără invidie, cu recunoștință. Biserica Ortodoxă îndeamnă pe toți credincioșii să înainteze pe acest drum după puterile fiecăruia. Prin amândouă acestea se întărește comunitatea între oameni, dar se dezvoltă și se remarcă fiecare persoană.

Spiritualitatea ortodoxă socotește că ferirea de „slava deșartă” duce la slava adevărată. Ferirea de slava deșartă este forma spirituală a reținerii de la individualism. Smerenia e opusă mândriei individualiste unite cu disprețuirea celorlalți. Toți sunt prețuiți de fiecare; fiecare e prețuit de toți. Fiecare își are importanța lui de neînlocuit, pe care nu și-o impune el, dar i se recunoaște.

Spiritualitatea aceasta contrară individualismului și confundării persoanelor într-o masă, a fost proprie mai ales satelor în care toți se cunosc, se ajută și se prețuiesc, în care toți țin seama de gândirea celorlalți, unindu-se într-o gândire și datină comună.

Orașul, imitație a burgului occidental, a născut pe intelectualii de modă apuseană, dintre care fiecare vrea să aibă o gândire „originală”, fiecare trăiește în

izolarea sa spirituală. Dar se pare că acest mod de existență își pierde atracția. Necazurile, tristețile în care se află atâția oameni, încep să trezească simțul umanului și între locuitorii orașelor. Încep să simtă și ei setea de comuniune și bucuria de ea. Și prin comuniune încep să descopere adevărata lor umanitate și să experimenteze îmbogățirea și creșterea ei în delicatețe.

Spiritualitatea comuniunii, proprie Ortodoxiei, trăită până acum la sate, începe să se trăiască și la orașe sub forța unor necesități mai stringente și la un nivel de mai profundă înțelegere. Orașenii încep să experimenteze între comuniunea dintre oameni prezența lui Hristos, sau adevărul cuvântului Lui: *Unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor* (Matei 18, 20). Unde se adună doi sau trei în respectul reciproc al tainei lor și cu voința de a se ajuta, nu poate să nu vadă fiecare în taina celuilalt pe Dumnezeu Însuși venit prin Hristos, în cea mai intimă apropiere de El. Cine ajută pe cel lipsit, pe Hristos Îl ajută, cum a spus El însuși (Matei 5, 40). Adevărata comuniune a oamenilor este comuniunea lor în Hristos.

CONVORBIREA A NOUA

Fără îndoială, problema cea mai cumplită cu care se confruntă omul veacului nostru este așa numita «problemă a răului». Dintre toate capitolele învățăturii creștine, acelea care le apare azi oamenilor cel mai puțin capabil să ușureze chinurile sufletești ale indivizilor loviți sub o formă sau alta de

«rău», este poniologia. Nimeni nu mai acceptă explicația augustiniană, fiindcă ea nu poate mângâia cu nimic pe cei ce experimentează răul, nu ca pe o «absență a binelui», ci ca pe o forță socotită de tot mai mulți superioară forței binelui. Sfârșitul secolului găsește omenirea din nou dezarmată ideologic în fața răului.

86. Credeți că există în creștinismul răsăritean un răspuns care să compenseze insuficiența poniologiei augustiniene? Credeți că există un astfel de răspuns în modul cum poporul român – unul dintre cele mai încercate ale istoriei – a dat replica feluritelor forme de rău, aceasta reprezentând o învățătură cu valoare universală?

Răul a luat într-adevăr mari proporții în societatea contemporană. De aceea e firesc să-și pună oamenii azi cu deosebită acuitate întrebarea despre originea și forța susținătoare a lui. Spuneți că „nimeni nu mai acceptă explicația augustiniană, fiindcă ea nu poate mângâia cu nimic pe cei ce experimentează răul, nu ca pe o „absență a binelui”, ci ca pe o forță socotită de mulți ca superioară forței binelui”. Dar e de remarcat că nu numai Fericitul Augustin a definit răul ca pe o „absență a binelui”, ci și Sfântul Vasile cel Mare spune că: „Răul nu e decât lipsa binelui”. El adaugă: „Răul nu are o existență proprie. Răul nu există aparte, ca o ființă oarecare... ca o ființă independentă și de sine stătătoare” (Omilia IX: *Dumnezeu nu este autorul răului*).

Sfântul Maxim Mărturisitorul, socotind și el că răul nu are o subzistență proprie, merge mai departe, dând o explicație a forței lui pozitive, o vede pe aceasta în folosirea strâmbă a puterilor sădite în firea omului și a lucrurilor. „Răul este abaterea lucrării puterilor sădite în fire de scopul lor..., sau micșorarea nerațională a puterilor naturale de la scopul lor, care e una cu cauza lor”, adică Dumnezeu (*Răspunsuri către Talasie*, Filoc. rom. III, p. 8).

Astfel, răul își are forța în puterile existenței create de Dumnezeu, folosite contrar scopurilor lor naturale. Dar aceasta arată și lipsa unei puteri proprii a lui. Răul e o folosire a puterilor existenței contra existenței. Dar nu o poate nimici pe aceasta, căci nici nu o poate produce. Răul nu are ca bază o ființă proprie, alături de cea a lui Dumnezeu, sau de cea creată de El. Și nu apare nici ca o ființă proprie alături de cea care e prin sine bună, ca în filosofiiile panteismului emanaționist, modalist sau evoluționist. În ultimul caz, răul ar fi de neînvinș sau nu ar mai exista propriu-zis decât o deosebire aparentă între bine și rău.

Conduc de o astfel de filosofie, Nietzsche a putut îndemna, în acord cu declarația că „Dumnezeu e mort”, și la o „ridicare” a omului dincolo de bine și de rău. Dar aceasta înseamnă a nu mai face distincție între ele. Până se recunoaște o deosebire între bine și rău, răul caută să ia măcar masca binelui pentru a câștiga pe cineva. Dar odată ce se recomandă nedistingerea între ele, răul se poate săvârși în mod cinic, nemaisocotindu-se deosebit de bine.

În cazul că răul și-ar avea o substanță proprie, la fel, răul ar fi de neînvinș și ar fi tot atât de justificat

și, ca și binele, având o existență tot atât de importantă și de necesară ca și existența din care iese binele. Răul nu poate fi în afară de existența conștientă și liberă creată de Dumnezeu în mod liber. El presupune deosebirea între Dumnezeu și creațiunea din ființa lui Dumnezeu, dar nu apare cu necesitate nici din creațiunea Lui. Răul stă astfel sub puterea creaturii lui Dumnezeu. Dumnezeu îl lasă sub puterea acestuia, nu-și impune El puterea asupra lui, oprind producerea lui în existența creată de El și menținerea în ea.

Stând răul sub puterea persoanei conștiente create de Dumnezeu, aceasta se poate opune apariției răului și *el* poate fi învins de *aceasta*. Dar, putând să se folosească de puterile creaturii prin libertatea ei dată de Dumnezeu, omul poate fi amăgit de rău, apărându-i ca o modalitate de a-și întări mai mult existența prin el, când ea de fapt o slăbește pe aceasta.

Răul apare în existența creată de Dumnezeu, deci mărginită. Nu poate apare decât în ea. Nu vine din ființa nemărginită a lui Dumnezeu, sau dintr-una la fel de necondiționată ca și existența lui Dumnezeu (dualismul ontologic). Dar e posibil să primească realitate în existența mărginită, întrucât aceasta nu se poate mulțumi cu mărginirea ei, ci e înzestrată cu setea de nemărginire. Dar această sete de nemărginire o mână să caute satisfacerea ei, fie în comunicare cu (adevărata) existență nemărginită, fie într-o extindere proprie, care e o amăgire.

Dar tocmai în puțința existenței conștiente create de Dumnezeu de a socoti că poate exista independent de Dumnezeu și că se poate dezvolta fără

El sau, chiar mai mult, în independența de El stă importantul și respectatul statut ce l-a dat Dumnezeu creației Sale. Dacă omul nu ar putea alege și o existență fără Dumnezeu sau contrară Lui, aceasta ar putea dovedi mărginirea puterii creatoare a lui Dumnezeu, adică s-ar dovedi că El nu poate crea decât marionete nelibere, nici bune, nici rele, ceea ce ar dovedi că El Însuși nu e nici bun, nici rău, ci o esență panteistă supusă unor legi uniforme. Dumnezeu nu creează răul cu suferința produsă de El. Aceasta i-ar arăta neputința. Dar nu creează nici o creațiune incapabilă de a alege împotrivirea față de El. Aceasta ar arăta iarăși mărginirea puterii Lui creatoare. Așa se explică puterea, dar și lipsa unei puteri proprii a răului adică nesubstanțialitatea, sau puterea lui, dar și dependența lui de puterile omului, făptură a lui Dumnezeu.

Să vorbim mai mult de puterea lui, pentru că pe aceasta o arată el astăzi în mod mai accentuat. Posibilitatea lui nu e dată numai de o libertate care se balansează neutru între folosirea bună sau îndreptată spre Dumnezeu și între cea rea, ci posibilitatea lui stă în aceea că făptura conștientă mărginită însetată de nemărginire poate să caute împlinirea acestei însetări, fie în legătura cu Dumnezeu, fie în iluzia că o poate afla în extinderea proprie. Și aceasta este posibilă pentru om, dat fiind că setea aceasta ține de ființa lui și tot de ea ține puterea de a tinde spre satisfacerea ei.

Setea aceasta de nemărginire, ca puterea ce tinde spre ea, e dată de Dumnezeu, dar Dumnezeu nu o silește să se satisfacă tinzând spre El, căci aceasta înseamnă răspunderea la iubirea Lui,

care-și manifestă atracția ei, în setea amintită. Dar omul trebuie să descopere și prin el însuși că în această sete e însăși atracția iubirii unui Dumnezeu personal. Însă el se amăgește cu iluzia că setea aceasta nu-l cheamă spre cineva cu adevărat nemărginit și de o existență pleneră, ci e o sete a sa de sine însuși spre un grad superior de existență celui în care se află. E iluzia că el este cel însetat și tot el este băutura de care e însetat. Aceasta este mai întâi marea amăgire a unei părți a îngerilor. Cu cât sunt înzestrați cu o existență mai bogată, cu atât se amăgesc mai ușor cu iluzia că băutura de care însetează e ca ei. Amăgirii acesteia cade pradă și omul, dar trezită și întărită în el de amăgirea exercitată asupra lui de duhurile rele.

Iată cum răul e făcut posibil de puterile date îngerilor căzuți și oamenilor de către Dumnezeu și trecerea lui în faptă e făcută posibilă de libertatea lor. Dar el se bazează pe o mare amăgire, pe o mare minciună. Diavolul e tatăl minciunii și omul se lasă amăgit de el. Dar dacă diavolul, ca tată al minciunii, nu mai poate ieși din ea, omul ar putea ieși. Însă se cere un mare efort pentru aceasta. E ușor să te lași ispitit căci în tine găsești puterile extinderii tale reale. Te ajută la aceasta impulsurile excitante spre extindere când nu sunt ținute în armonie și înfrânate reciproc prin credință. Pentru a căuta extinderea ta spre Cel de dincolo de tine, trebuie să renunți la impulsurile excitante. Trebuie să alegi iubirea persoanei tale ca întreg armonios față de Dumnezeu, în Care se armonizează toate, în locul impulsurilor excitante ale unora sau altora dintre componentele persoanei.

Alegerea binelui cere tărie. Și binele te face tare. Dumnezeu Însuși te ajută, însă, totodată, să te faci tare, odată ce-L alegi pe El. Dumnezeu îți cere pentru alegerea binelui, sau a legăturii iubitoare cu El, un efort de frânare reciprocă a impulsurilor componentelor care tind să iasă din unitatea lor. Dar fără Dumnezeu nu poți deveni tare în menținerea ca unitate personală; nu poți crește în spirit ca forță de menținere a unității tale. Aparenta tărie a răului stă în excitația spasmodică produsă de necesitățile pur trupești și egoiste, de a exista, de a se satisface fără măsură. Dar aceste excitații sunt de scurtă durată, fiind urmate de o slăbire mereu mai mare a existenței persoanei. Răul se folosește de existență împotriva existenței. Căci nementinându-se omul în legătura iubitoare cu Dumnezeu ca persoană, care îl face pe om întreg și tare, și în legătura iubitoare cu altă persoană ca întreg, el cade în robia pasiunilor unilaterale.

Astfel, întrucât răul îl alegi ușor, el pare tare. Dar întrucât el îți aduce robia, sărăcia spirituală și chinul, el își descoperă, după ce l-ai făcut, slăbiciunea. Dar chiar în aparența tăriei de la început, el se arată efectuând asupra ta o slăbiciune. Sau te arată pe tine ca făcându-l din slăbiciune. Tăria lui e ambiguă. Dar în aceasta se arată și puțința ta de a-l învinge. Disprețul poporului român pentru duhurile ispititoare la rău și pentru sălbăticia lor inferioară se arată și în numele de «lighioană», dat legiunii de demoni sau «lighioană spurcată».

Astfel, prima parte a întrebării preotului francez: «Dacă Dumnezeu există, atunci de unde este răul?» e o falsă întrebare. Tocmai pentru că Dumnezeu

există, există binele, dar atunci e posibil și răul ca alternativă liber aleasă a creaturii Lui. Căci dacă n-ar putea exista și această alternativă, n-ar exista cu adevărat nici binele. Un bine silit, automat, nu mai e bine, căci nu e în el puterea și căldura liberă a iubirii. Și răul poate dura, pentru că Dumnezeu lasă să existe și pe cei ce nu-L iubesc. Iar existența lor e o luptă între ei, o dezordine, un chin. Dacă nu i-ar lăsa să existe, binele făcut biruitor în modul acesta n-ar mai fi bine propriu-zis.

Binele nu ar fi biruitor propriu-zis nici dacă cei răi ar fi aduși la iubire cu sila, nici dacă ar fi distruși. În primul caz n-ar trebui ca faptele să facă necondiționat vreun efort pentru a se face bune. În al doilea caz, Dumnezeu, care distruge pe cei răi, ar folosi și El metoda răului. Omul poate învinge răul din sine și din alții prin ceea ce este el însuși prin fire, adică prin bine, sau prin înnoirea persoanei lui ca întreg din Dumnezeu și din alte persoane ca întreguri, realizând comuniunea cu persoanele umane și cu Dumnezeu ca o comuniune de persoane, în care se pot armoniza toate.

Dacă răul se înmulțește prin satisfacerea exagerată a trupului – contrară sufletului –, sau prin promovarea mândriei individualiste, contrar solidarității cu alții, sau din alipirea la lumea insuficientă, contrar credinței în Dumnezeu, binele poate fi promovat prin solidaritatea iubitoare cu alții prin credință. Depinde ca omul să vrea să facă un efort în acest scop, adică să vrea să se facă tare stăpânindu-și slăbiciunile față de trup, și orgoliul individualist. Dumnezeu l-a făcut pe om să fie tare în raport cu răul, dar trebuie și el să fie tare. Desigur,

are nevoie și de izvorul tăriei, de Dumnezeu unificatorul, pentru a se face tare față de răul dezbinător. Dar Dumnezeu este mereu la dispoziția omului cu ajutorul Lui, când acesta vrea să fie tare. Acceptând răul, omul își slăbește existența, pentru că nu mai este în comunicare cu Dumnezeu cel personal și a toate iubitor și cu semenii.

Tăria binelui față de rău se arată chiar în faptul că el se poate folosi de răul însuși pentru a-l frâna, pentru a prinde putere pentru a i se opune. Pentru a face evident acest fapt, trebuie să reamintim că binele este o dispoziție și un act al persoanei față de persoană, și la fel răul care i se opune. Mai precis, bunătatea este o relație veșnică a Persoanei divine față de alte Persoane divine și o relație a Treimii divine față de persoanele create cărora le acordă prin aceasta o existență veșnică. De aceea, bunătatea este o relație pozitivă a persoanei umane față de alte persoane.

Însă acestea, având libertatea și puterea de a tinde în mărginirea lor spre nemărginire, pot tinde spre o iluzorie nemărginire proprie; se pot închide și în răul egoismului. Numai Dumnezeu ca Treime de Persoane nemărginite e bun, și numai oamenii, ca persoane mărginite, în tendința spre nemărginire, pot fi buni sau răi.

Dar cum oamenii nu pot trăi într-o singurătate totală, chiar chinul produs de răul egoist al acestora îl mână la relația cu semenii. Aceasta arată că în firea omului a rămas o necesitate a relației cu altul care îl frânează, îl învăluie și transfigurează pasiunile care vor să se folosească de alții în mod egoist. Cadrul central în care se petrece aceasta este familia.

Plăcerea trupească a bărbatului pentru femeie și viceversa e copleșită în însoțirea lor pe viață de sentimentul răspunderii de a se servi reciproc și de a se îngriji de copii, de a-i crește biologic și spiritual; iar activarea acestei datorii trezește între soți un sentiment de respect și de recunoștință, iar în copii, un sentiment de recunoștință însoțit de o amintire care vrea să se întindă în veci.

Familia care zămislește copii dintr-un act de plăcere capătă o calitate de sfințenie în sentimentele și în faptele ei de sacrificiu pentru copii. E ceea ce nu se întâmplă în lumea animalelor, unde odraslele nu trebuie crescute și spiritual, ci numai biologic și nu lungă vreme. În relațiile dintre membrii familiei e o deschidere spre eternitate. Toți membrii familiei sunt uniți printr-o relație de bunătate, care se opune oricărui egoism. Iar necesitatea familiei de a-și crește copiii în orizontul de preocupări ale societății, îi face și pe părinți și pe copii să prețuiască ceea ce este bun în ceilalți și să răsplătească ajutoarele acelora cu bunătatea lor.

Desigur răul se poate ascunde în alt fel și în bunătatea membrilor familiei întreolaltă, creând un egoism de grup față de alții. Dar reacția acestuia, resimțită de grupul familial ca un rău, îi poate face să se frâneze de la egoismul de familie. Lupta între bine și rău ia și formele unui amestec în care când unul când altul e mai mare. Numai în unirea cu Dumnezeu în Hristos, se poate înainta până aproape de binele curat.

Cea mai grea urmare a răului este moartea. Ea ține în cea mai dureroasă dramă întreaga existență a omenirii. Se poate pune întrebarea: cum a lăsat

Dumnezeu omenirea în această dramă, în spaima întreținută de ea, precum pe cel ce moare, și în marea durere a despărțirii pe cei ce încă sunt în preajma ei? Omul moare, pentru că, fiind alcătuit din suflet și trup, nu mai ține trupul înfrânat de suflet și pe sine ca întreg personal în comuniune cu Dumnezeu, Cel ce le poate ține unite pe toate. Spiritul lui slăbit prin aceasta nu mai poate ține încheată organizarea trupului său. Și aceasta are urmare asupra întregii firi fizice și biologice. Omul n-a făcut efortul să mai țină spiritul tare în fața ispitelor naturii asupra trupului.

Cu alte cuvinte, nu Dumnezeu a produs moartea omului, ci omul și-a produs-o, refuzând iubirea lui Dumnezeu și nerăspunzând acesteia cu iubirea sa, pentru că s-a supus impulsurilor trupului, care, prin aceasta, a ieșit din unirea cu spiritul și pe acesta l-a atras din unirea cu Dumnezeu. Prin aceasta omul nu a mai căutat pe Dumnezeu, ci s-a făcut el însuși dumnezeu sieși. Dar aceasta i-a adus moartea. S-au împlinit astfel atât cuvântul șarpelui: *Veți fi ca Dumnezeu cât și al lui Dumnezeu: Cu moarte veți muri* (Facere 3, 4-5). Cine se face pe sine dumnezeu, nemaiavând comuniune cu Dumnezeu, moare. Oamenii au ieșit din comuniunea cu Dumnezeu ca persoane integrale, pentru că s-au făcut numai trupuri, alegându-și pe fetele oamenilor ca femei numai ca trupuri (Facere 6, 3). Aceasta ne-a arătat că Dumnezeu va veni iarăși în noi când ne vom iubi ca persoane integrale unii pe alții, cum a spus Mântuitorul: *Să vă iubiți unul pe altul, precum v-am iubit Eu pe voi* (Ioan 15, 12).

Dumnezeu a continuat să iubească pe om, dar iubirea spirituală nu se poate impune cu sila. Iubirea trupească spre cele materiale ale lumii l-a scos pe om din raiul iubirii spirituale a lui Dumnezeu. E „slăbiciunea” iubirii spirituale de a nu se putea impune cu sila, având nevoie de libertatea celuilalt ca să fie primită și să i se răspundă cu iubire. Dar tocmai în aceasta se arată marea valoare ce i-o dă Dumnezeu omului.

Așa a intrat moartea în lume. Dar spiritul omului nu moare, cum nu mor nici duhurile rele, care sunt numai duhuri. Și trăsăturile persoanei se află în spiritul ei, fie ca cele ce se vor întipări și trupului și se vor manifesta prin el, fie ca cele ce odată actualizate prin trup s-au întipărit în forma aceasta și în spirit. Și Dumnezeu nu mai desființează nici o persoană care e de neînlocuit, chiar după despărțirea trupului de spiritul în care au rămas întipărite trăsăturile specifice ale fiecărei persoane.

Dar Dumnezeu a făcut chiar și din răul morții un mijloc prin care ea e învinsă de binele vieții. Chiar trăind oamenii pe pământ, gândul că vor muri îi face să relativizeze plăcerile care susțin patimile egoiste în ei. Într-o rugăciune din slujba ortodoxă a înmormântării se spune: «Și ca să nu fie răutatea fără de margini, a lăsat Dumnezeu moartea». Însă biruința deplină asupra morții a adus-o numai Fiul lui Dumnezeu, făcut cu scopul acesta om. În aceasta se arată în mod culminant prețuirea acordată de Dumnezeu omului.

Dumnezeu recurge la un grad maxim de iubire pentru a învinge răul și moartea ca cea mai gravă urmare a lui. Se face El însuși om și-și însușește

Însuși El, ca om, moartea născută din dezbinarea omului de El, și o învinge în Sine. Iar prin unirea ființială cu toți oamenii, le transmite tuturor puterea de a învinge moartea. Prin aceasta Hristos reface ființa umană în toate persoanele câte apar din ea, căci Dumnezeu nu vrea să se piardă nici una dintre creaturile Sale. Dar, cei ce primesc iubirea Lui, nu revin numai la integritatea ființei umane, ci se înalță și la fericirea veșniciei comuniuni personale cu Dumnezeu.

Am spus că puterea spirituală a persoanei stă în unitatea componentelor în persoană și în comuniunea cu alte persoane. Răul a slăbit unitatea persoanei sau a componentelor ei și comuniunea ei cu alte persoane, până la moarte, după ce a slăbit unitatea lor în Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu a reîntărit unitatea componentelor firii umane nu numai în persoana umană, ci chiar în Persoana divină, în care se afla iubirea pentru toate persoanele umane. Persoana divină se poate face și persoană umană, dar o persoană umană atotcuprinzătoare și atotiubitoare de la divinitate până la totalitatea componentelor creației. Totul divin și creat se adună în unitatea unei Persoane unice și centrale. În toate se manifestă ea, pe toate le transfigurează, le umple de divin în sine și cu toți vrea să fie în comuniune.

Dar aceasta depinde și de oameni. Iar persoana umană se poate menține în unitatea ei deplină numai concentrându-se ca întreg în relații iubitoare cu alte persoane și mai presus de toate în relații iubitoare cu Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel personal, în Care fiecare Persoană este unită desăvârșit

cu celelalte două, cu Hristos, în care e unită dumnezeirea cu umanitatea. Hristos a avut tăria unității Sale ca Persoană nu numai în ea însăși ca Persoană dumnezeiască, ci și în relația ei iubitoare maximă cu celelalte Persoane divine și în relația virtuală maximă cu celelalte persoane umane, prin unirea firii umane cu cea divină. El a luat firea Sa umană în unitatea Sa, a Persoanei Sale, unită la maximum cu Tatăl și cu Duhul Sfânt prin unitatea de ființă cu Ei și unită totodată la maximum cu persoanele umane; pe de o parte ca Dumnezeu, Creator al lor, și, pe de altă parte ca Cel ce S-a făcut de aceeași ființă creată cu ele. El a luat și moartea, căreia i s-a supus persona umană prin păcat.

Întrucât Hristos n-a ieșit din unitatea cu celelalte Persoane divine, fiind fără păcat, a rămas după moarte în comuniune nu numai cu spiritul uman, devenit neputincios să-și învie trupul prin slăbirea legăturii cu Dumnezeu, ci atât cu spiritul cât și cu trupul, deci într-un fel cu totalitatea Persoanei Sale pline de dumnezeirea Sa. Prin aceasta a putut învia trupul Său. El a lăsat trupul Său să moară, pentru a arăta că și mort poate să-l readucă la viață, odată ce i-a dat existența chiar fără să fi existat înainte. El a dat prin aceasta chiar spiritului Său uman puterea de a readuce la viață trupul mort, arătând că această putere o va da și spiritului nostru. El a readus la o viață nouă toată natura creată, având-o înnoită virtual și concentrat în trupul Său înviat.

Dar Fiul lui Dumnezeu cel întrupat a primit moartea împreună cu alte suferințe în trupul Său, ca să învingă prin suportarea lor și să arate că de urmările răului, de lovitura de la cei răi, de nedreptăți,

de boli, de moarte, suferă și cei buni. Căci tăria acestora asupra răului se arată în suportarea a tot ce le impune răul din exterior. Învingerea prin răbdare a răului venit din exterior arată slăbiciunea acestuia. Hristos a învins moartea, suportând moartea, și noi o vom birui în noi înșine, de asemenea, numai de vom muri, fără ca să cădem din legătura cu Dumnezeu, prin păcat.

Hristos a învins moartea venită prin păcat, primind-o fără păcat. A învins-o pentru că a transformat-o din moarte pentru păcat, din moarte ca depărtare maximă de Dumnezeu, în act de dăruire lui Dumnezeu, într-un act de jertfă din iubire adusă lui Dumnezeu dintr-o iubire asemănătoare pentru cei ce-L dușmăneau și-L vor dușmăni. În primirea morții El merge până la capăt în iubirea Lui față de oameni, dar și în renunțarea omului la sine pentru Dumnezeu. Moartea, ca act suprem de iubire, învinge moartea. Pentru că în iubire are loc întâlnirea cu Dumnezeu. Moartea ca supremă dăruire lui Dumnezeu, ia din El puterea învierii, a biruirii ei.

Acum moartea nu mai înseamnă sărăcie a ființei sau înaintare spre neant (fără ieșire totală din existență) sau încremenire în cadru mărginit al existenței, ci salt generos din mărginirea egoismului, prin spirit, cu Hristos Dumnezeu, izvorul existenței plinare făcut om, ceea ce dă puterea spiritului umplut de Dumnezeu să readucă la viață și trupul. Cei ce trăiesc lui Hristos – spune Sfântul Apostol Pavel –, tot Lui mor. Adică cei uniți cu Hristos pe pământ se unesc cu Hristos și prin moarte, spre învierea prin El. Iar Hristos e viu. Deci și cei ce mor

lui Hristos sunt vii. *Nimeni dintre noi nu trăiește sieși și nu moare sieși. Căci de trăim, Domnului trăim, iar de murim, Domnului murim. Deci și de trăim și de murim, ai Domnului suntem. Căci spre aceasta a murit și a înviat Hristos, ca să stăpânească și peste cei morți și peste cei ce vor învia* (Romani 14, 7-9).

Deosebirea morții celor uniți cu Hristos de a celor neuniți cu El, o afirmă în mod direct Sfântul Apostol Pavel, spunând: *Căci dacă trăiți după trup, veți muri; iar dacă omorâți cu duhul faptele trupului, veți fi vii* (Romani 8, 13). Moartea în Domnul spre odihna în El a celor ce trăiesc Lui pe pământ o afirmă și Apocalipsa, spunând: „Și am auzit un glas din cer, spunând: „Scrie: *Fericiți cei morți, cei ce de acum mor în Domnul! Da, grăiește Duhul, odihnească-se de ostenele lor, căci faptele lor vin cu ei*” (Apocalipsa 14, 13).

Existența nu e numai atâta cât se vede. Și nici moartea. Ci cei ce trăiesc fără Dumnezeu sunt scufundați într-un întuneric interior, în care se adâncesc deplin prin moarte. Iar cei ce trăiesc cu credința în Hristos sunt scufundați în lumina Lui, iar prin moarte se adâncesc și mai mult în lumina și puterea lui Hristos, care poartă în El, ca om, urmele morții din dragoste pentru Tatăl și pentru oameni, dar e și înviat. Ei se odihnesc ca morți pentru ostenele de aici, pentru Dumnezeu și pentru oamenii în Hristos, Cel ce a înviat din iubire pentru Tatăl și pentru oameni, dar sunt și vii în această moarte trăind cu anticipație învierea lor viitoare cu trupul.

Moartea pentru ei nu mai e decât moarte față de viața aceasta. Ea nu mai e moarte ca scăpare în sărăcia și neputința extremă. Moartea lor în Hristos

e o renunțare spirituală totală la ei înșiși cu Hristos pentru Dumnezeu. Ca atare are în mod potențial învierea. Nici o persoană nu moare, pentru că e legată ontologic de alte persoane și în ultimă analiză de Dumnezeu. Dacă Dumnezeu nu-și reneagă opera creației, cu atât mai puțin își reneagă persoanele aduse la existență cu care a început un dialog fie pozitiv, fie negativ, cu persoanele ca chipuri ale Lui și, ca atare, ca cele mai înalte vârfuri ale existenței create, ca existențe conștiente care știu de sensul existenței și au rostul să facă pe Dumnezeu transparent prin ea. Faptele lor din viața aceasta le caracterizează și mai mult ca persoane de neînlocuit, eternizează dialogul lor pozitiv sau negativ cu Dumnezeu, pe care El nu-L uită. Faptele lor nu s-au făcut degeaba.

Moartea ca urmare a «despărțirii nedespărțite» de Dumnezeu de pe urma păcatului, a fost transformată de Hristos în dăruire totală a omului lui Dumnezeu, act de supremă predare lui Dumnezeu, și de aceea, act de aflare a vieții în El. Dacă n-ar fi moartea, omul ar fi fost lipsit de acest mod de dăruire totală a sa lui Dumnezeu, de renunțare totală la sine, din suprema iubire față de Dumnezeu. Moartea a fost făcută în Hristos și de om ca act de supremă generozitate a sa, ca act de suprem curaj al iubirii și al încrederii omului față de Dumnezeu. Creștinul poate spune: „Mulțumescu-Ți Ție, Doamne, că pot muri, că mă pot dărui prin moarte total Ție, ca să găsesc în Tine viața nemărginită trăită cu Tine”.

Totuși omul nu caută să scape de viață, ci primește moartea numai când i-o dă Dumnezeu. El socotește și timpul vieții ca timp dat lui de Dum-

nezeu ca să-I slujească Lui, și prin aceasta să înainteze prin eforturi proprii în Dumnezeu ca izvor al existenței veșnice. E ceea ce spune Sfântul Apostol Pavel: *Că mie a vieții este Hristos și a muri câștig. Iar dacă a vieții în trup înseamnă pentru mine să lucrez și să am roadă, atunci nu știu ce să aleg. Sunt stăpânit de amândouă: doresc să mă despart de trup și să fiu împreună cu Hristos. Și aceasta e un bine cu mult mai mare. Dar e mai de trebuință pentru voi să stăruiesc în trup* (Filipeni 1, 21-24).

Fără trup, și anume fără timpul scurt și fără clipele repede trecătoare ale vieții, n-am lucra cu mare grijă, tensiune și seriozitate, pentru a crește spiritual pentru odihna veșniciei. Tocmai în scurttimea timpului, dar și pentru că această scurttime stă în cumpănă cu veșnicia, stă uriașa importanță a lui.

Iată cum dragostea învinge teama de moarte și chiar moartea. Dar moartea a fost transformată prin caracterul de jertfă benevolă ce i s-a dat de Hristos și în mijloc de arătare a iubirii noastre față de semenii pentru binele lor, până la moarte; în mijloc de a face pe oameni tari în solidaritatea pentru binele lor, înțelegând prin bine existența eternă, scăpată pentru totdeauna de moarte.

În acest sens biruința lui Hristos asupra morții a fost biruința binelui adevărat și desăvârșit asupra răului. De aceea acest bine învinge în Hristos tot răul. El nu învinge numai moartea, ca cea mai gravă urmare a răului ci învinge deplin și răul care o produce. Dar această biruință și-o pot însuși și cei cu care s-a făcut de o ființă ca om, numai dacă și-o însușesc și ei de bună voie. Hristos a pus în El toate formele de bine, ca să le poată transmite puterea lor

și oamenilor. El n-a învins numai la exterior răul, El nu l-a lăsat să existe sub nici o mască. De aceea n-a învins răul prin vreun eroism care poartă ca rău masca binelui. Toate formele de învingere a răului prin eroismul care poartă diferite măști ale binelui s-au dovedit victorii înșelătoare.

Răul nu poate fi învins cu adevărat decât prin cruce ca jertfă a iubirii. Cel ce se face – după ce pare că a învins răul – și el autor al răului și nu rămâne numai jertfă care suferă răul, s-a dovedit că n-a învins cu adevărat răul. Răul e un mare născocitor de minciuni. De cele mai multe ori el învinge aparent prin măștile binelui, prin eroisme amăgitoare. Puterea răului stă în minciună, în aparența binelui. Puterea binelui stă în smerenie, în răbdare, dar în răbdarea care nu se închină răului cu nici un preț. El dă pe față toate formele de fariseism ale răului. Sfântul Apostol Pavel a spus: *Când sunt slab, atunci sunt tare. Deci foarte bucuros mă voi lăuda cu slăbiciunile mele ca să locuiesc în mine puterea lui Hristos* (II Corinteni 12, 10, 9). Tăria smereniei e tăria lui Dumnezeu, care nu se închină în nici un fel în fața răului, nici nu caută vreun profit din darea lui pe față prin pilda binelui ce o arată în ea.

Astfel, chiar urmarea cea mai gravă a răului a fost învinsă de Dumnezeu, dar prin smerenie și jertfă, ca forme de solidaritate cu omul, făcându-Se El însuși om în scopul acesta și înlăturând tot egoismul. Hristos ne invită astfel la solidaritate în bine, sau în iubire, cu semenii în El, pentru învingerea răului.

Dumnezeu poate restabili existența personală creată în integritatea ei, dar nu-i impune cu sila fericirea iubirii. Ea va fi pentru mulți o integritate

ontologică, dar nu și o armonie interioară, spirituală, care depinde de iubirea acceptată voluntar. Vor fi mulți înviați cu trupul, dar nu copleșiți de spirit.

87. Tot Evul mediu occidental s-a închinat diavolului în măsura în care i-a fost frică de el, a trăit cu groaza lui, l-a închipuit în atâtea feluri înspăimântătoare pe catedrale. Românii, care au zugrăvit pe diavoli în scenele Judecării de apoi, au însoțit totdeauna imaginea lui și cu o undă de umor. Înaintașii noștri nu au acordat niciodată în sufletul lor diavolului un loc, socotindu-l subordonat. Nu de diavolul s-au temut românii, ci de eventualitatea ca Dumnezeu să-i pedepsească prin diavoli pentru păcatele lor. Această putere de a nu ceda răului și de a nu-l mitologiza nu este una din marile tării ale neamului nostru?

Poporul român a înțeles poate ca nici un altul că răul se învinge prin rugăciune, bunăvoință, răbdare, smerenie, prietenie, prin milă. N-a purtat războaie de cucerire, a fost un popor răbdător, milos, comunicativ, prietenos, primitiv de străini. Satul românesc a fost o comunitate de oameni necertăreți, gata de ajutor reciproc, milostivi față de cei săraci, de invalizi. Prin aceasta a simțit tăria binelui față de rău și față de diavol. El a făcut «haz de necaz», simțindu-se superior necazului și râzând de el.

A râs chiar de diavol, văzând în el un viclean, care se folosește de minciuni ieftine pentru a ispiti pe oameni la rău, care face pe sfântul, dar nu reușește

să fie decât un "aghiuță", un "sfântuleț", un mic sfânt închipuit. Nu s-a lăsat doborât în deznădejde de necazurile aduse de împrejurări asupra lui, nici atras la reacții aspre față de cei ce-i făceau răul. Poporului român i-a fost străină răzbunarea, cum se întâmpla de exemplu la popoarele semite arabe, unde fiul unui tată omorât trebuie să omoare pe cel ce l-a omorât sau pe unul dintre cei apropiați lui. N-a înmulțit răul prin reacții însuflețite de rău. Obiectul principal al umorului, atât de mult practicat de români, sunt autorii răului, fie sau nu mascat în bine: sunt lacomii, făloșii.

Prin aceasta poporul român arată că a devenit cu adevărat un popor creștin. El simte că pentru el, prin Hristos, diavolul, ca *stăpânitor al veacului acestuia, a fost aruncat afară* (Ioan 12, 31), lucru afirmat și de Sfântul Apostol Pavel despre *stăpânitorul puterilor văzduhului* (Efeseni 2, 2), sau *despre stăpânitorii întinericului acestui veac* (Efeseni 6, 12); căci diavolul nu mai este pentru el *dumnezeul veacului acesta* (II Corinteni 4, 4). Aceasta s-a arătat și în faptul că poporul român a avut și are în general o viață de cumițenie, de moderație, de modestie. În basmele lui, idealul lui Făt-Frumos este căsătoria. El este curat, modest, plin de grijă chiar față de animale. Beția, destrăbălarea, câștigul necinstit, sunt fenomene rare și osândite. E un popor cu moravuri înfrânate, care la monahi se ridică la mari înălțimi de asceză, dar unite cu seninătatea și comunicabilitatea nu cu încruntarea. Asceza monahilor nu exclude comunicarea cu oamenii. Ascetul caută bunătatea și se numește om «îmbunătățit».

Natura nu se află pentru român sub stăpânirea celui rău. Ea și-a păstrat rânduiala dată ei de Dumnezeu. Un om din popor zice: „Tot ce se întâmplă e după o rânduială. Lumea noastră are o rânduială și toate se fac după o hotărâre, după o putere de sus” (Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, p. 239). De un lucru fără rânduială se spune că „n-are nici un Dumnezeu”. Dumnezeu ține rânduiala în toate. Despre diavol se spune: „Ducă-se pe pustii”, adică acolo unde nu sunt oameni și nu lucrează ei. Se ocolește a i se spune pe nume. I se spune mai mult: „Necuratul”, „ucigă-l Crucea”. Celui stăpânit de ură, de mânie, i se spune: „apucat”, adică nestăpân pe sine, dar nu se spune de cine e stăpânit, ci e mai degrabă compătimit decât urât. E biruit prin liniște. Lipsa de bunătate e socotită ca lucrul cel mai grav: „ieșire din minți”, ca „nebuie”.

Despre un om peste care au venit nenorociri, suferințe, se spune că „l-a lăsat Dumnezeu”, că nu le are de la diavol, sau că e „bătut de Dumnezeu”, ca să fie adus la cumințenie, căci de la Dumnezeu se poate aștepta și scăparea ușoară de necazuri. Iar de omul rău, neînțelept, se spune că e „om fără Dumnezeu”, nu că e stăpânit de diavol. Dacă se întoarce la Dumnezeu toate i se întorc spre bine. Când un om nu te înțelege, îl chemi să-și aducă aminte de Dumnezeu, spunându-i: „mă, omul lui Dumnezeu”. Neînțelegerea dintre oameni vine din lipsa gândirii lor la Dumnezeu. Dar se mai spune și de om bun că e „un om al lui Dumnezeu”. Nu poate fi cineva bun dacă nu e om al lui Dumnezeu, dacă nu e om bun. Dumnezeu este izvorul binelui, al buneii înțelegeri între oameni, al rânduiei în toate.

Prin toți cei buni s-a manifestat Dumnezeu în istoria omenirii, care și-a pus pecetea ei, și prin ei, a lui Dumnezeu Însuși pe toată creația. Dar în istorie s-a manifestat și răul ca refuz al unora dintre oameni de a crește în Dumnezeu. Răbdarea, conștiința de a avea lângă sine pe Dumnezeu, a dat poporului nostru tăria să treacă printr-o istorie plină de greutate, menținându-se în pofida tuturor.

88. Cum ați ajuns Sfinția Voastră la doctrina energiilor necreate ale Preasfintei Treimi și ce rol a avut descoperirea teologiei palamite? În ce măsură considerați că interesul, astăzi universal, pentru gândirea Sfântului Grigore Palama a fost anticipat în opera Sfinției Voastre?

Mă bucur că găsești în învățătura Sfântului Grigore Palama despre energiile necreate o semnificație a lucrării lui Dumnezeu în oameni spre creșterea spirituală a lor și spre înaintarea lor tot mai mult în Dumnezeu. Oamenii și îndeosebi cei ce se silesc spre sfințenie nu se împărtășesc numai de puterile care țin existențele pur senzitive sau cunoscute prin simțuri în cadrul legilor monotone, ci și de energiile necreate care îi fac să înainteze la nesfârșit în îndumnezeirea lor (Pr. D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigore Palama*, Sibiu, 1938, p. 213). Iar prin acestea poate fi transfigurată și natura cosmică din care ei fac parte. Aceasta implică o viziune spiritual-dinamică a lumii.

Teologul protestant J. Moltmann observa că e meritul recunoscut al lui Mircea Eliade de a fi remar-

cat că religiile naturiste dau importanță naturii care se repetă, pe când Vechiul și Noul Testament dau atenție principală timpului și istoriei, iar prin aceasta persoanei umane și libertății ei, pe când «omul civilizațiilor arhaice suportă cu greu istoria» și dă importanță numai repetiției naturii (*Le Mythe de l'éterne retour*, Paris, Gallimard, 1949, p. 161, 36; după Jurgen Moltmann, *Gott in der Schöpfung*, Kaiser Verlag, Munchen, 1985, p. 74). Sfântul Grigore Palama a găsit în Dumnezeu baza acestei viziuni dinamice istorice a lumii. De aceea se poate spune că viziunea istorică a lumii, căreia Sfântul Grigore Palama i-a găsit o fundamentare în Dumnezeu însuși, a anticipat și încurajat în parte concepția evoluționistă formulată filosofic în secolul XIX prin Hegel și devenit azi general admisă.

Dar pe de altă parte evoluționismul acesta s-a inspirat din teosofia și evoluționismul platonist, cu baza în religiile orientale, care peste planul eternei reîntoarceri din planul pământesc, așezau o evoluție în planul fundamental, în care totul evolua de la forma spirituală a esenței la formele mai puțin spirituale, până la cele materiale și invers. În această evoluție în sus și în jos se încadra uneori și teoria reîncarnărilor. Noutatea evoluționismului modern stă în faptul că a văzut această evoluție și în etapa scurtă a istoriei trăită de oameni în faza actuală. Dar această concepție nu vorbește de un scop etern al întregii evoluții istorice și metaistorice, cum nu vorbește nici evoluționismul metaistoric - general - al religiilor orientale și al platonismului. E o învârtire continuă și fără sens prin etape uriașe. Persoana umană nu are o valoare eternă în unicitatea ei.

Realitatea ultimă nu este un Dumnezeu personal, ci o esență supusă unei legi neschimbate. Propriu-zis nu e deosebire reală între baza ontologică a existenței și mișcare.

În creștinism, creșterea spirituală în timp a oamenilor în alte și alte condiții e urmată de înălțarea veșnică în infinitatea iubirii personale a lui Dumnezeu Cel personal, umplându-se tot mai mult de energiile Lui necreate. Există un scop etern al creșterii omului în istorie, sau al timpului. Nici persoanele umane, ființa umană generală a lor, nici persoanele Sfintei Treimi și ființa lor comună, nu se dizolvă, nici lucrarea persoanelor umane și energiile dumnezeiești nu sunt lipsite de însemnătate.

Existența întreagă, începând de la cea divină și sfârșind cu cea creată, are un caracter ontologic-dinamic. Persoanele dumnezeiești deoființă comună există din veci și în veci, comunicându-și iubirea lor, și cele omenești deoființă comună, activată prin ele, se îmbogățesc în veci din Dumnezeu prin energiile Lui necreate. Persoanele umane au însă pecetea pusă pe ele și de faptele lor și de conlucrarea cu energiile divine care le mențin identitatea și înălțarea lor veșnică. Aceasta dă o valoare eternă persoanelor, ca unități ontologice de vîrf, dar dă un sens și mișcării lor. Însuși timpul se umple de lumina unui sens. Iar veșnicia pune în evidență în mod deplin valoarea persoanelor. Dumnezeu n-a voit să aibă desăvârșirea și să trăiască personal bucuria existenței desăvârșite numai în forma existenței ei în veci și până în veci, ci s-o vadă și într-o formă a persoanelor care se bucură de ea prin înaintarea în ea în veci.

Dacă în trecut fizica întemeia o viziune despre lume în care nu se vedeau în etapa actuală a lumii decât entitățile, fizica mai nouă tinde să vadă realitatea constând numai din relațiile fără entități stabile, permanente ceea ce încurajează evoluționismul modern, inclusiv darwinismul (vezi Pierre Giesel, *La Creation*, Ed. Labor et Fides, Geneve, 1980). Dar nici una dintre alternative nu oferă un sens existenței. Învățătura palamită îi dă un sens: entitățile există pentru a se desăvârși, iar mișcarea sau relația e cea care le face posibilă desăvârșirea. Aceasta dă un sens lumii ca creație a lui Dumnezeu, adusă la existență pentru a se desăvârși în El. Și în ea apare și Dumnezeu ca având un sens, întrucât El este o Treime de Persoane, care se bucură una de alta datorită puterii, slavei, iubirii lor comune.

Extinsa precizare a deosebirii dintre ființa și lucrările lui Dumnezeu, făcută de Sfântul Grigore Palama, ne ajută să înțelegem prezența activă mereu deosebită a iubirii lucrătoare a lui Dumnezeu în dezvoltarea și perfecționarea în timp a creației, fără să considerăm aceasta ca o schimbare a ființei Lui neschimbate, în care caz nu ar mai fi Dumnezeu; dar neproducând prin promovarea persoanelor umane nici schimbarea lor. Deci această precizare afirmă și valoarea persoanelor create și a creației în general. Dumnezeu n-a creat o lume statică, încrămențită, și nici El Însuși nu e o existență statică, care nu poate să-și arate bunătatea iubirea Lui față de creația Sa, ajutând-o să înainteze în apropiere de El, în înțelegerea Lui, în creșterea ei spirituală. Și existența persoanelor nu e nici o existență ce se dizolvă prin mișcare.

Relația dinamică a lui Dumnezeu cu creația Sa, relație prin care creația e ajutată să înainteze spre ținta fericirii veșnice în unirea cu El, o arată lucrarea lui Dumnezeu din Vechiul Testament și prevestirile lucrării Sale viitoare în relația cu cea omenească prin prooroci. Timpul nu e locul unei mențineri a omenirii în aceeași stare. Dumnezeu are o vedenie anticipată a timpului ca întreg, cu momentele lui prin care omenirea înaintează spre ținta ei, care e unirea veșnică cu Dumnezeu Cel mai presus de timp.

Și această înaintare a timpului spre veșnicia dumnezeiască nu e numai prevăzută de Dumnezeu, ci e și condusă de lucrarea Lui liberă, în colaborare cu lucrarea oamenilor. Persoanele înaintează în timp spre ținta unei existențe veșnice în Dumnezeu, sau în răul fără sfârșit, prin lucrarea lor liberă și prin lucrarea lui Dumnezeu, sau prin voia Lui. Energiile necreate ale lui Dumnezeu sunt puse sau nu în lucrare de voia Lui. Ele sunt ale unui Dumnezeu liber și lor le corespund lucrările libere ale omului care colaborează sau nu cu cele ale lui Dumnezeu.

Timpul mărginit și înaintând spre o țintă de fericire sau de nefericire veșnică presupune pe Dumnezeu ca factor personal și dinamic, dar și pe oameni ca persoane dinamice libere. Un timp etern fără țintă, implică drept realitate fundamentală o esență impersonală, neliberă, supusă unei legi inexplicabile ca origine și ca rost.

Timpul, ca mediu prin care omenirea înaintează spre un sfârșit veșnic fericit sau nefericit, s-a făcut cunoscut prin învierea lui Hristos. Participarea la învierea Lui a devenit ținta tuturor persoanelor umane. Timpul e înaintarea spre învierea oamenilor

în Hristos. Învierea lui Hristos dă un caracter dinamic istoriei, prin faptul că-i dă o țintă.

Învierea lui Hristos îl arată pe Dumnezeu coborând în interiorul timpului pentru omenirea făcută să înainteze în timp, spre veșnicie, prin participarea la istorie ca membru al ei, care realizează în sine ținta ei și o atrage întreagă spre ținta pe care a dat-o El în fine istoriei.

În Hristos s-a întâlnit veșnicia cu timpul, a coborât veșnicia în timp ca să imprime timpului înaintarea spre veșnicie. În Hristos s-a întâlnit lucrarea dumnezeiască cu lucrarea omenească, cea dintâi atrăgând pe oameni spre veșnicie, a doua, conlucrând cu bucurie cu această atracție. În Hristos timpul își pune în evidență valoarea lui, tocmai pentru că nu este el însuși veșnic, dar duce persoanele ce trăiesc timpul spre veșnicie.

89. Cum credeți că poate contribui pe viitor neamul românesc la salvarea lumii din impasul în care omul contemporan se simte ajuns? Cum vedeți acea «zi de mâine» a omenirii și a neamului nostru, pentru care viața și opera Sfinției Voastre au fost închinată într-o necontenită strădanie, sub asistența harului și a energiilor dumnezeiești?

Cred că poporul român are posibilitatea să aducă o contribuție importantă la mântuirea lumii din impasul în care se află astăzi lumea, prin aceea că o bună parte din ea nu vede ținta și rostul frământărilor ei, datorită unei gândiri care consideră legile repetiției sau ale unei oarecare evoluții

aplicabile ordinii materiale, ca excluzând orice alt mod și plan de existență.

Poporul român are intuiția unei existențe cu mult mai largi, mai complexe. El vede planul unei existențe spirituale, superior celei materiale, în care domnește libertatea și responsabilitatea, căreia îi pot folosi în parte în scopul dezvoltării spirituale umane și al destinației eterne a persoanelor omenești și legile ordinii materiale. Poporul român crede că toate legile lumii materiale și instrumentele tehnice dezvoltate înlesnite de ele, trebuie să servească relațiilor între oameni inspirate de bunătate și însetate de desăvârșire și eternitate.

Poporul român se poate face în lume vestitorul și susținătorul relațiilor de bunătate, de milă, de într-a-jutorare, de armonie și solidaritate în bine între oameni ce tind spre eternizare, opuse impulsurilor egoiste, dușmănoase de satisfacții trecătoare.

Scriitorul Paul Anghel îl face pe Bogdan Petriceicu Hajdeu să spună următoarele cuvinte: „Iată de ce în culmea mizeriei în care se află azi, afirm că poporul român are un rol providențial: să ateste prin chipul lui de acum și dintotdeauna, funcțiunea binelui. Nouă ne revine misiunea de a lupta cu iraționalul din istorie. Apoi, șoptit, inaudibil: „Dumnezeu are nevoie de români”. Și Paul Anghel continuă de la sine: „Hajdeu nu folosise locuțiunea „popor ales”, ca la iudei, dar precis o presupunea” (Întoarcerea morților, București, CR, 1987, p. 444).

Ne oprim în mod deosebit asupra ultimelor cuvinte din textul atribuit de Paul Anghel lui Hajdeu.

Poporul român trăiește existența umană înălțată la planul superior al unei spiritualizări reale, însetată de eternitate, al unei sensibilități de mare delicatețe a omului în relație cu semenii săi. E o spiritualitate de mare finețe, o spiritualitate adevărată, niciodată terminată, greu exprimabilă, deși adânc trăită. Ea nu poate fi despărțită de trăirea inepuizabilă a misterului persoanei proprii și a semenului, unite în misterul suprem și veșnic care le unește și din care își au existența și care le ține într-o smerenie și sete continuă de mai mult, care nu s-ar putea explica numai din relația lor, dată fiind trăirea simultană a neputinței de a-și da tot ce doresc, de a-și satisface toată setea de plenitudine.

Românul simte pornirea sa și a celuilalt de a fi bun și tot mai bun unul cu altul, dar știe că ei nu-și pot da toată bunătatea de care sunt însetați, ci fiecare are nevoie de bunătatea fără margini a lui Dumnezeu. „Bunul Dumnezeu să ne ajute!”, spune el de câte ori vrea să facă un lucru împreună cu altul, de câte ori vrea el și simte că vrea și celălalt să fie buni unul cu altul.

Trăirea spiritualității adevărate e pentru poporul român trăirea bunătății proprii hrănită de bunătatea fără sfârșit a lui Dumnezeu. Așa se explică dulceața serioasă și infinită a doinei românești, adâncimea spirituală și cuviința inepuizabilă a limbii noastre.

Scriitoarea poloneză Kazimiera Ittakowiczowna scrie într-un reportaj publicat în 1937 la Varșovia și intitulat „Cum este România” (Jaha jest Roumania): „România este plăcută. Atribuit României, cuvântul acesta vrea să însemne în primul rând:

farmec, seninătate, destindere... Dacă în Suedia ești izbit de eleganță și cultură..., în România totul este atât de plăcut! Îți este ușor să trăiești, fără durere, fără amenințare... În România nu trebuie să depui efort ca să te acomodezi: pe străin îl poartă „valul” viu, unduios, sensibil, plin de grijă, de o rară delicatețe, un „val” față de care efortul personal devine inutil. I se economisește oaspetelui fiecare clipă de stânjeneală, fiecare ciocnire brutală cu necunoscutul”. „Bizantinismului, care stă la baza iconografiei românești, scufundat într-o meditație hieratică, i se adaugă blânda seninătate latină. Prin forma rigidă curge un conținut viu, armonios”.

Urban Jarnik, un mare prieten al românilor din preajma și din timpul primului război mondial, considera că limba românească are nuanțe mai bune decât alte limbi cu literaturi mai bogate.

Limba română reflectă spiritualitatea poporului român, relația sufletului românesc cu taina Dumnezeului Cel bun și plin de delicatețe iubitoare față de oameni. Pe El Îl face poporul român deosebit de transparent lumii. Deschiderea spre infinitatea delicată a limbii române e deschiderea spre El. Prin ea oamenii își comunică infinita Lui delicatețe.

90. Adresați un gând bun, creștinesc, intelectualilor și tuturor oamenilor de bine din țara noastră.

Ne-am bucura să vedem și la noi mai mulți gânditori și scriitori creștini, cum sunt la toate popoarele. Prin aceasta scrisul românesc s-ar face cunoscut și apreciat în toată lumea, căci credința

creștină este izvor profund de gândire originală, cum nu sunt alte concepții care nu cunosc decât lumea aceasta. În felul aceasta scrisul nostru, cultura creștină, ar exprima în mod mai fidel sufletul neamului, făcându-l cunoscut și apreciat între celelalte popoare.

Aș dori ca intelectualitatea noastră să-și arate o mai strânsă legătură cu Biserica străbună, cu mănăstirile noastre, cu tradiția spirituală a poporului nostru, participând alături de credincioși la viața liturgică și sfințitoare a Bisericii.

91. Părinte Dumitru, dați-mi un sfat părintesc mie și celor care vă suntem ucenici și ne hrănim duhovnicește din scrierile și sfaturile Prea Cucerniciei Voastre.

Părinte Ioanichie, să vă simțiți mai alipiți – dacă se poate – printr-o amintire continuă de Iisus Hristos, Care ne este Mântuitor și ajutor, și model de înnobilare a umanității noastre. Ea ne va face să iubim pe semenii noștri, să părăsim orice egoism și să nu ne descurajăm niciodată în greutățile vieții. La aceasta ne-ar ajuta cât mai deasa pomenire a lui Hristos în scurta rugăciune, cunoscută în tradiția noastră ca „Rugăciunea lui Iisus” sau „Rugăciunea inimii”. Putem pomeni pe Hristos fără să ne întrerupem împlinirea datoriilor noastre față de viață, ci, dimpotrivă, ajutându-ne să le împlinim cu cea mai mare responsabilitate.

CUPRINS

Cuvânt înainte, de Arhim. Ioanichie Bălan 5

Convorbirea întâia	7
Convorbirea a doua	51
Convorbirea a treia	76
Convorbirea a patra	94
Convorbirea a cincea	104
Convorbirea a șasea	123
Convorbirea a șaptea	137
Convorbirea a opta	149
Convorbirea a noua	159